Sayı: 71 İKİNCİKÂNUN 1939 Cilt: XII

ÜLKÜ
HALKEVLERİ DERGİSİ

Direktör. M. FUAD KÖPRÜLÜ

REİSİCÜMHUR'UMUZUN NUTUKLARI

Millî Şef İsmet İnönü; Birincikânun'un dokuzunda Kastamonu'de riyaset ettikleri Vilâyet Parti Kongresi'nde bütün Partililer'e ve onun sinesinde barınan Halkevliler'e yüce direktifleri ihtiva eden aşağıdaki nutku irat buyurmuşlardır.

" — Arkadaşlar ,

Cümhuriyet Halk Partisi'nin Kastamonu vilâyet kongresini açıyorum. Kongre âzası, ve kendilerine selâhiyet veren parti teşkilâtını, muhabbetle selâmlarım. Bu vesileden istifade ederek bir kaç gündür braber bulunduğum Kastamonu vilâyetinin muhterem halkına teşekkür ve saygı duygularımı söylemek isterim. Kastamonu'dan bütün Türkiye'yi haberdar etmekle bahtıyarım ki, halk içinde geçirdiğim bu günlerin intibaından pek memnunum. Büyük Türk milleti, Çankırı ve Kastamonu merkezinde, kazalarında ve köylerinde yaşıyan vatandaşların çalışkan, yüksek ahlâklı ve vatanperver vatandaşlar olduğundan emin ve müftehir olabilir.

Kadın ve erkek vatandaşlarla temaslardan aldığım intiba şudur ki, onlar, şuurlu ve fedakâr olarak, büyük türk ailesinin içinde milliyetçi ve lâik Türkiye Cümhuriyeti'nin aşınmaz ve sarsılmaz kalesi olmak meziyetini ispat etmeye her zaman hazırdırlar. Kastamonulular'ı takdir duygularım bütün memleketin kendilerine emin olduğum teveccühlerinden dolayı, tebrik arzusiyle beraberdir.

Vatandaşların meselelerini, şehirli ve köylüsünden ayrı ayrı dinledim. Sade, terbiyeli ve hülâsa söyleyerek, dünyanın her yerinde güzel konuşur sayılacak olan vatandaşlarım, seyahat günlerimi istifadeli görüşleriyle süslemişlerdir. Vatandaşlarımın, kendi hususî ihtiyaçlarını söylerken, vata -

nın umumî mesele ve ihtiyaçlarını da beraber düşünecek kabiliyette olduklarını takdirle zikretmek isterim.

Asırlardanberi vatan hudutlarına yiğit göndermiş olan şimalî Anadolu vatandaşlarımızın, tarihe şöhret salan kahramanlık vasıflarının, en temiz bir canlılıkta bulunduğundan büyük Türk milleti emin olabilir. Vatandaşlarımın cümhuriyeti nasıl kendi öz canları saydıklarını, Büyük Millet Meclisine cümhuriyet hükûmetine nasıl temiz bir surette bağlı ve inanmış olduklarını yakından bir daha görmek beni güvenle ve iftiharla doldurdu. Cümhuriyet hükûmetiyle vatandaşlar arasındaki bu yakın kaynaşma, vatanın umranı için büyük müjdedir. Rahatça söylenebilen ve vatandaşlarla devlet memuru arasında ciddî ve samimî ahenk bulunan yerlerde, ihtiyaçların tesviye ve temin edilmesi muhakkaktır. Memleketimizin servet ve kudretini arttıracak o kadar güzel imkânlar görüyoruz ki, az zaman içinde, Kastamonu kelimesiyle hülâsa etmek istediğim, şimalî Anadolu'nun külliyetli ve umranı ile mümtaz bir cevher gibi parlıyacağına katî olarak emin bulunuyorum.

Kongrenin sayın âzası,

Cümhuriyet Halk Partisi'nin vilâyette, sizin gibi güzide âzaları sayesinde temin ettiği sevgi ve itimadı muhabbetle kaydetmek isterim. Unutmayınız ki, sınıf ve zümre farkı tanımaksızın, büyük Türk milletinin yekpare bir insanlık ve medeniyet kütlesi olmasını ideal tutan partimizin başlıca kuvveti, bütün vatandaşların muhabbet ve itimadı olduğu gibi başlıca vazifesi de, bütün vatandaşların hizmet ve ihtiyaçlarının teminidir. Parti âzalığını, hususî menfaat mülâhazasına aslâ tenezzül ve müsaade etmeyen bir siyasî terbiyenin sıfatı ve şartı telâkkî etmek sayesinde, partiyi bütün vatandaşları kucaklayan bir aile ocağı haline getirebiliriz. Şimdiye kadar aldığımız yol daha güç idi. Geçmiş partilerden yılmış olan Türk milleti, Cümhuriyet Halk Partisi'nin hususî menfaatsiz ve vatanperverane çalışmasına itimat ettikten sonra, siyasî hayatında huzur ve emniyet bulmuştur. Milletin kalbinde kazandığınız bu kıymetli itimadı gelecek zamanlarda daha ziyade yükseltmek başlıca hedefiniz olacaktır.

Vatandaşlar,

Bugün birçok milletler, siyasî ve içtimaî bakımdan, gerek kendi içlerinde, gerek biribirine karşı kararsız bir haldedirler. Birçok memleketlerde, gerek komşuları ve gerek kendi halkları arasında yarının beklenilmiyen ne hâdiseler meydana çıkaracağını bilmemek endişesi vardır. İnsanlık için ıztıraplı olan bu kararsızlık karşısında, Türk milleti, içerde ve dışarda, fikirleri sade ve açık kararları katî olarak verilmiş bulunmakla bahtıyar ve mağrurdur. İçerde, lâik, cümhuriyetçi ve milliyetçi bir rejim, huzur ve istikrar içinde bütün vatandaşların samimî hizmetinden istifade etmek, vatanı imâr etmek,

vatandaşların maddî ve manevî seviyelerini yükseltmek fikirleriyle meşbudur.

Milletler arasındaki münasebette, sulh ideali ve karşılıklı emniyet havasının vücut ve kuvvet bulması, ana siyasetimizin açık hedefidir. Sözüne güvenilebilecek ahlâkta, sözünü yürütecek kudrette bir Türkiye, elbette milletler arası sulh ve âhenginin başlıca mesnetlerinden bir kıymetlisidir. Türk vatandaşı millet hizmetinde vazife sahibi olarak, dünyanın bugünkü vaziyetinde elimize geçen her zamanı fırsat bilerek vatanımızı imâr etmek ve milletimizi yükseltmek istiyoruz. Vazife ifa ederken kaybedilecek bir saniyemiz yok gibi dikkat ve süratle, ve büyük insanlık ailesinde yüksek mevki ve vazifelere namzet bir büyük millet sıfatiyle de isâ ikamet, kudret ve kahramanlıkla hazırlanmak mecburiyetindeyiz. Yüce hedefler için taşkın bir şevk ve âzim ile çalışmak havası, işte Türk milletinin bugün ciğerlerini dolduran temiz hava budur „.

Reisicümhur İsmet İnönü'nü, Parti Nizamnamesi'nde yaptığı bir tadille " değişmez şef " liğe seçen C. H. Partisi'nin 26 / XII / 1938 tarihli üsnomal kurultayı'nda Millî Şef, aşağıdaki nutku söylemişlerdir. Yeni Türkiye'nin vaziyetiyle memleketin en büyük kadrosu Partı'nin hizmet ve kıymetini izah eden bu nutuk, Büyük Kurultay'ın sevgi ve şükran tezahürlerine vesile olmuş, yurt içinde ve dışında en geniş alâka ile karşılanmıştır.

Büyük Kurultay'ın Sayın Üyeleri;

Büyük Partimiz'in esas bünyesinde bugün aldığınız kalbî ve nizamî kararla, beni değişmez Genel Başkan seçtiniz. Yüksek teveccühünüzün ve samimî itimadınızın ifadesi olarak aldığım bu karardan dolayı sizlere teşekkür ederim. Bu anda, omuzlarımda bulunan Genel Başkanlık vazifesini; Partinin, büyük milletimizin hayrından ve hizmetinden başka gayesi olmayan, maksadına uygun bir surette ifa etmek için, bütün varlığımı sarfedeceğim. Sizlerden ve Parti'nin bütün âzasından birlik, beraberlik, yardım beklerim.

Aziz arkadaşlarım !

Büyük Kurultay; kurtuluş mücadelesinin en evvel işlemeğe başlayan, içerden ve dışardan her türlü insafsız hücumlara milletimizin maruz kaldığı günlerde onun iradesini ilân etmek üzere meydana atılan, en eski tebkilâtımızdır. Bence, ebedî Şef'imiz Atatürk'ün, kendisine kadar ve kendisinden sonra, burada ve diğer memleketlerde yapılan millî mücadelelerden en kıymetli fârikasını, bu Kurultay ve onun mânası teşkil etmektedir. Atatürk; kurtuluş mücadelesini, siyasî ve askerî sahnelerde, evvelâ Kurultay'da sonra Büyük Millet Meclisi'yle idare edebilmek zihniyetini ve kudretini, bugün

dahi çok memleketlerde göremiyoruz. Atatürk, Kurultayları yalnız millet hayatının lüzumlu bir mekanizması olarak takdir etmekle kalmazdı, onu, samimî ve derin bir sevgi ile de severdi. Büyük Kurultay'ın duygusunu söylediğime emin olarak, bütün gelecek Kurultaylar adına da Atatürk'e karşı hiç bir zaman solmayacak olan sevgi ve tâzim hislerimizi ifade etmekle şeref duyarım.

Arkadaşlar;

Kurultay'ımızın bu üsnomal toplantısı, senelik Parti toplantılarından sonra vukubulduğuna dikkati celbetmek isterim. Her biriniz, köylerden başlayarak vilâyetlere kadar, milletimizin şikâyetlerini ve dileklerini dinlemiş bulunuyorsunuz.

Büyük Meclis'in ve Cümhuriyet Hükûmeti'nin faaliyetlerine başlıca temel, halkımızın şikâyetlerine ve dileklerine vefa etmek olduğu düşünülürse, Parti teşkilâtımızın senelik çalışmalarının, milletin idaresinde nekadar verimli bir kolaylık olduğu göze çarpar. Şikâyet ve dileğin, bir defada ve bir lâhzada tatmin edilmesi, şimdiye kadar hiçbir millete nasip olmadı ve nasip olmayacaktır. Ancak, şikâyet ve dilekle hülâsa olunan milletin amelî arzusu, hiçbir teşkilâtta, bizim Partimiz'in sinesinde olduğu kadar, esas tutulmamıştır. Hepimizin en kıymetli alâkamız, milletin en ehemmiyetsiz zannolunacak şikâyetine kadar vukuf sahibi olmak ve milletin en bahalı ve en güç sayılacak dileklerine kadar tedbir bulmağa çalışmaktır.

Kanunlarla ve Büyük Millet Meclisi'nin emanetleriyle vazife almış olan memurlar, vekiller, hepimiz, millet hizmetinde şeref bulan vatandaşlar olarak, onun ihtiyaçlarına yetişmek hisleriyle meşbuuz. Büyük, küçük bütün vazifelerin, iyi ve temiz ifa olunması, emellerimizin başındadır. Parti toplantılarının temiz ve pürüzsüz çalışmasının sonunda, bu sözlerimde arzu ettiğiniz mânayı bularak, muhitlerinize döneceğinizi, ümit ediyorum.

Partimiz'in, karşısında bulunduğu vazifeler vardır. Vazifelerin, bundan sonra, ehemmiyetleri azalmış değil, daha ziyade artmıştır. Sağlam bünyeli, yüksek istidatlı asîl bir milletin siyasî hayatına istikamet vermek iddiasındayız. Geçmiş tarihin fırtınaları içinde geç ve eksik kalmış taraflarımızı, süratle tamamlamak ve ilerletmek vazifesindeyiz.

Milletlerin geçimsiz ve birbirine emniyetsiz bulundukları bir zamandayız. Milletlerin bir aile efradı gibi, birbirinin dertlerini anlayarak, bu küçük kürenin kucağında kardeşçe yaşayabilmeleri aziz emelimizdir. Fakat, arkadaşlar, milletlerin birbiriyle iyi geçinebilmelerini, yalnız bizim arzumuz temin edemez. Hattâ bizim, milletler arasında kopacak muhtemel bir fırtınadan uzakta kalmamız bile, yalnız bizim tedbirimiz ve kat'î arzumuzla temin edilmeyebilir. Demek ki, kaybedilmiş zamanları telâfi etmeyi ve milletimizi süratle ilerletip yükseltmeyi, türlü sekteler ve mânialara maruz kalmak ihti-

malleri içinde, başarmağa mecburuz. Parti'nin bütün âzası, çalışkan bir vatanperver olduğu kadar milletin beraberliğini candan seven ve millet kuvvetlerinin hiçbir sebeple dağılmamasına dikkat eden bir vatanperver gibi davranmağa mecburdur. Cümhuriyet Halk Partisi'nin, bütün vatandaşları kendisinin muhabbet ve hizmet muhitinde toplamağa çalışan zihniyetini, ifade etmiş oluyorum. Ximdi, size, bu zihniyetin, milletin bünyesinde kök salmış olduğunu da göstereceğim. Atatürk gibi her tarihin ve her devrin büyük bir kudreti, siyaset sahnesinden maddeten çekildikten sonra da, bütün dünyanın hayret ve takdiri karşısında sabit oldu ki, bu aziz memleketin hiçbir köşesinde ve bu büyük milletin hiçbir ocağında, cümhuriyet aşkından başka bir hava esmemiştir. Onbeş senelik türlü müşkilât içinde bir hayattan sonra, cümhuriyet rejiminin verdiği bu imtihan; onun, zannedildiğinden çok daha sağlam ve derin köklü, sarsılmaz bünyede olduğunu, bütün dünyaya ispat etmiştir. Siz ve hepimiz, büyük acı içinde bu bahtiyar müşahedeyi yapabildiğimizden dolayı, yürekler dolusu iftihar edebiliriz.

Sayın arkadaşlar !

Partimiz; millet menfaatinde, küçük hislerin üstüne çıkabilen bütün vatandaşları tatmin edecek en sağlam prensipleri, en az teferrüatla tesbit edebilmiştir. Türkiye'nin yenileşmesi ve yükselmesi gibi hiç olmazsa, iki yüz senedenberi devam eden mücadele, bizim rejimimizde ve prensiplerimizde, en sade ve amelî ifadesini bulmuştur. Mutlak olarak zikredilen hiçbir siyasî prensip; ifratı ve tefriti, ve türlü şekilde yanlış tatbiki öne sürülerek, tenkit edilmekten kurtulamaz.

Partimiz'in hüviyyetini tarif eden altı prensipimiz de, fena ellerde ve yanlış tatbikat ile eksik gösterilebilir. Fakat bu gayretler, yersiz ve beyhudedir. Tam ölçüsü verilmediği halde faydasını muhafaza edebilecek, hiçbir ilâç yoktur. Şimdiye kadar ispat ettik ki prensiplerimizi esas olarak daima iyi ellerde bulundurmağa ve tedbirleri, zamanı geldiği vakit cesaretle, fakat daima tedbir ve basiretle tatbik etmeye çalıştık.

Geçmiş zamanın muhasebesi, son zamanlarda, hiçbir milletin siyasî partisine nasip olmamış kadar müspet ve verimlidir. Gelecekte de, cesaretle basiretin, bize, aynı müspet netieceleri vâdetmekte olduğuna, kat'î olarak kaniiz. Anlayışımızda ve icraatımızdaki ana hatlarda zâf göstermek şöyle dursun, milletin daima ilerleyen ve yükselen taze ve canlı anlayışiyle, vatanımıza, daha geniş feyizler temin edeceğimize katiyen güveniyoruz.

Aziz arkadaşlarım;

Milletimizin en dar muhitlerine ve en küçük ihtiyaçlarına kadar sokulup çare bulmaya çalışmak, önümüzdeki senelerin çalışmalarında yeni bir fârika olacaktır. Halk çocuğu vatandaşlar tarafından, halk içinde geçirilen bu çalışma hayatının, devlet otoritesini en sağlam bir surette koruyarak, halk idare-

sinin feyizlerini, en geniş bir surette temin edeceğine, inanıyoruz. Hiçbir koruyucu tedbir, insan vücudunu hasta olmaktan kurtaramadığı gibi, hiçbir milletin bünyesi de, en iyi tedbirler içinde, marazî arızalar göstermekten kurtarılamaz. Fakat, vatandaşlarım emin olsunlar ki, uyanık, dikkatli ve vazife hissini beşerî her duygunun üstünde tutan vazife sahipleri olarak, millet idaresinde lüzumlu görülecek tedbirleri, zamanında ve kararında almakta aslâ tereddüt etmeyeceğiz. Vatandaşlarımın Büyük Millet Meclisi etrafında, ve sade bir vatandaş olmakla hayatının bütün gururunu dolduran Reisicümhur etrafında tesanüdü o derecededir ki, icap ederse bütün Türk milletini, varıyle ve caniyle bir hudut üzerinde, şimdiye kadar bu millet tarihinde görülmemiş sürat ve hevesle toplayabileceğimizden aslâ şübhe etmeyorum.

Aziz arkadaşlarım !

Vatandaşlarda ve Teşkilâtı Esasiye'nin tarif ettiği vatandaşlarda, bu vatanın daimî sahip ve sâkinleri sıfatiyle, emniyet içinde yaşamak huzuru kalbi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve Cümhuriyet Hükûmeti'nin sa - mimî hedefidir. Hiçbir milletin kendisine uygun gördüğü bir tedbir, bizim memleketimizde taklit olunamaz. Hiçbir vatandaş, kanunların kendisine temin ettiği nimetlerden mahrum edilemez. Huzur içinde, müşterek vatanın yükselmesine çalışmak sahası, bütün vatandaşlar için açıktır. Bu memlekette, bütün kuvvetleri özünde toplamış olan tek kudretli varlık, Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Onun tedbirleriyle, Teşkilâtı Esasiyesi ve kanunlariyle, hepimiz üzerine teveccüh eden mükellefiyetler ve vazifeler, diğer bütün vazife ve mükellefiyetlerimizin üstünü ve nâzımıdır.

Aziz arkadaşlarım !

Sizi muhabbetle selâmlarım. Sizi gönderen teşkilât arkadaşlarımıza ve içinde yaşadığınız millet ve memleket yuvalarına Genel Başkanımız'ın sevgi ve saygılarını beraber götürmenizi isterim.

C. H. P. BÜYÜK KURULTAYI

Cümhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultay'ı 26 Birincikânun 1938 pazartesi günü öğleden evvel saat 10 da Büyük Millet Meclisi'nin müzakere salonunda açılmıştır.

Kurultay'a 375 parti mebusu ile vilâyetlerden seçilmiş olan 216 delege iştirâk etmiştir. Bu itibarla salon tamamen dolmuş ve fevkalâde günlere mahsus halini almış bulunuyordu. Reislik kürsüsünün arkasına büyük bir Parti bayrağı asılmıştı.

Saat tam 10 da Parti Genel Başkan Vekili Başvekil B. Celâl Bayar alkışlar arasında reislik makamını işgal etmiş ve yoklama yapılacağını haber vermiştir. Bu sırada ve Başvekil'in talebi üzerine Aydın delegesi Etem Menderes ve İçel delegesi Mitat Köroğlu kâtip sıfatiyle kürsüye gelmişlerdir. İki muvakkat kâtip seçilerek alfabe sırasiyle intihap dairelerinin isimleri okunmuş ve yoklama yapılmıştır. Yoklamadan sonra reis :

— Ekseriyetimiz vardır, müzakereye başlıyoruz demiş ve ondan sonra şu açış nutkunu okumaya başlamıştır :

Arkadaşlar,

Cümhuriyet Halk partisinin üsnomal büyük kurultayı açılmıştır. Partimizin, değişmez Genel Başkanı ve kurucusu, büyük Türk milletinin sinesinden yarattığı muşahhas ideali ve kurtarıcısı, Kemal Atatürk, milletinin sonsuz varlığına, ebedî şuuruna, intikal etmiş bulunuyor.

Fevkalâde toplantımızın sebebi, bu vaziyetin, Parti tüzüğünde, süratle yapılmasını zarurî kıldığı, tadilâtı görüşmektir.

Müzakere ruznamemiz :

1 — Tüzüğün Genel Başkan inthabına ait maddelerini tadil ve tanzimi,

2 — Genyünkurulun seçilmesidir.

Muhterem arkadaşlarım,

Atatürk, en karanlık günlerde, milletin karabahtına, hâdiselerin şaha kalkmış akur savletine, kaya gibi göğüs vermiş, ulu bir milleti, özbenliğinde toplıyarak bugünkü büyük, her gün daha kuvvetli türk

milletini yaratmış, sevgili vatanımızı kurtarmıştır. Onun büyüklüğü ancak türk milletinin büyüklüğü ile ölçülebilir. Onun kudreti ve kabiliyeti ancak büyük türk milletinin her şeye kadir kudreti, kabiliyeti ile anlaşılabilir.

Atatürk'ün manevî varlığı, büyük türk milletinin hayatı gibi ebedîdir. Ona bağlılıkta olduğu gibi onun eserlerine, emanetine, çizdiği yola, verdiği ideale bağlılıkta da tek kalbiz, tek insan gibi. (Alkışlar) Ve ondan dolayıdır ki, onun kurduğu Partimiz de büyük türk milletinin aziz partisidir. (Alkışlar)

Eserlerini en mukaddes millî bir vedia halinde, nesilden nesle ulaştırmak, en büyük titizlikle verdiği ideali korumak ve tahakkuk ettirmek. büyük türk milletinin en önemli vazifesi ve millî misakıdır. (Alkışlar)

Büyük Kurultayın sayın üyeleri; Ebedî Şef'in aziz hatırası önünde sözlerimizin ve duygularımızın da ahd-ü peymanı olarak hepinizi 5 dakika ayakta tazimle sükûta davet ediyorum.

Kurultay Atatürk için beş dakika sükût ettikten sonra Celâl Bayar ruznameye geçildiğini haber vermiştir. Kabul edilen iki takrirle Asbaşkanlığa Büyük Millet Meclisi Reisi Çankırı Mebusu Abdülhalik Renda ve Konya delegesi Şevki Ergun, sekreterliklere İçel delegesi Rükneddin Nasuhoğlu, Aydın delegesi Ekrem Menderes, Çoruh delegesi Dr. Cemal Alper, İstanbul delegesi İbrahim Kemal Baybura, Bolu delegesi Emin Yerlikaya, Ankara delegesi Hilmi Atlıoğlu seçilmiştir.

Bundan sonra Genel Başkan Vekili Başvekilimiz B. Celâl Bayar reislik makamında ayağa kalkmış ve şu sözlerle kürsüyü terketmiştir :

— Bendenizin vazifem hitam bulmuştur. Asbaşkan'ın kürsüye teşrif etmelerini rica ederim.

B. Celâl Bayar'ın bu sözleri ve B. Mustafa Abdülhalik Renda'nın reislik makamını işgal etmesi Kurultay üyelerinin şiddetli alkışlariyle karşılanmıştır.

Reis rüznameye geçildiğini ve C. H. P. Genel Sekreterliği'nin bir tezkeresini okutacağını söylemiştir. Okunan tezkere şudur :

C. H. P. Büyük Kurultayı Yüce Başkanlığına

Dördüncü Büyük Kurultayca tanzim ve tasvip olunan Parti tüzüğümüzün Genel Başkanlık hakkındaki maddelerinin tadil ve tanzimine ait Gen -

yönkurulca hazırlanan ve Genbaşkur'dan geçirilen projeyi Büyük Kurltay'ın yüksek tetkikine arzediyorum.

Müzakere ve bir karara bağlanmasını diler, Genyönkurul'un yüce Başkanlığa ve yüksek Kurultay'a sonsuz bağlılık ve saygılarını sunarım.

Dahiliye Vekili ve C. H. P. Genel Sekreteri
Dr. Refik Saydam

Tezkere okunduktan sonra Reis B. Abdülhalik Renda tüzüğün 34 üncü maddesi mucibince 15 kişiden mürekkep bir encümen teşkil edileceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Dahiliye Vekili ve Parti Genel Sekreteri Doktor Refik Saydam söz almış ve şunları söylemiştir :

" — Sayın Büyük Kurultay'dan bir ricada bulunacağım. Bu da toplantımızın esasını teşkil eden bir nizamname tadilâtı için tüzüğün 34 üncü maddesinde 15 üyeden mürekkep bir komisyonun teşkili mevzuubahistir. Bendeniz bir defaya mahsus olmak üzere bu komisyonun 30 üyeden müteşekkil olmasını teklif edeceğim Bundan başka komisyonun intihabı için bir kolaylık olmak üzere kuraya müracaat edilmesini rica edeceğim. Bu suretle büyük bir zaman kazanmış olacağız. Sayın Başkanlık'tan bu iki teklifin reye konulmasını rica ediyorum. „

Genel Sekreter'in teklifi reye konulmuş ve bundan sonra kura ile otuz âza seçilmiştir.

Reis B. Abdülhalik Renda, seçilen bu arkadaşların encümende çalışacaklarını ve bir mazbata hazırlayacaklarını bildirmiş, celseyi öğleden sonra saat 15 te toplanmak üzere tâtil etmiştir.

Encümen kendi arasında bir seçim yaparak tüzük komisyonu başkanlığına Konya mebusu Tevfik Fikret Sılay'ı, mazbata muharrirliğine Aydın delegesi Neşet Akkor'u ve sekreterliğe Balıkesir mebusu Sabiha Gökçül'ü getirmiştir.

Encümen saat yarıma kadar Meclis'te çalışmış ve öğleden sonraki celsede umumî heyete arzolunmak üzere mazbatasını hazırlamıştır.

Encümenin mazbatası ve tadil maddeleri şunlardır :

" Parti'nin bânisi ve değişmez Genel Başkanı Kemal Atatürk'ün irtihâlleri dolayısiyle Parti tüzüğünün Genel Başkanlığa ait maddelerinin tâdil ve

yeniden tanzimi hakkında Parti Genyönkurulunca hazırlanan ve Genbaşkurul'dan geçirilen proje Kurultay Yksek Başkanlığından encümenimize havale edilmekle tetkik ve müzakere olundu :

Genyönkurulca hazırlanan ve Genbaşkur'dan geçirilen projenin mucip sebepler lâyihası encümende okunarak ve çok yerinde görülen mütalealara ittifakla iştirâk edilerek maddelerin müzakeresine geçildi. Yeni maddeler aşağıda gösterildiği veçhile tesbit ve Yüksek Büyük Kurultay'ın tasvibine arzedildi.

Takdim edilen muaddel ikinci madde ile 3 ve 4 üncü maddelerin kabulü halinde tüzüğün diğer madde numaralarının da buna göre teselsül ettirilmesi zarurî olduğundan bu cihetin Yüksek Kurultayca tasvibini ve maddelerin kabulünü arzeylerim.„

Muaddel madde : 2) *Parti'nin bânisi ve ebedî Başkan'ı Türkiye Cümhuriyeti'nin müessisi olan Kemal Atatürk'tür.*

Yeni madde : 3) *Parti'nin değişmez Genel Başkanı İsmet İnönü'dür.*

Yeni madde : 4) *Parti'nin değişmez Genel Başkanlığı aşağıdaki üç surette inhilâl edebilir :*

a) Vefat,

b) Vazife yapamayacak bir hastalığı sabit olması halinde,

c) İstifa.

Bu üç şekilden birisi dolayısiyle inhilâl vukuunda Parti Büyük Kurultay'ı derhal toplanarak Parti'ye mensup mebuslardan bir zatı değişmez Genel Başkanlığa seçer. *26. XII. 1938*

İkinci Celse

Kurultay'ın ikinci celsesinin 15 te toplanacağı haberi şehirde süratle yayıldığı için Büyük Millet Meclisi etrafına birçok halk toplanmıştı.

Saat 15 e doğru İsmet İnönü Meclis'e geldiler. Yollara biriken halk kendisini coşkunca alkışladı.

Büyük salon Parti mebusları ve delegelerle tamamiyle dolmuştu. Hükûmet erkânına ve kordiplomatiğe mahsus localar dolu idi.

Tam saat 15 te İnönü, Celâl Bayar, Refik Saydam ve diğer Vekiller Meclis içtima salonuna girdiler. Mebuslar ve delegeler derhal ayağa kalktılar. Coşkun bir alkış dakikalarca devam etti.

Bu sırada Abdülhalik Renda reislik yerine geldi ve celseyi açtı :

— Parti Genel Sekreterliği'nin nizamname tâdiline ait teklifini okuyacağım, dedi.

C. H. Partisi tüzüğünün tadilini mucip sebebi

Siyasî partiler, millî ve vatanî yüksek menfaatleri temin edici prensiplerde kanaatları birleşmiş vatandaşların teşkil ettikleri siyosî cemiyetlerdir. Millet arasında politik kanaatleri biribirine uygun olanlar kendi halinde dağınıktır, bunları ancak bir şef birleştirir ve hepsini bir teşkilât altında toplar.

Şefin rolü her memlekette ve bilhassa parti hayatına yeni girmiş memleketlerde çok mühimdir. Çünkü politik kanaatları ekseriya prensipler halinde birleştirip olgunlaştıracak ve prensipleri zihinlere aşılıyacak ve mütemadiyen besliyecek, millet efradını politik sahada yetiştirecek olan şeftir.

Her cemiyette ve her parti içinde bu yüksek vasıflarda şahsiyetleri daima hazır bulmak kolay olmadığı gibi bir siyasî partinin idarei âliyesini eline teslim ve emanet ettiği makam ve şnhsiyet üzerinde sık sık değişiklikler yapması da otoriteyi zayıflatmak bakımından mahzurdan âri addedilemez.

Cümhuriyet Halk Partisi gibi milletin kurtuluş ve ilerleyiş mücadelesinde kendisine rehperlik etmiş, cümhuriyetçilik; inkilâpçılık, lâyiklik gibi türk milletini mütemadiyen itibar ve refah mevkiine yükseltmekte olan prensipleri değişmez bir akide-i- siyasiye olarak kabul ve ilân etmiş olan ve siyasî bir partinin dar çerçevesinden çıkarak hemen bütün vatandaşları sinesinde toplamış olan bir partinin şefliğine intihap edilecek olan âli şahsiyetin "Millî Şef„ vasfını da iktisap etmiş olması tabiî olduğuna göre parti umumî reisinin yüksek şahsiyetini her dört senede bir ve her kurultay toplantısında müzakere ve münakaşaya mevzu ittihaz etmeyip parti umumî reisliğinde "Değişmez „ vasfını esas olarak kabul etmek bu yüksek makamın istikrarını temin ve otoriteyi takviye bakımından millî menfaate daha uygun görülmüştür.

Bu sebeplerle ;

Tüzüğün ikinci maddesi partimizi kurmuş ve Cümhuriyeti tesis etmiş olan Ebedî Şef Kemal Atatürk'ün "Banilik„ müessislik vasıflarını tebarüz ettirmekle beraber kendilerinin partinin "Ebedî Baş-

kanı„ olduklarını ve üçüncü maddesi partimizin kurulduğu günden beri filen başkanlığını yapan yeni rejimin bütün müesseselerini ve eserlerini kendi eliyle kuran, bütün milletçe tabiî ve millî bir insiyakla Milli Şef tanılan ve büyük meclisin tam ittifakiyle Cümhur Başkanlığına seçilen Millî Şef İsmet İnönü'nün değişmez Genel Başkan olduğunu tesbit ve ifade maksadiyle yazılmıştır.

Dördüncü madde, tüzüğün şimdiye kadar derpiş etmediği ve fakat karşılaşılması ihtimali mevcut olan bir ihtiyaca cevap vermek ve istikbalde her türlü teşettütlere mai olmak için tedvin edilmiştir.

Yüksek büyük kurultayin tasvibine arzolunur.

Değişen maddelerin yeni şekilleri

Madde — Partinin Banisi ve Ebedî Başkanı Türkiye Cümhuriyetinin müessisi olan Kemal Atatürk'tür.

Madde 3 — Partinin değişmez genel Başkanı İsmet İnönü'dür.

Madde 4 — Partinin değişmez başkanlığı aşağıdaki üç surette inhilâl edebilir.

A) Vefat,

B) Vazife yapamıyacak bir hastalığı sabit olması halinde,

C) İstifa.

Bu üç şekilden birisi dolayisiyle inhilâl vukuunda parti büyük kurultayı derhal toplanarak partiye mensup mebuslardan bir zatı değişmez genel başkanlığına seçer.

Genel Sekreterliğin teklifini mucip sebepleriyle beraber teklifin maddelere ait kısmı alkışlar içinde okunduktan sonra tüzük encümeni mazbatası okundu. Mazbata da alkışlarla karşılandı.

Mebuslardan : Hakkı Kılıçoğlu, Şemsittin Günaltay, Saip Ursavaş Mahmut Esat Bozkurt, Aziz Samih İlter ve delegelerden Zihni ve Muhtar Berk kürsiye gelerek; memleketin kara günlerinde başa geçerek memleketi istiklâle ve refaha kavuşturan Ebedî Önder'e karşı milletin duyduğu minnet ve şükrani ifade ve Cümhur Reisimiz Kahraman İnönü'nün başarmış olduğu işleri ve bütün yurdun kendilerine beslediği derin sevgileri, dünyanın şahsiyetlerine gösterdiği saygıyı tebarüz ettirmişlerdir.

Daha birçok hatipler söz aldığı halde vaktin darlığından müzakere kâfi görülmüş ve İsmet İnönü'nün C. H. P. değişmez Başkanlığa seçildiğini gösteren muaddel madde okunarak sürekli alkışlar içinde itiifakla kabul edilmiştir.

Bundan sonra Kurultay'ın hürmet ve sevinç tezahürleri içinde reislik kürsüsine gelen Parti Genel Başkanı, *Ülkü*'nün bu nüshasındaki her cümlesi candan gelen alkışlarla inkıtaa uğrayan büyük nutkunu okumuştur. Cümhur Reisi'nin riyaset makamından ayrılışı da gelişinde olduğu gibi Kurultay'ın ayakta dakikalarca tezahürlerine vesile olmuştur.

Bundan sonra reislik makamına gelen Celâl Bayar şunları söylemiştir :

" — Sayın arkadaşlarım;

Genel Başkanımız, Millî Şefimiz, Cümhurreisimiz İsmet İnönü, müstesna bir lûtuf olmak üzere bendenizi Genel Başkan Vekilliği'ne tayin buyurdular. Muvacehenizde, ki büyük milletimizin huzuru demektir, kendilerine arzı şükran ederim.

Şefimiz'in arzuları, sizin yüksek istekleriniz, büyük Parti'mizin siyasî programı ile çevrilen milletin dilekleri demektir. Bunların tahakkuku için bütün kuvvetimle çalışmayı, kendi şahsım için şeref borcu ve millî bir vazife addederim.

Ruznameye geçiyorum, Genyönkurul'un istifasını okutacağım „ dedi.

Büyük Kurultay toplantısında müzakerelerden sonra Genel Sekreter Dr. Refik Saydam'ın imzasını taşıyan ve Cümhuriyet Halk Partisi Genel Başkanlığına hitaben yazılmış olan istifa okundu ve kabul edildi.

Bundan sonra Genbaşkurca, Genyönkurul üyelerine namzet gösterilen zevatın isimleri okundu ve sonra Genel Başkan Vekili her ismi ayrı ayrı reye koydu. Yeni Genyönkurul âzaları ittifakla kabul edildiler. İsimlerini yazıyoruz :

Esat Uras (Amasya), Mümtaz Ökmen (Ankara), Dr. Fikri Tüzer (Erzurum), Nafi Atuf Kansu (Erzurum), Münir Akkaya (Giresun), Dr. Refik Saydam (İstanbul), Muhlis Erkmen (Kütahya), Salâh Cimcoz (İstanbul), Hasan-Âli Yücel (İzmir), Halil Türkmen (Zonguldak), Hüsnü Çakır (İzmir), Dr. Cemal Tunca (Antalya), Cevdet Kerim İncedayı (Sinop), Şükrü Âli Ögel (İstanbul), Rahmi Apak (Tekirdağ), Remzi Gürez (Gaziantep).

Bundan sonra Kurultay âzalarının değişmez Genel Başkan'a bağlılığını ifade eden bir takrir okunmuş ve alkışlarla kabul olunmuştur. Reis tekrar ayağa kalkarak şunları söylemiştir :

" — Sayın delegelere memleketlerine avdet ederlerken Ankara'dan iyi intibalar götürmelerini sıhhat ve selâmetle yolculuklarına devam etmelerini temenni ederim.

Arkadaşlar, Genel Sekreterliğe Daihiliye Vekili arkadaşımız Refik Saydam tayin olunmuşlardır. Kendilerine muvaffakıyet dilerim. Bunu size bildirmekle hakikî bir zevk duymaktayım. Celse kapanmıştır. „

Parti'nin büyük ve fevkalâde Kurultay'ının ikinci tarihî celsesi tam 16,55 te sona ermiştir.

Kongre'nin çalışmasını bitirmesini müteakip Cümhureisi ve C. H. P. Genel Başkanı İsmet İNÖNÜ Kamutay Cümhurreisliği salonunda beraberlerinde Genel Başkan Vekili ve Başvekil B. Celâl Bayar, Dahiliye Vekili ve Genel Sekreter Dr. Refik Saydam olduğu halde Kurultay delegelerinin tebriklerini kabul etmiştir.

HALİL EDHEM ELDEM
(1861—1938)

HALİL EDHEM ELDEM

ARİF MÜFİT MANSEL

Uzun bir hastalık İstanbul saylavı ve eski Müzeler umum müdürü Bay Halil Edhem Eldem'in hayatına 16 İkinciteşrin gecesi hatime çekildi. Bu hayat, asırların ender yetiştirdiği kâmil bir insan ve büyük bir âlimin feyizli faaliyet ve neşriyatiyle dolu bir hayat idi. Halil Edhem 1861 de İstanbul'da doğmuştur. Babası o devrin ricalinden sadrâzâm Edhem Paşadır. Halil Edhem ilk tahsilini Kapta İbrahim Paşa mektebinde, lise tahsilini ise Berlin'de yapmış, bilâhare Zürih Üniversitesi fen fakültesinde, Viyana politeknik yüksek mektebinde tahsil etmiş, en nihayet Bern Üniversitesi'ne geçerek burada parlak bir surette doktorasını yapmış, tabiî ilimler ve bilhassa jeoloji sahasında ihtisas kesbeylemişti.

Halil Edhem, vatanına avdet ettikte " Dairei askeriye fabrikası „ müdür muavinliğinde ve " Erkânı Harbiye tercüme kalemi „ nde ifayı vazife etmiş, aynı zamanda Darüşşafaka lisesinde, Mülkiye, Ticaret, Muallim mekteplerinde ve Darülfünun'da tabiî ilimler ve jeoloji muallimliği yapmış, derslerinde tam Avrupaî bir metod takip ederek büyük muvaffakıyetler göstermiş ve binlerce talebe yetiştirmiştir.

Fakat Halil Edhem'in en büyük eseri, kardeşi Osman Hamdi ile birlikte tesis etmiş olduğu İstanbul Asârıâtika Müzesidir. 1892 senesinde bu müzenin müdür muavinliğine tayin edilen Halil Edhem yirmi seneye yakın bir müddet bu vazifeyi ifa eylemiş ve Çinili Köşk'teki mütevazı bir kolleksiyonun Avrupa müzeleri arasında mühim bir mevkiye sahip olan bugünkü Asârıatika Müzesi'ne tahvili hususunda, o zamanlar umum müdür bulunan, biraderine büyük yardımlarda bulunmuş ve bu mühim ve hayırlı işte kardeşinin bir nevi sağ eli olmuştur. Hamdi Bey'in 24 Şubat 1910 da vukubulan vefatı üzerinde Halil Edhem 28 Şubat 1910 da Müzeler umum müdürlüğüne tayin edilmiş ve aynı sene zarfında, takriben dört buçuk ay kadar ifa etmiş olduğu, şehreminlik vazifesi istisna edildiği takdirde, müzeleri, tekaüt olarak çekildiği 28 Şubat 1931 tarihine kadar, yüksek bir iktidar ve dirayetle idare etmiştir. Halil Edhem'in müdürlüğü devresine müzelerin bir teşkilât devresi diyebiliriz. Bu müddet zarfında birçok hususlarda dünyanın en zengin kolleksiyonları mertebesine yükselmiş olan İstanbul Müzeleri'nin muhteviyatı son ilmî metodlara göre tasnif ve

TÜRK TARİH

tanzim edilmiş, ve bu suretle müzelerin inkişafının, bugün dahi üzerinde yürüdüğümüz, ana hatları tesbit olunmuştur. Asârın günden güne artması bunların muhtelif gruplara ayrılmasını elzem kıldığından Halil Edhem kolleksiyonları muhtelif binalara taksim etmiş, biraderiyle birlikte en gayri müsait bir devirde husule getirmiş olduğu büyük müze binasını Yunan, Roma, Bizans, Fenike ve Frank asârına, İstanbul'un en eski Türk binalarından olan Çinili Köşk'ü, muhite tam uygun olarak, Türk ve İslâm asârına tahsis eylemiş ve uzun müddet Sanayii Nefise Mektebi'ni sinesinde barındırmış olan üçüncü bir binada ise başlı başına bir " Eskişark Eserleri Müzesi „ meydana getirmeye muvaffak olmuştur.

Halil Edhem, tertip ve tanzim işlerinden maada müzelerin ilmî neşriyatına dahi büyük bir ehemmiyet atfetmiş, " *Meskûkâtı İslâmiye Katalogları* „ serisini feyizli ve muvaffakiyetli bir tarzda idame ettirmiş, müteHassıs olarak celbetmiş olduğu arkeolog G. Mendel'e, Avrupa müzelerinde bile ender tesadüf edilir bir mükemmeliyette, üç cildden ibaret, "*Yunan, Roma ve Bizans heykeltraşisi katalogu* „ nu tertip ve telif ettirmiş, " *İstanbul Asârıatika Müzeleri Neşriyatı* „ serisini tesis eylemiş, müdürlüğünün son senelerinde ise kolleksiyonlarımızı gerek Türkiye ve gerek Avrupa'da geniş bir okuyucu muhitine tanıtmak üzere "*İstanbul Asârıatika Müzelerinde Şaheserler* „ neşriyat serisini tesis eylemiş ve bunları iki lisan üzerine ve pek nefis levhalarla Almanya'da tabettirmeye muvaffak olmuştur.

Cümhuriyetten sonra bir müze haline getirilmiş olan Topkapı Sarayı'nın tertip ve tanzimi işini büyük bir ehliyetle başarmış, burada dahi garp metodlarına göre tanzim edilmiş, her biri başlı başına birer müze teşkil edebilecek bir zenginlikte, kolleksiyonlar vücude getirmiş, aynı zamanda bu müzenin inkişaf ve tekâmülü için ileride takip edilmesi icabeden yolların esaslarını çizmiştir.

Asârıatikaya yalnız maddî bir kıymet atfeden monarşik rejime ve bu devirde biribirini takip eden ve müzelerin muhtelif kolleksiyonlarını, hattâ mevcudiyetlerini bile tehlikeye sokabilecek bir mahiyet kesebeden harblar, malî müzayikalar ve düşman istilâsına rağmen, yarım asra yakın bir müddet müzeler ve asârıatika servisini büyük bir vukuf, bükülmez bir istikamet, derin bir aşk ve yorulmak bilmez bir enerji ile idare etmiş olan Halil Edhem bu ilim ve bediiyat müessesesini parçalanmaktan kurtarmış, müzeyi zenginlik, tasnif ve neşriyat bakımından Avrupa'daki emsalleri mertebesine yükseltmiş ve hattâ bazı noktalarda Avrupa kolleksiyonlarını geçmeye muvaffak olmuştur. Mütareke senelerinde Avrupa ve hattâ Amerika yolunu tutmuş olan birtakım kıymetli âsarı İstanbul'a iade ettirmeye muvaffak oluşu, Halil Edhem'in Türkiye haricinde dahi haiz olduğu beynelmilel nüfuz ve otoriteyi vazıh bir surette göstermektedir.

Tekaüt olduktan ve İstanbul saylavı intihap edildikten sonra dahi müzelerle meşgul olmaktan biran bile uzak kalmamış, " *Eski Eserleri Koruma Encümeni* „ ne fahrî âza olarak dahil olmuş, yüksek bilgi ve kıymetli tecrübelerinden bu teşekkülü müstefit kılmış ve birçok tarihî ve bedîî asârın tahribten kurtarılmasında mühim bir âmil olmuştur.

Halil Edhem, babasının müessislerinden bulunduğu " *Türk Okutma Kurumu* „ nda senelerce âzalık ve reislik yapmış, Darüşşafaka lisesi gibi memlekete binlerce kıymetli eleman yetiştirmiş olan bir irfan müessesesini yükseltmek ve tekemmül ettirmek uğrunda hiçbir fedakârlıktan çekinmemiş ve bu müesseseye unudulmaz hizmetlerde bulunmuştur.

Halil Edhem birçok ilmî eser terketmiştir. Jeolojiye dair uzun müddet mekteplerde okutulmuş olan kıymetli ve tam Avrupaî bir metodla yazılmış birkaç eseri vardır. Fakat bilhassa Türk ve İslâm tarihi ve kitabiyatı sahasında iştihar eylemiştir. Kitabeleri bir tarih vesikası olarak metodik ve sistematik bir tarzda tetkik etmek üzere telif eylemiş olduğu kitap ve makaleler sayesinde bizde epigrafya yahut kitabiyat ilminin hakikî bir müessisi olmuş, bu sahada yapmış olduğu pek ince ve dakik araştırmalar sayesinde Türk ve İslâm siyasî ve kültürel tarihinin derinliklerine nüfuz edebilmiş ve karanlıkta kalmış birtakım meseleleri hal ve tenvire muvaffak olmuş ve bu suretle bilâhare bu sahada yapılmış olan feyizli araştırmalara pişdarlık etmiştir. İslâm epigrafyasına dair telif etmiş olduğu âsar meyanında meşhur müsteşrık Van Berchem ile birlikte, " *Corpus inscriptionun Arabicarum* „ külliyatının bir cildi olarak yazmış olduğu " *Sıvas şehri kitabeleri* ", " *Tarih Encümeni* " neşriyatı serisinde intişar etmiş olan " *Kayseriye şehri* „ adlı eserlerini, *Tarih Encümeni Mecmuası* nda çıkmış olan makale ve bibliyografik yazılarını zikredebiliriz. Kitabiyat ile pek yakından alâkadar olan meskûkât ilmi dahi Halil Edhem'i cezbetmiştir. Bu sahada meydana getirmiş olduğu âsar meyanında " *Meskûkâtı İslâmiye Katalogları* „ serisinde, maalesef yalnız birinci cildi intişar etmiş olan " *Meskûkâtı Osmaniye* „ *yi*, " *İstanbul Müzeleri Neşriyatı* „ serisinden " *Asârıatika Müzelerinde Meskûkât Kolleksiyonları*", " *Kurşun mühurler katalogu*„ ve " *İslâmî nümizmatik için bir bibliyografya tecrübesi* „ ni zikredebiliriz. Halil Edhem, maruf İngiliz müsteşrıklarından Stanley Lane-Pool'un 1895 de neşretmiş olduğu " *The Mohammedan Dynasties* „ adlı eserini türkçeye çevirmiş ve bu eseri 1925 te "*Düveli İslâmiye*„ ismi altında, birçok tashihat ve ilâvelerle, neşreylemiştir. Bu tercüme, 1895 tenberi bu sahada yapılmış olan tetkikatın kâffesini nazarı itibare almakta ve bilhassa şark mehazlarına müracaat etmek suretiyle İngiliz âliminin eserinden çok daha mütekâmil bir seviyede bulunmaktadır. Nümune ittihaz edilmesi lâzımgelen böyle bir tercümeyi başlı başına bir telif olarak dahi kabul edebiliriz. Halil Edhem kitabiyat ve nümizmatik sahalarından maada arkeolojide ve bilhassa Türk ve İslâm arkeolojisinde dahi temayüz eylemiş, gerek Avrupa ve gerek Türkiye ilmî mecmualarında birta-

kım makaleler ve bunların yanında biyografik ve bibliyografik tahliller yazmıştır. Tarih ve arkeoloji sahasındaki monografileri meyanında " *Topkapı Sarayı* ", " *Yedikule Hisarı* ", ve *Camilerimiz* " adlı eserlerini ve yahut bir zamanlar müzede bulunan tablo ve resim kolleksiyonunun muhtasar bir kataloğu olan, fakat mukaddimesinde İslâmiyet ve Türkler'de nakış ve resmin tekâmülüne dair kıymetli bir bahis ihtiva eden " *Elvahı nakşiye* „ risalesini zikredebiliriz. Son âsarı meyanında İstanbul'da tesis edilmiş Arkeoloji Enstitüleri ve bunların neşriyatından bâhis " İstanbul'da iki irfan müessesesi „ yahut Ankara " Eski eserleri karuma „ teşekkülü neşriyatı serisinde çıkmış olan " Niğde „ ve " *Tumanbay'ın Çorlu'da bulunmuş bir kitabesi* „ adlı monografilerini yâdedebiliriz.

Beynelmilel bir kıymet olarak telâkki olunan İstanbul müzelerinin tekâmülü, Türkiye'de arkeolojinin ilerlemesi hususunda göstermiş olduğu faaliyet, Türkiye'de yapılan ilmî arkeolojik araştırmalara karşı ibraz etmiş olduğu alâka ve himaye ve Türk İslâm tarih ve epigrafyası sahasında yapmış olduğu ilmî neşriyat sayesinde beynelmilel bir âlim mertebesine yükselmiş olan Halil Edhem, Leipzig ve Bâl Üniversiteleri " fahrî doktoru „ ve mülga İstanbul Darülfünunu " fahrî müderrisi „ ünvanını taşıyor, aynı zamanda " *Londra Yunan araştırmaları cemiyeti* ", " *Londra âsarıatika müntesipleri kurumu* ", "*Londra Tevrat arkeolojisi cemiyeti* " ve "*Alman Asârıatika Enstitüsü* „ gibi ilmî cemiyet ve teşekküllerin " fahrî âzası „ bulunuyordu. "*Türk Tarih Kurumu* „ nun âza ve asbaşkanı idi.

Çalışmayı vücudunu yıpratacak ve sıhhatını tehlikeye sokabilecek bir mertebeye çıkarmış olan bu idareci ve teşkilâtçı, beynelmilel bir şöhreti haiz bu ilim adamı, garp kültür ve medeninin bizler için arzettiği büyük ehemmiyeti pek erken idrâk etmiş olan bu feyizli hoca ve herkese yardım ve iyilik etmesini seven bu kâmil ve temiz yürekli insanın ufuiü, kendisiyle birlikte çalışmak bahtıyarlığına nail olan biz müzecileri, dahilde ve hariçteki dostlarını ve ilim müntesibinini matemlere garketmiş ir. Ziyaı ilim âleminde büyük bir boşluk bırakmaktadır.

Halil Edhem öldü; fakat âsârı yaşamaktadır.

NAMIK KEMAL
(1840—1888)

NAMIK KEMAL

ZİYAETTİN FAHRİ

Namık Kemal'in ölümünün ellinci yıldönümü münasebetiyle İstanbul Üniversitesi tarafından tertiblenen "gün,,ün akşamı İstanbul Üniversite konferans salonu'nda verilmiştir.

Ölümünün ellinci yıldönümü münasebetiyle bugün hatırasını yâdettiğimiz Namık Kemal'in hayatını ve şiirinin esaslı vasıflarını kâfi derecede biliyoruz. Onun için ben Namık Kemal'i başka bir cepheden göstermeğe, sosyal müesseselerimizin tekâmülü içinde Namık Kemal'in ideolojisini belirtmeğe çalışacağım.

— I —

Herşeyden önce Namık Kemal'in biyografisinden, şahsiyetinin teşekkülünü temin eden iki noktayı ele alalım :

1840 ta Tekirdağ'ında doğan Namık Kemal, daha küçük yaştan itibaren kütleyi kendinde buldu. O, gözleri *kendi*nden ziyade *yığın*a müteveccih ve *halk sırrını* ruhunda beslemiş olan büyük adamlardan biridir. Aile itibariyle, içinde şairlerin, mütefekkirlerin ve vezirlerin bulunduğu bir muhite mensuptur. Bu ailenin birçok uzuvları istibdadın kahrına uğramıştır. Namık Kemal işte böyle bir aile içinde büyüyor. Kendisini büyüten dedesi ile birlikte İmparatorluk'un bir ucundan obür ucuna gitmiş, Kars'ta ve Sofya'da bulunmuştur. Bir taraftan ailesi içinde, istibdadın kahrını çekmiş uzuvların yarattığı isyan ananesi, diğer taraftan gördüğü ve gezdiği yurdun içtimaî manzaralarından topladığı ihtisaslar ve intibaların örgüsü Namık Kemal'i gittikçe taşan bir ıztırap ve isyan kaynağı haline getirecektir. Bu ıztırap kaynağının ilk feveranı Sofya'da oldu : onbeş yaşında olan Namık Kemal, Sofya'da hükûmet konağına girenlerin hükûmete *kapıaltı* ismini taşıyan bir vergi vermelerine isyan etmiştir. Şehrin valisi olan dedesine bu isyanını ifade eder ve verginin kaldırılmasını isterken, dedesi nasıl bir vaziyet aldı, ne yaptı ve ne yapabilirdi ? Karşısındaki çocuğun bu asil duygusunu sadece feylesofca bir tebessüm ile mi karşıladı ? Bu hususta

sarih birşey bilmiyoruz. Bildiğimiz şu ki daha şimdiden cemiyeti kendi içinde yaşayan ve içtimaî mistisizmin kahramanı olan bir şahsiyet müvacehesindeyiz. Denilebilir ki Kars'tan Sofya'ya, Erzurum'dan Londra'ya gitmiş olan Namık Kemal'in bütün hayatı cemiyet menşeli ıztırapların havası içinde geçmiştir.

Nasıl onbeş yaşındaki çocuk Namık Kemal, *kapıaltı* vergisinin mânasızlığına isyan etti ise, yirmi yaşındaki delikanlı, otuz beş yaşındaki olgun Namık Kemal de ayni şekilde, daha büyük mikyastaki haksızlıklara haykırdı. Edebiyat tarihlerinin kaydettiği parçalar içinde belki hiçbir mısrâ şu mısrâlar kadar, sahibinin şe'nî olan haleti ruhiyesine tekabül etmez :

Felek hertürlü esbâb-ı cefâsın toplasın gelsin,
Dönersem kahbeyim millet yolunda bir hezîmetten !

Kısası Namık Kemal muhitinden veya *mizaç* ına ircâ edilebilecek olan sosyal ve ruhî sebeplerden dolayı sadece *hüzni umumî*yi terennüm etmiş, *şekvâ* sının âmilini *kendi* nin gayri olan hâdiseler teşkil eylemiştir.

— II —

Şahsiyeti bu şerait içinde teşekkül eden Namık Kemal'in içtimaî müesseselerimizin yürüyüşündeki tesiri, cemiyette ferde verilmesi lâzım pay nisbetinde, mühimdir. O, çok cepheli ve üniversel bir tiptir. Bunu kendisi de farkediyor. Nitekim Hâmid'e gönderdiği bir mektupta şöyle diyor :

— " *Çalış, çalış ! Ben Osmanlı edebiyatı için tasavvur ettiğim ülviyatı bin türlü hissiyat ile karıştırdım.* „

Namık Kemal, şiire yalnız bin türlü hissiyatı karıştırmak ile kalmadı, buna uzaktan sistemli gibi görünen *fikirler* de soktu. Zaten zamanının cemiyeti, henüz müesseselerin ve içtimaî kıymetlerin birbirinden ayrılmadığı, başkalaşmadığı bir cemiyetti. Tıpkı Lessing, Goethe, Schiller... gibi o da şiire fikri, fikre aksiyonu ve *iş* i karıştırdı. Bu itibar ile bazı bilgisiz ve kültürsüz kimselerin Namık Kemal'i şairlik tahtından indirmeye çalışmaları, acınacak bir cehaletin nümunesidir. Ayni şekilde onun fikirlerine şiirin ve nazmın karıştığını söyleyerek mütefekkir tarafını baltalamaları da sosyolojik bir bilgisizliğin eseridir : Namık Kemal'i bir bütün olarak on dokuzuncu asır Türkiye'sinin tam ortasında düşünmeliyiz.. O zaman, yâni bugünün mantıkından sıyrılmış olduğumuz halde, Namık Kemal, muayyen bir cemiyetin *büyük adam* ı olarak karşımıza çıkacaktır. Onda görülebilecek ve benim de kabul ettiğim tezatlar ve çapraşık noktalar, her *büyük adam* da fazlasiyle ve tabiî olarak görülen şeylerdir.

Namık Kemal'in sosyal müesseselerimize ilişen fikirleri nelerdir? Şimdi bunları bir çırpıda göstermeye çalışacağım.

— III —

On dokuzuncu asır ortasından sonuna doğru olan zaman esnasında Türk iktisat bünyesinin nasıl sarsıldığını biliyoruz. Çok cepheli ve üniversel bir büyük adam olan, cemiyetin mistiğini ruhunda yaşatan Namık Kemal, bu sarsıntı karşısında lâkayıt kalamazdı. Filhakika biz onun Türk iktisatçıları tarihinde muayyen bir yeri olduğunu görüyoruz. Ona göre yalnız millî kadro dahilinde değil, ayni zamanda beynelmilel çerçeve içinde de bir *iktisadi muvazene* vardır, beynelmilel bir iş bölümü bu muvazeneyi temin etmektedir. O halde Türkiye'nin yerli sanayiini mağlûp eden Avrupa sanayiinin mamulâtına hudutlarımızı açık bulundurur, bulundurmak zaruretinde kalırken, buna mukabil, Avrupa sanayii ile denkleşecek şekilde hammadde istihsalini arttırmalıyız. Diğer taraftan dağınık sermayelerin birikmesine ve faâl bir şekle konmasına da ehemmiyet vermek lâzımdır. Bunun için Namık Kemal sermaye biriktirmenin propagandasını *şirket* ciliğin ideolojisini yapmaktadır.

Namık Kemal'in bu fikirleri muvazeneci ve liberal bir iktisat sisteminden mülhemdir. Zamanının Fransa'sındaki iktisatcıların düşünceleriyle, Türkiye'nin iktisadî vaziyetini birleştiren Namık Kemal'in bu liberalizmini, günümüzün komünist, sosyalist, plânlı, devletçi denen iktisadî nizamlariyle mukayese etmek haksızlığını yapmadığımız takdirde, yerinde addedilebilir. 1916 sıralarında Ziya Gökalp'ın teşebbüsü ile İstanbul'da kurulan *İktisat Derneği*'nin propagandaya başladığı mutedil devletçilik nizamına kadar İmparatorluğun iktisat ideolojisi bundan ibaret kalmıştır.

On dokuzuncu asrın nısfından sonra, bilhassa Avrupa ile temasın neticeleri belirdikten sonra vukua gelen siyasî hareketler malûmumuzdur. Namık Kemal, Mithat Paşa'nın İmparatorluğa temin ettiği ilk teşkilâtı esasiye kanununu hazırlayan encümende Ziya Paşa ile birlikte çalıştı. Siyasî sahada ana düşüncesi parlemantarizmdir. Birkısım yazılarında " *Cümhur* „ un hukukunu *tahdit* etmek lüzumunu ileri sürmesi, vilâyetlerden gelecek mebusların *muteberandan* olmasını istemesi, Namık Kemal i bugün bize belki daha az demokrat gösterebilir. Fakat bu, tam demokrasiye kavuşmak için bir vasıtadır. İdeal cemiyeti içinde bulan Namık Kemal, realite olan *halk* için, kendi tâbiriyle " cümhur „ için, olduğu gibi alınan *kütle* için düşünüyor. Onda âdeta sekizinci asır feylesoflarından birinin (halka rağmen halk için) *halk ile değil, fakat halk için — Pour le peuple et*

pas par le peuple şeklindeki "*seziş — İntution*„ i vardır. Demagoji yapmayan her demokratın Namık Kemal'den ayrılmayacağını zannediyorum.

Birkaç kelime ile sadece işaret ettiğim bu iktisadî ve siyasî ideolojiler, yâni liberalizm ve parlemantarizm doktrinlerinin, bugün bizim için bir mânaları kalmış mıdır ? Yahut bu doktrinler, bazı " sözde - münevver „ lerin dediği gibi zamanının muayyen bir *sınıf* ı himaye ettikleri için onlara bugün menfî bir değer mi biçilecektir ? Ölümünün ellinci yılını kutlamak için toplanmış olan bir kütle karşısında bu noktaların akla gelmesi bile bir günah teşkil eder. Hemen söyleyelim ki Namık Kemal'in muhtelif meselelere ait ideolojilerinde zaman ve mekân kayıtlarından sıyrılmış hakikat parçaları vardır. Hatırasına selâm gönderdiğimiz büyük adamı yâdederken bu hakikat parçaları üzerinde düşünmek, düşünmekten korkmayan her Türk münevverinin vazifesi olmalıdır.

— V —

İdeoloji sahasında büyüklüğün bir ölçüsü de, zamanının tarih görüşü üzerine müessir olmaktır. Namık Kemal, zamanının tarihi en anladığı mânayı değiştirdi. Türk tarih felsefeciliğinde onun ismi, bir dönüm noktasının işaretidir. İlk evvel bir *Tarihi Askerî* yazmağa başlayan Namık Kemal, tarihçiliğin ne demek olduğunu tedrici surette anladı ve hükmetti ki askerî bir tarih için evvelâ umumî tarihin bilinmesi lâzımdır. Askerî tarih yazmak projesinin bu suretle " *Osmanlı - Roma - İslâm* tarihi yazmak projesine inkılâbı, bu bilginin neticesidir.

Namık Kemal'in bir mısrâında görülen " dört yüz kişilik âşiret „ meselesi, işaret ettiğim bu nokta karşısında çok güzel aydınlanabilir. Onun dört yüz kişilik âşiretten bahsedişi, Anadolu'nun Osmanlılar'dan çok evvel türkleştiğini bilmediğini göstermez. Namık Kemal'in kasti, Osmanoğulları sülâlesinin kuruluşudur. Yoksa " Buhara Türkleri'nin İstanbullularla anlaşmaları lüzumu „ nu düşünecek kadar geniş bir Türklük güden, yahut Kayihanlılar'la Hâvarzemîleri birbirine bağlayan Namık Kemal'e sırf bir mısrâı gösterilerek ilmî nakiseler atfetmek doğru olamaz.

Siyasî ihtiraslar takip eden bazı dar görüşlü ve *nefsi emmare* sahibi kimselerin zannettiği gibi basit bir müverrih olmayan Namık Kemal'de, asrının tarih feylesoflariyle mukayese edilebilecek bir tarih felsefesi vardır. Filhakika, Namık Kemal, tarih felsefecileri içinde *ferdiyetçi* ve *hürriyetçi* denen zümreye sokulabilir. Tarihe ait eserlerinde *Ranke*'yi ve *Carlyle*'yi hatırlatan ana fikirler vardır : tarihi, ideal cemiyetleri reel cemiyetlere kalbetmek aşkı ile yanan fertler idare eder. Tiyatrolarında yaşatığı şahsiyetler, hep bu tarih felsefesinin hâleleri içinde kükremektedirler. İktisadî kanaatları gibi, tarih hakkındaki bu görüşünü de kendi zamanının mantıkı ile düşündüğümüz takdirde, ona oldukça mühim bir felsefî değer biçmek zarureti inde kalırız.

— VI —

Namık Kemal'in içtimaî müesseselerimizle alâkası bukadarla kalmıyor. Daha dün onuncu yıldönümünü kutladığımız harf inkılâbının lüzum ve zaruretini ilk defa o ortaya attı. Harflerin el dokunamayacak şeyler olmadığını, mevcut harflerin bize araplardan geçtiğini, arapların da onu başkalarından aldığını söyleyerek esrafı aydınlattı. 1928 e kadar vakıt vakıt devam eden harf meselesi, bu suretle onun eseridir. Harflerin ihtiva ettiği lisana ait meseleleri de Namık Kemal derli toplu bir surette düşündü. Türkçeye vermek istediği şekil, onu lisan sahasındaki türkçülerin mürşidi addettirecek kadar ehemmiyetlidir. Bakınız bir yerde ne diyor : " *Edebiyatın rabıtai milliyeye hizmetinden o kadar mahrumuz ki türkçemiz, henüz alfabesi bile olmayan Arnavut ve Lâz lisanlarını dahi unutturamamıştır. Münasebatı edebiyenin fikdanı cihetle meselâ bir Buharalı türkçe söylediği halde buradaki Türkler içinde bir fransız kadar dilinden anlayacak âşina bulamaz.* „

Büyük adamların, uzağı gören seziş sahibi kimseler olduğu doğru ise Namık Kemal'in daha 1938 de bile Türk mütefekkirlerini işgal eden millî lisan meselesini 75 sene evvel görmüş ve formüllemiş olması, onun büyüklüğünün, vasatî tipler fevkinde bir şahsiyet olduğunun kâfi bir kriteryumu, değil midir ?

— VII —

Fakat ölümünün ellinci yıldönümü kutlanan Namık Kemal'in düne ve bugüne nisbetle haiz olduğu ehemmiyeti göstermek için onun iktisadî, edebî, siyasî, içtimaî, ahlâkî, lisanî ... müesseselerimize ait endişelerini zikre ne hacet ! Yalnız millî tarihimizde değil, tercüme edildikleri ve garba tanıttıkları takdirde, milletler arası edebî tarihinde de birer siyasî idealizm şahikası olan mısrâları bize kâfidir. Bize kendiliğimizi telkin eden mefhumlar kadar bu mefhumların kalıbı olan kelimeler bile onun eseridir : Namık Kemal'e kadar *vatan* kelimesi, sadece içinde doğulan kasaba idi. Namık Kemal sanatkâr hamlesiyle bu kelimeden *temaşasına hakkın da âşık olduğu* bir hayâl yarattı. Biz bu hayâli bugün *vatan* ve *yurt* kelimelerine izafe ediyor, Alman'ın *Vaterland*'dan *Fransız*'ın *Patrie*'den aldığı intibaı alıyoruz. Namık Kemal'e kadar *hürriyet* kelimesinin kendisi bile yoktu. Şiir kültürüne filolojik bilgisini karıştıran bir dost bana hürriyet kelimesinin

arapçada da mevcut olmadığını anlattı : Namık Kemal *hür* den *hürriyet* i ibdâ etmekle kalmadı, onun siyasî ve içtimaî doktrin farkı olmaksızın bütün idealistlerce takdis edilen mânasını bize aşıladı. Keza Namık Kemal 'e kadar millet kelimesi, sadece İmparatorluk camiasını ifade ederken, ayni *hürriyet ideali* peşinde koşanların topunu birden *millet* ile ifade etti. Şüphesiz cemiyetin umumî yapısı da bu mefhumların mânevileşmesini, milîleşmesini kolaylaştıracak şekilde istihalelere maruz kalıyordu. Fakat dünya kültürlerine kendinden hisse katacak olan bir türklük sezgisi, Türk vatanı ve Türk milleti mefhumları ilk defa Namık Kemal 'in bedîî ilhamları ile aydınlanmıştır.

Üç çeyrek asırdanberi besleyici ve okşayıcı tesiri gittikçe kuvvetlenen, hürriyetlere kavuştukça bize daha fazla hürriyet ve vatan âşkı telkin eden bu sanatkârane ilham, her türlü inhisarcı ve kısmî mânadan daima uzak kalacaktır. Namık Kemal 'in *hürriyet* i, yalnız mutlak hükümdarların zulmünden değil, ayni zamanda siyasî rejimi ne olursa olsun nefsanî ihtiraslarına esir olan bazı fertlerin aşağılıklarından içtimaîzedeleri ve insanlığı kurtaran bir iksir tesiri yapıyor. Bu itibarla meselâ hürriyet arayan Rus köylüsü kadar, hürriyet peşinde çırpınan alman veya italyan da Namk Kemal 'in *hürriyet* iymajını düşünmektedir. Bence Namık Kemal, zaman ve mekân farklarının fevkine çıkmış, insiyaklardan ve ihtiraslardan sıyrılan ve *hakkı da kendine âşık eden* hakikî *hürriyet* i terennüm etmiştir. Bu terennüm ihtiyacının hissedildiği her yerde Namık Kemal 'in kendisinin de dediği gibi bir Namık Kemal yetişecektir :

Edebiyyat ile hürriyete can versem de,
Yine bir Nâmık-ı şeydâ yetişir hâkimden !

Ad verme ananelerimize Kemal ismi ne zaman girdi, bilmiyorum. Fakat yarım asırdanberi çocuklarına Kemal ismini verdiler, hep Namık Kemal 'i düşündüler. Türk askerine Anadolu tepelerinden : — *Ordular ! hedefiniz Akdeniz'dir !* kumandasını veren Başkumandan'a da vaktiyle ayni isim, ayni düşünce ile verilmemiş miydi ? Eğer, Namık Kemal 'in ölümünün ellinci yıldönümünü kutladığımız bugünlerde doğan çocuklara yine ayni isim veriliyorsa bu, " hürriyet „ idealinin arkasından koşuldukça ve yakalandıkça uzaklaşan ve değerlenen bir gölge olmasındandır. Çok cepheli ve üniversel olan Namık Kemal 'i, herşeyden sarfınazar, sadece bu gölgeyi bize gösterdiği için sevmek kâfidir. Onu nekadar seversek kendimiz o nisbette istifade edeceğiz. Bir zamanlar Hâmid demişti : " *Biz ne kıymet bilmez bir cemiyet imişiz ki heyetimizin istihsâl-i necatına en evvel himmet eden hürriyet fedaisinin göz göre mahvolup gittiğine kail oluyoruz.* „ Hayır ! Bir

kaç zavallının, birkaç " sözde - münevver „ in bu neviden olan nankörlüklerini bütün bir cemiyete, bilhassa bütün bir gençliğe teşmil etmemeliyiz. Eğer Hâmid bu kanaat ile öteki dünyaya göçtü ise mezarda fikrini değiştirsin. Omuzlarına yarının Türkiye'sini taşımak ve onu daha geniş, daha ideal hürriyetlere kavuşturmak vazifesi şimdiden yüklenmiş olan gençlik, bu hürriyet fedaisinin, Namık Kemal 'in hatırasını untumayacak, gök kubbesi altında türklük bakî kaldıkça onun hatırası da mukaddes bir armağan gibi gençlik nesilleri arasında intikal edecektir. Hem nasıl olur da bir gençlik, kendi cemiyeti içinden çıkmış ve kendi edebiyat tarihine :

Kemend-i cangüdâzı ejder-i kahrolsa cellâdın,
Müreccahtır yine bin kerre zincîr-i esâretten.

Mu'înî zâlimin dünyada erbâb-ı denâettir,
Köpektir zevk alan seyyâd-ı bîinsâfa hizmetten !

Felek her türlü esbâb-ı cefâsın toplasın gelsin,
Dönersem kahbeyim millet yolunda bir azimetten !

gibi âbideler armağan etmiş olan bir şairi anmayabilir ? Samyeli denen rüzgâr yalnız tabiatta esmez. Cemiyette de bu neviden samyelleri esmiştir. Fakat samyelleriyle sarsılan gençlik, her defasında, Namık Kemal 'in hak ve ahlâk uğrunda aksiyon ve savaş emreden mısrâlarını haykırdıkça kendini daha kuvvetli ve daha enerjik bulacaktır.

DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDEKİ MUSIKÎ İZLERİ

MAHMUT R. KÖSEMİHAL

Dede Korkut hikâyeleriyle birkaç sene evvel daha ilk temas ettiğim zaman gelecek Türk operaları için ne canlı ve hazır konular olduklarını anlamış, üzerinde yapılan neşriyatı takibe başlamıştım. Orhan Şaik Gökyay'ın son çıkardığı *Dede Korkut* (İstanbul Arkadaş Basımevi, 1938) kitabı, her bakımdan mükemmel tebrike lâyık ve dolgun haliyle işte yine bütün o eski duygularımı körükledi. İkinci bir defa satır satır okudum, metinler üzerinde musıkî bakımından tarama yaptım. Böylece *Dede Korkut*'un musıkîleri ile ilgili şu ikinci tetkiki kaleme almak imkânını buldum.

İkinci tetkik diyorum; çünkü, Orhan Şaik Gökyay'ın da hatırlattığı gibi, " Bey Beyrek destanının türküleri „ başlıklı eski bir makalemde (*Millî Mecmua*, mart 1931, No: 124-125) bu hikâyedeki musıkili parçalar üzerinde durmuş, *Bey Beyrekin düğün evinde söylediği oyun havaları ile, Bey Beyrek bezirgânının muhaverelerinin notalarını* Ahmet Baha'dan dinleyerek yazmıştım : *Dede Korkut*'taki parçalardan bugün yaşayanlar üzerinde -eğer bunlar asırlardanberi bozulmadılarsa- musıki bakımından yapılan ilk inceleme işte bu yazım idi.. Şimdi ise organografi ve etimoloji bakımından dikkate değer bulduğum bir iki ip ucuna bilhassa işaret edeceğim. O. Ş. Gökyay'ın baş ve sona metin harici kattığı kısımlar da işime yaradı: meslekdaşları ikaz etmek istedim.

Bu hikâyeler birer hazır opera konusu sayılır: ufak tefek livre tadilâtı kâfi . . .

Açıkça anlayoruz ki *Dede Korkut*, Türkler'in musıki ve hikmet pîridir. Kopuzu, *soylamları, yeltem*leriyle işler görür. Asıl maskatı re'si şimalî Kazakistan -Deşt-i Kıpçak- olan Kazak - Kırgız şairi Mağcan Cumbayoğlu tarafından neşrolunmuş bir efsâneye nazaran, *Korkut Ata* misilsiz bir halk şairi imiş, *kobuz* ve *tanbura* çalgılarının mucidi olmuş. Kobuzlu baksılar " ervahlar „ ını çağırırlarken mutlak Korkut Ata'dan istimdat ederler (bak: XXXVI). Yine Kırgız - Kazaklar arasında Korkut'a ait mevcut bir ananeye göre Kazakistan'da Akmula şehirinden 110 fersah mesafede Muncaktı ve Domburalı namında iki ufacık dağa, Korkut Ata'nın bu dağlardan birinde tanburasının muçağını, ötekinde tanburasını bıraktığı için, bu isimlerin verildiği kaydedilmektedir (Hâmit Hamdi, *Korkut'a ait, Türkiyat Mec-*

muası, II, 396-7, 1928).. Bütün bunlar İç Asya türklüğüne ait bağlılıklardır; fakat, *Dede Korkut* kitabındaki hikâyeler, batıdan, sınırı Trabzon - Bayburt olan dış ve iç Oğuz İlleri'nde geçiyor, takriben XIV üncü asırda kitap halinde ozanlar dilinden toplanıyor. XVI ıncı asırda İstanbul'da bu isimde bir Türk şehzadesi bulunduğuna dikkat eden İnastranstev, *Dede Korkut* hikâyelerinin o asırda yayıldığını ve bu sebeple şehzadeye bu ismin verildiğini düşünmüş: pek muhtemel, çünkü şehzade Korkut'un fevkalâde bir musıkişinas olduğunu, Hüseyin Baykara sarayındaki musıki hareketine uzaktan hayran yaşadığını, eserler bestelediğini, ve hattâ *Dede Korkut* gibi onun da bir çalgı icat ettiğini, Anadolu'da memur olduğunu, sonunda padişah tarafından öldürüldüğünü biliyoruz.

Hikâye metinlerinde *kopuz* çalgısının adı ondokuz kere geçiyor: bazan *p* harfi, bazan *b* harfi ortada olarak. Filhakika, Caferoğlu'nun *Ülkü* mecmuasındaki kopuz makalelerine göre bu gibi uafk tefek telâffuz ve imlâ farkları her asırda her yerde görülür. Yalnız, Caferoğlu, *Dede Korkut* metinlerini bu bakımdan taramamış olacak ki altı yerde *" kolca kopuz ", " kolça kopuz ", " kuruluça* veya *kurlıça kopuz ", " alça kopuz " tavsiflerini* görememiş. (bak: yeni basım, sahife 2, 11, 68, 69, 71; eski basım : 4, 18, 101, 103. 105). Gerek Bay Rıfat Kilisli, gerek B. Gökyay, bu son isimlerin hep " *kolca kopuz* „ olacağını, ortada bir istinsah tezebzübü bulunduğunu düşünmekte haklıdırlar: çünkü, meselâ, Oğuz yiğidinin Trabzon'da tekür huzurunda buğa, arslan, ve deve ile arka arkaya güreşip hepsini alaşağı ettiği sırada -yâni tek bir sahnede- Türk yoldaşlarının çaldığı kendine ait kopuzun coşturucu ve öğücü sesleriyle çelik yumruğunu savuruyor ki üç seferde de bu ayni kopuz hakkında " kurulça kopuz ", " alça kopuz " ve " kolca kopuz " gibi üç ayrı vasıf kullanmış ! Doğrusu " *kolca* „ veya " *kol - can* „ olacaktır [1]: kol kadar demektir. Anadolu'da hâlâ tek tük *kopuz* sözü bilindiği gibi, bir de " kılkopuz „ adı var : buradaki *kıl* başlangıcı *kol* olmak muhtemeldir; mesele aranmağa muhtaçtır; eski sözlüklerimizde *kolcan* çalgısını bulamadım... Ozan kopuzunun uzun saplı oluşunu telmihen eklenmiş bir vasıf olduğu ve öz türkçeliği görülüyor: bağlama veya cura eb'adında olacağı muhakkaktır; çünkü, bir yerde, *belinde kopuzı var* kaydını okuyoruz (s. 103); yiğitlerin kuşağı arasında veya yanlarında asılı dururdu: telleri de zaman zaman kursak, inek, at kılı ve nihayet madenden oldu. Türkler'de muteberdir, öper öyle çalarlar; düşman, eline alamazdı.

Tekrar " *kolcan kopuz* sözüne dönüyorum, ve uzun saplı ozan sazlarının XIII ve XIV üncü asırdan itibaren garbî Avrupa topraklarında da yayılmağa, çok yerlerde tutunmağa imkân bulmuş olduğunu bilmektir ki beni bu rücua mecbur ediyor; filhakika, *kopuz* çalgısına alman edebiyatında rastgeldiğimiz gibi, adı ve saniyle *kolcan*ın da önce İtalya'ya ve oradan Fransa ve Almanya-

[1] *Kolaç* ve *kolaçan* sözlerini hatırlatıyor.

ya yayıldığını, XVIII inci asır Almanya'sında *generalbasinstruament* rolünü oynadığını şaşarak görüyoruz ! Günümüz müzikologları bu sazın doğudan aşağı İtalya'ya geldiğini biliyorlar - bak : C. S a c h s -; 1564 gibi eski bir tarihte yapılmış bir iki *Kolcan* müzelerinde saklı duruyor; hakkında tetkikler çıkarıyorlar -en yeni bir isveçce tetkiki gördüm-; fakat, adın etimolojisini bulamadılar; ilk olarak bugün ben bulup gösteriyorum.

Kelime muhtelif Avrupa dillerinde çetrefil kılıklara girmişse de içlerindeki *kolcan* sözümüzü yine bütün canı, güzelliği ve çıplaklığıyla farkediyoruz: italyancada *calascione* veya *colascione*, fransızcada *calichon* veya *colachon*, almancada *galischan* veya *chalecedon* (!), v. s., gibi biçimler almış, *mezzo calascione* veya *colasciontino* gibi boyları yapılmıştır. Bazı kimseler kelimenin aslını yunanca *kelos* sözüne çıkardılar; bazıları *koleksiyon* tâbirinden geldiğine ihtimâl vermişlerdir! ve bütün bunlar türkçe bilmemelerinin neticesi olmuştur. İtiraf ederim ki *Dede Korkut*'u itina ile taramasaydım bu buluşun zevkini ben de tadamayacaktım; meselenin derinleştirilmesine, yâni kolcan çalgısı hakkındaki bütün garp neşriyatının gözden geçirilmesine -kopuz tarihinin aydınlatılması namına- ihtiyaç baş göstermiş demektir.. Bu münasebetle bir noktaya daha tekrar dokunmak istiyorum: *Çığır* mecmuasında çıkan eski bir yazımda, *halk sazı ve orkestrası* olarak bağlamanın çeşitli boylarıyle takımlar kurmak lüzumunu ve imkânını öne sürmüştüm; düşüncem bazı meslekdaşlara garip gelmişti -yalnız H u l û s i K a r s e l, Ankara Halkevi'nde, tek ses üzerine sekiz kişilik ve yedi ay süren bir bağlama takımı çalıştırmıştır-. Halbuki teklifin hiç te fenne aykırı bir hareket olmayacağı, ve yapılması pek kolay olacağı bu işin vaktiyle Avrupa *kolaçanları* ile yapılmış olmasıyle de meydana çıkıyor. Meselenin bu *yenilik* himmeti bakımından da tetkiki tekrar temenni olunur.

Dede Korkut hikâyeleri içinde, bir de " cenk meydanlarında çalınan davul ve boru sesleri „ dikkati celbeder. *Davul* makamında *nekkare* ve *tavlunbaz* tâbirleri de kullanılıyor, ve bunlardan davul 49, 55, 105 ve 111 inci sahifelerde, nekkare 23, 41, 45 ve 111 inci sahifelerde, davlunbaz 101 ve 104 üncü sahifelerde geçiyor: gerek davul ve gerek nekkare ya boruya, ya zurnaya refakat eder gösteriliyor; fakat *tavlunbaz*ın hep yalnız başına çaldığı görülüyor. Davul ile nekkare yalnız bir yerde (s. 111) bir arada çalar gösteriliyor. Binaenaleyh, bu üç çalgı ve bir de *kös* o zaman ayrı ayrı biçimde çalgılar mı idi, yoksa bu isim değişikliği bir edebî maksatla mı düşünülmüştü düğümünü çözmeğe imkân yok.. Meselâ o zaman *davlunbaz* tâbiri bir takımı ifade etmiş olabilir; vurgu çalgılarının yer yer ve zaman zaman bünye değiştirdikleri çok olmuştur.

Fakat, *Dede Korkut* kitabında vurgulu çalgılar yanında çalındığını formül halindeki bir ifade ile gördüğümüz " *burması altın tuç borular* „ (s. 23, 49) veya " *altın tuç borılar* „ (105) daha dikkate şayandır: destanın toplandığı semt ve tarih namına galiba bu çalgının izinden bir miktar istifade edebileceğiz.

XIV üncü asır sıralarında yazılmış bütün kitaplarda *boru*nun Asya'daki adı türkçe *burgu* olduğunu öğreniyoruz: oralarda hâlâ da böyledir. Çin kaynaklarının verdiği malûmata göre Milâttan iki asır evvel Çan - Kiyen'in Türkistan'dan Çin'e getirdiği askerî Türk boruları ağaç kabuğunun burula burula boru haline getirilmesinden ibaret şeylerdi; meselâ şeftali ağacı kabuğundan buruluyordu. Burgu adı bu en eski imâl tarzından gelir. P. Astrovskih, geçen asır sonunda, Kaç isimli kabile nezdinde böylece ağaçtan yapılan ve *bırgı* dedikleri borunun ve kayın ağacı kabuğundan yaptıkları *sıbızğı* adlı düdüğün hâlâ kullanıldığını yazmıştır.

En eski, daha doğrusu XIV üncü asır sıralarında Anadolu ötesindeki Türk illerinde yazılmış sözlüklerde -*Kâşgarî, Tuhfet-üz-Zekiye, İbni Mühenna, Bürhan-ı Katı'*, sonra *Ebu-Hayyan*, ve *Abdülkadir Meragî- burguy, borga, burgu, burguç* gibi hep *g* li şekilleri ile yazdıkları halde, meselâ *Tuzükât-ı Timur* hem *borgu* hem de *boru* imlâlariyle yazmağa başlıyor. Mogolca ve acemcede ve Hindistan'da hep *g* li şekiller kullanılırken, Anadolu'da *Dede Korkut* hikâyelerinin toplandığı asırdanberi hep *g* siz şekil carî olduğunu anlayoruz: bu notlardan hikâyelerin Anadolu'da kaleme girdiğini, XIV üncü asır sonlarında yazıldığını istidlâl edebiliyoruz.. Sonra da, o asrın tunçtan yapılan mütekâmil borularında ağaç kabuğundan burulan eski şeklin " altın burmalar „ halinde hâlâ muhafaza edildiğini yine *Dede Korkut*'tan öğreniyoruz (Anadolu'da kelimenin *burgu* şekli kullanılmış olmamakla beraber A s ım Efendi gibi ince arayan lûgatcılarımız borunun burgudan geldiğini bilmiş ve yazmışlardı).

Dede Korkut kitabında, *Dulum, Düdük* sözleri de geçiyorsa da çalgı anlamlarıyle değil, başka mânalariyle kullanılmışlardır: *Düdük gibi kan şorladı* gibi (s. 78, 97).

" *Ol Kur'anı yazdı, düzdi, ulemâlar öğrenince köydi (?) biçdi* „ (s. 2) cümlesindeki *küymek* sözü anlaşılamamış. Halbuki *köymek; köydemek, kaydamak* (Kayda ?) mastarları sesle okumak demektir; hem Çağatay sözlüğünde, hem de Anadolu'da var.

Metinlerde binmek'ten *binit*, içmekten *içit*, yüklemekten *yüklet* gibi sözler getirildiğini görerek o asırlarda bu biçim tâbirlerin çok çıkarıldığını, şimdiki gibi birkaç taneye münhasır bırakılmadığını anladım. Bu eski moda, bana, Türkler'de musikinin pîri olan Korkut'un kendi adının da korkutmaktan getirilmiş olacağı ihtimalini hatırlattı. Fakat, dedim ya: etimoloji takiplerini yapmaktan bizzat çok korktuğum için meseleyi yine dilcilere devrediyorum.

KIZ VE ERKEK TÜRK ÇOCUKLARI ÜZERİNDE ANTROPOMETRİK ARAŞTIRMALAR

Prof. Dr. ŞEVKET AZİZ KANSU

Bu tetkikimizde 5 — 19 yaşları arasında kız ve erkek Türk çocukları üzerinde benim ve talebelerim (Bayan Muine Atasayan, Nebile Kökçül, Naciye Çınar, Bay Melih Kınay) tarafından yapılmış olan muhtelif ve geniş mikyastaki Antropometrik tetkiklerin ancak bir hülâsasını ortaya koyacağım. 1925 yılında kurulmuş olan Türk Antropoloji Enstitüsü, İstanbul'daki mektep çocuklarının boy ve ağırlıkları üzerine de geniş bir anket yapmış ve bu anketin neticelerini Türk Antropoloji Mecmuası'nın sayılarında neşretmişti. Yine 1935 yılında Türkiye Cümhuriyeti İstatistik Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan ve Türkiye'deki 75 binden fazla kız ve erkek mektep çocukları üzerine yapılan boy ve ağırlık anketinin mevcut olduğunu ve neticelerinin neşredilmek üzere bulunduğunu burada söyleyebilirim. Benim ve talebelerimin araştırmaları 1930 dan itibaren 1) İstanbul, 2) Ankara, 3) Anadolu'nun muhtelif vilâyetleri ve 4) Köylü çocukları üzerine olmuştur. Bu araştırmalarda muhtelif görüşlerden birçok metrik ölçüler ve descriptif karakterler tesbit edilmiştir. Fakat bu tebliğde ancak bu muhtelif serilerden tevhit ve terkip edilebilen ölçülerin ve karakterlerin genel neticelerini kız ve erkeklerin sıralanan yaş gurupları arasındaki farkları ve muhtelif yaşlara ait umumî vasatileri gözden geçireceğiz. Bu maksatla bir seri takip edecek olan kısa tablolarla elde edilen neticeleri tesbite ve tefsire çalışacağız. Tetkiklerimizde esas teşkil eden çocukların kız ve erkek umumî yekûnu 2597 dir. Bunlardan 907 si kız ve 1690 ı erkek çocuktur.

Bununla beraber yukarıda söylediğim muhtelif serilerin birbirlerine tekabül eden muhtelif metrik karakterleri birleştirildiği için herbir karakter için kız ve erkek çocukların umumî yekûnları farklı olmuştur. Bu miktarlar tablolarda gösterilecektir. İşaret edeceğim diğer bir nokta da 135 köylü çocuğunun burada mevzuu bahsolmadığıdır.

Materiyel Tablosu

TABLO: 1

İstanbul		Ankara		Anadolu		Köylü	
Kız	erkek	Kız	erkek	Kız	erkek	Kız	erkek
312	262	201	242	166	657	40	95
yaş:		158	234				
12-19	12-18	—	200				

	yaşlar	
Bn Naciye Çınar . .	8-14	8-14
„ Nebile Gökçül . .	7-12	7-12
B. Melih Kınay . .	—	14-18

Şimdi sıra ile Boy (Taille), ağırlık (Poids) itibariyle erkek ve kız çocuklarının karakteristiklerini ve yaşlara göre heriki cins arasındaki farkları kısa tablolarla izaha başlayoruz.

BOY VE BOY MUKAYESESİ

Yaş hudutları kız ve erkekler için 7 — 19 dur. Bu tabloya giren kız çocuk miktarı 891, erkek çocuk miktarı 1580 dir.

TABLO: 2

Yaş	Boy		Fark	Adet	
	Kız	Erkek		Kız	Erkek
7	1.158	1.168	10	67	117
8	1.196	1.198	2	136	193
9	1,277	1.259	18	65	139
10	1.311	1.314	3	59	162
11	1.368	1.351	17	46	126
12	1.433	1.405	28	71	155
13	1.475	1.452	23	93	134
14	1.506	1 523	17	127	197
15	1.542	1.600	58	118	118
16	1.564	1.643	79	52	117
17	1.574	1.644	70	45	76
18	1.618	1.680	62	11	38
19	1.617	1.638	21	1	8
Yekûn				891	1580

Bu tabloya göre 11 yaşından itibaren erkek çocukların boylarının kız çocuklarının boylarını daima tecavüz ettiği görülmüyor. 11 — 13 yaşlar arasında ise kız çocuklarının boyları erkek çocukların boylarından fazladır. Kız ve erkek çocukları muhtelif yaşlardaki boyları arasındaki bu farkı şu şekilde de meydana çıkarabiliriz. Eğer herbir yaş gurubundaki Türk erkek çocukları -

nın boylarını 100 kabul edersek kız çocuklarının boyları erkek çocukların boylarına nazaran aşağıdaki nisbetlerle ifade olunmaktadır.

Boy

TABLO: 3

Yaş	Erkek = 100 olursa	=	Kız =
7	100	=	99.1
8	100		99.9
9	100		101.4
10	100		99
11	100		101.2
12	100		102
13	100		101.5
14	100		98.8
15	100		96
16	100		95
17	100		94
18	100		96
19	100		98

Kız ve erkek çocukların da (Poids) ve ağırlık mukayesesi (kız çocuklarının miktarı 891, erkek çocuklarının miktarı 1580 dir. Yaşlar 7 — 19 arasındadır).

Ağırlık (kg.)

TABLO: 4

Yaş	Kızlar	Erkekler	Fark
7	21.09	22 19	1.10
8	23.81	24.59	0.78
9	25'07	26.63	1.63
10	28.14	29.12	0.98
11	31.97	31.22	0.75
12	37.95	34.12	3.83
13	41.16	38.10	3.06
14	44.59	43.47	1.12
15	48.75	50.70	1.95
16	52.67	52.64	0.03
17	56.32	57.28	0.96
18	57.07	61.55	4.48
19	60	59.25	0.75

Bu tabloya göre 7—10 yaşlar arasındaki erkek çocukların kız çocuklarına nazaran kiloca biraz fazla oldukları, 12 — 13 yaşlar arasında ise kız çocuklarının erkeklere galebe çaldıkları 14 — 18 yaşına kadar da yine erkek çocuklarının kız çocukların ağırlıklarına nazaran daha fazla bir ağırlık gösterdikleri tesbit olunuyor. Burada da iki cins arasındaki ağırlık farkını daha görmek için boyda olduğu gibi ağırlıkta da Türk çocuklarının herbir yaş gurubundaki ağırlıkları 100 addedersek kız çocuklarının ayni yaştaki gurupların-daki ağırlıkları aşağıdaki tabloda görüleceği tarzdadır :

TABLO: 5

Yaş	Erkek Çocukların Ağırlığı = 100	Kızlar
7	100	98.6
8	100	96.8
9	100	94.1
10	100	96.5
11	100	102
12	100	111
13	100	108
14	100	98
15	100	96
16	100	100
17	100	98
18	100	92
19	100	101

19 yaştaki kız çocuğu 1 adet, halbuki erkek çocuğu 8 adet olduğundan bu yaşa ait mukayeseyi ihtiyatla kabul etmek lâzımdır.

TABLO: 6

Yaş	Büyük kulâç			Adet	
	Kız	Erkek	Fark	Kız	Erkek
7	1129	1125	4	67	117
8	1177	1180	3	136	193
9	1224	1212	12	65	139
10	1236	1261	25	59	162
11	1270	1290	20	46	126
12	1351	1345	6	92	172
13	1471	1437	33	59	57
14	1504	1541	36	80	80
15	1546	1631	85	84	59
16	1594	1587	7	35	35
17	1594	1626	42	33	12
Yekûn				843	1,137

Bu tabloda da görüleceği üzere 7 — 17 yaşlar arasındaki kız ve erkek çocukların büyük kulaçları arasında aşikâr cinsî bir fark yoktur. Muhtelif yaş guruplarında büyük kulaç uzunluğu cinsle gayri muntazam bir rabıta göstermektedir. Bununla beraber 9 — 11 yaşlar arasında kızlarla erkekler arasında bu itibarla büyük bir fark vardır. Sonra yine 13 — 15 yaşlar arasında da her iki gurubun büyük kulaçları arasında büyük bir farkın mevcut olduğunu görüyoruz.

OTURMUŞ VAZİYETTE BOY

(Kız Çocuk adedi : 444, Erkek Çocuk adedi 892)
Yaş : 7 — 12 dir.

TABLO: 7

Yaş	K.	E.	Fark	Adet K.	G.
7	630	501	129	67	117
8	644	640	4	136	193
9	666	650	16	65	139
10	689	687	2	59	162
11	699	709	10	46	126
12	715	738	23	71	155
				444	**892**

Oturmuş vaziyette boy (taille assise) 444 ferdlik kız serisiyle 892 ferdli erkek çocuk serisinde 7 — 10 kız çocuklarının büst itibariyle ayni yaş gurup-larına dahil erkek çocuklarında daha büyük olduklarını halbuki 11 — 12 yaş-lar arasında da erkek çocukların kız çocuklarına nazaran daha uzun olduk - larını göstermektedir. Kız ve erkek Türk çocuklarının yaş ölçülerine ait nis-betleri (Raports) izahına geçmeden evvel adetçe ufak bir gurup üzerinde sağ elin genişliği ve sağ elin orta parmağının tam ve serbest uzunlukları hak-kında yapılan ölçülerin neticelerini kaydedeceğim.

Sol Elin Genişliği

TABLO: 8

Yaş	K.	E.	Fark	Adet K.	F.
12	—	67	—	—	2
13	69	72	3	40	14
14	74	76	2	65	8
15	77	80	2	70	2
16	76	78	2	32	1
17	82	—	—	32	—
18	83	—	—	8	—
				32	**27**

TABLO: 9

Yaş	Orta Parmak Hakikî Uzunluk K.	E.	Fark	Orta Parmak Serbest Uzunluk K.	E.	Fark	Adet K.	E.
12	—	82	—	—	71	—	—	2
13	90	84	6	65	68	3	40	14
14	87	91	4	71	72	1	63	8
15	91	95	4	75	76	1	70	2
16	94	101	7	76	78	2	32	1
17	94	—	—	76	—	—	32	—
18	95	—	—	79	—	—	8	—
							245	**27**

Bu ufak tablodan 14 — 16 yaşlar arasında kız çocuklarında sağ elin ge - nişliğini 14 — 16 yaşlardaki erkek çocukların sağ ellerinin genişliklerinden daha az olduğu ve aradaki farkın 0.002 mm. olduğu görülmektedir.

245 kız ve 27 erkek çocuğun sağ ellerinin orta parmaklarına ait hakikî ve serbest uzunluk ölçülerine göre hakikî uzunlukta 13 — 16 yaşlar arasında iki cins arasında büyük bir fark yoktur. Buna mukabil orta parmağın serbest uzunluğu 13 — 16 yaşlar arasında kız çocuklarında erkek çocuklarına naza - ran daha kısadır. Ve sureti umumiyede yaşla beraber heriki uzunluğun da arttığı kaydedilmektedir.

Kız ve Erkek çocukların Baş ölçüleri

TABLO: 10

Yaş	Braki kafaaltı K.	E.	Braki kafa K.	E.	Hiper braki kafa K.	E.	Ültra braki kafa K.	E.	Adet K.	E.
5	—	—	—	—	—	—	—	91.23	6	—
6	—	—	—	—	86.61	—	—	—	8	—
7	—	—	—	—	—	—	87.68	88 70	67	117
8	—	—	—	—	—	—	87.41	88.55	136	193
9	—	—	—	84.71	—	—	91.50	—	65	139
10	—	—	—	—	—	86.80	87.12	—	59	162
11	—	—	—	—	85.94	—	—	87.26	46	126
12	—	—	84.1	—	—	86.16	—	—	71	155
13	—	—	84.60	—	—	86.75	—	—	93	134
14	—	—	84.15	—	85.10	85.19	—	—	127	197
15	—	—	84.82	83.95	—	—	—	—	118	118
16	—	—	84.43	—	—	85.72	—	—	52	117
17	—	—	83.12	—	—	85.54	—	—	45	76
18	—	—	—	—	—	—	—	87.91	11	38
19	—	—	—	—	—	86.35	88.95	—	1	8

10 numaralı tabloda kız ve erkek Türk çocuklarının J. Deniker'in canlı-lardaki indice céphalique kategorilerine göre bir tasnifi tecrübe edilmiştir. Kız ve erkek çocuklarının heryaş gurubu vasatilerinin kaçar adet üzerinden alındığı tabloda mevcuttur. Umumî yekûn kızlar için 891, erkekler için 1594 dır. Bu tasnif tecrübesi neticesi erkek çocuklarının daha ziyade 87 — 88 ara-sında olmak üzere Hyperbrachypéphal ve ultrabrachycéphales kategoride, kız çocuklarının ise daha ziyade 84 — 88 arasında olmak üzere Brachycéphal ve ultabrachycéphales kategori etrafında toplandıkları görülmektedir.

Kafa karineleri alınan kız ve erkek 2486 adet çocukların tasnifin diğer ka-tegorilerine girmedikleri ve bütün bu Türk çocuklarının müfrit brachy - morphe bir kafa şekli gösterdikleri çok açık görülmektedir. Brakisefali - nin Mendel kanunlarına göre Dominan irsî bir karakter olduğu ve Türkler - in de brachycéphale Alpin ırkın mümessilleri oldukları düşünülürse bu ne-ticenin böyle çıkacağına taaccüp etmemek lâzımgelir. Kız çocuklarının 11 —

17 yaşlar arasında daha ziyade barchycéphal ve erkek çocuklarının da 5 — 15 yaşa kadar daha ziyade Hyperbrachycéphales olduklarını bu tabloda müşahede ediyoruz. Kız ve erkek çocuk kafalarının morfolojileri arasındaki her yaş gurubuna ait cins farklarını daha iyi tebarüz ettirmek için yukarda diğer karakterler için yaptığımız gibi burada erkek çocuklarının herbir yaş gurubuna ait baş karinesini = 100 addederek kızların ayni yaşta ne nisbet gösterecek - lerini aradık.

TABLO: 11

Yaş	Baş karinsi Erkekler	Kızlar
7	100	98.9
8	100	98.71
9	100	108
10	100	100.3
11	100	98.4
12	100	97.6
13	100	97.4
14	100	99.8
15	100	100.23
16	100	98.4
17	100	98.9
18	100	94.4
19	100	103

Kız ve erkek çocuklarının *Baş Sıası* (indice cubique) mukayesesi :

12 inci tabloda *Manouvrier* formülüne ve yaşlara göre tesbit edilmiş olan malûm emsâllerle hesap edilen *indice cubique* 8 - 18 yaşlar arasındaki kız ve erkek çocukların her bir yaş gurubunda ayrı ayrı hesap edilmiş ve her iki cins arasındaki farklar mukayese olunmuştur. Kız çocukların adedi 823, erkek çocuklarının da 1455 dir.

TABLO: 12

Yaş	Kafa sıası karinesi Kızlar	Erkekler	Fark	Adet Kız	Erkek
8	1230	1357	127	136	193
9	1258	1360	102	65	139
10	1274	1361	87	59	162
11	1282	1364	82	46	126
12	1299	1450	151	71	155
13	1344	1436	92	93	134
14	1419	1508	94	127	197
15	1485	1424	61	118	118
16	1424	1472	48	52	117
17	1513	1506	7	45	76
18	1645	1653	8	11	38
Yekûn				823	1,445

Bu tabloda 8 — 14 yaşına kadar erkek çocuklarının kafa kapasitelerinin ayni yaş guruplarındaki kız çocuklarının kafa kapasitelerine nazaran yüksek olduğu aşikârdır. 15 yaşındaki kız çocuklarında ise ayni yaştaki erkek çocuklarına nazaran biraz daha fazladır. 16 yaşında erkek çocuklarınınkî galiptir. 17 yaşında kızların 18 inci yaşta ise erkek çocukların kapasiteleri daha fazla görülmektedir.

Başın uzunluk ve genişlik kuturlarının mukayesesi :

TABLO: 13

Yaş	MX. uzunluk Kız	Erkek	Adet Kız	Erkek	MX. genişlik Kız	Erkek	Adet Kız	Erkek
5	162	—	—	6	—	148	—	6
6	165	—	—	8	—	146	—	8
7	166	164	23	72	143	147	23	72
8	166	171	17	57	145	148	17	57
9	169	165	8	59	146	151	8	58
10	169	158	8	84	142	150	8	84
11	170	171	8	75	148	150	8	75
12	174	177	31	105	147	150	31	105
13	173	169	74	115	147	152	74	115
14	174	172	103	150	150	149	103	150
15	170	178	118	103	149	148	118	103
16	177	175	52	62	148	155	52	62
17	179	179	46	22	154	155	46	22
18	182	183	11	12	152	158	11	12
19	183	181	3	8	161	159	3	8
20	181	—	—	12	—	150	—	12

Kız ve erkek çocuklarda kulak deliği bregma mesafesi mukayesesi :

12 yaşından 18 yaşına kadar erkek çocuklarında kulak deliği - bregma (Auriculo bregmatique) mesafenin ayni yaş guruplarındaki kız çocuklarına nazaran biraz daha fazla olduğu görülüyor.

TABLO: 14

Yaş	Kumme ve Kulak deliği irtifaı K.	E.	Fark	Adet K.	E.
12	112	124	12	11	17
13	120	119	1	59	57
14	119	121	2	80	80
15	119	122	3	84	59
16	119	122	3	35	34
17	119	123	4	9	12
18	128	128	0	1	2
				279	261

Kız ve erkek çocuklarda alının en dar genişliğinin mukayesesi :

TABLO : 15

Yaş	Kutur K.	Kutur E.	Fark	Adet K.	Adet E.
12	103	104	1	11	17
13	107	106	1	59	57
14	104	107	3	80	80
15	100	109	9	84	77
16	106	109	3	35	35
17	109	109	0	33	12
18	107	110	3	8	1
				299	262 Yekûn

Bu mukayese tablosunda 14 yaşından itibaren kız çocuklarında frontale minima kutrunun 18 yaşına kadar guruplarda erkek çocuklarının bu yaşlardaki ayni kuturlarına nisbeten küçük olduğunu tesbit ediyoruz.

Kız ve erkek çocuklarda burun karinesi mukayesesi :

TABLO : 16

Yaş	Hyperleptorine X - 5459 K.	Hyperleptorine X - 5459 E.	Leptorine 55-69.9 K.	Leptorine 55-69.9 E.	Mesorhine 70-84.9 K.	Mesorhine 70-84.9 E.	Chamorhin 85-99.9 K.	Chamorhin 85-99.9 E.	Platyrhin 99.9 - X K.	Platyrhin 99.9 - X E.	Müellif
7	2	0	25	23	13	21	4	1	0	0	
8	1	1	40	43	32	38	0	0	0	0	
9	0	1	34	34	10	29	0	1	0	0	
10	1	1	13	10	4	6	0	0	0	0	Bn. Nebile
11	0	3	3	10	1	2	0	0	0	0	
12	0	0	4	9	1	0	0	0	0	0	
14	0	4	0	14	0	12	0	0	0	0	
15	0	3	0	24	0	8	0	0	0	0	
16	0	0	0	38	0	17	0	0	0	0	
17	0	3	0	38	0	12	0	1	0	0	B. M. Kınay
18	0	2	0	19	0	5	0	0	0	0	

Ankara'da iki talebemin 188 kız ve 443 erkek mektep talebesi üzerine yaptıkları bir anketin neticesinde 7 — 18 yaşlar arasında kız ve erkek Türk çocuklarının burun karineleri yaş guruplarına göre taksimini görmüş oluyoruz. Diğer bir talebem de Ankara'da (Bn. Naciye Çınar) 201 kız, 242 Türk çocuğu üzerinde yaptığı bir ankette burun karinesi indice nasıl hakkında ayrıca bize şu neticeleri vermiştir :

TABLO : 17

Burun karinesi

Yaş	Kız karine	Adet	Erkek karine	Adet
8	69.90	46	69.31	53
9	61.67	13	65.66	15
10	64.9	33	67.76	61
11	63.49	33	66.85	36
12	65.72	40	65.10	41
13	64.38	19	68.17	19
14	64.7	17	66.64	17
		201		243

Bu anket neticesinde de diğeri gibi kız ve erkek Türk çocuklarının leptorin yâni ince uzun burunlu olduklarını tesbit ediyoruz.

Kız ve erkek çocuklarda yüz karinesi mukayesesi :

TABLO : 18

Yaş	Çok geniş yüz X-78.9 ad. K.	ad. E.	Geniş yüz 79.0 — 83.9 K.	E.	Orta yüz 84.0 — 87.9 K.	E.	Dar yüz 88 — 92.9 K.	E.	Çok dar yüz 93 — X K.	E.
7	44 11	45 17	11	20	15	7	6	1	1	
8	73 17	83 32	29	34	16	17	15	0	1	
9	44 17	65 22	16	27	10	13	1	3	0	0
10	18 3	17 5	3	4	5	6	7	2	0	0
11	4 1	15 5	1	4	2	6	0	0	0	0
12	5 0	9 3	0	3	3	2	1	1	0	0
14		30 1		3		5		6		15
15		35 2		6		8		10		9
16		55 4		10		9		20		12
17		54 1		13		12		15		13
18		26 0		6		8		6		6

Yüz karinesi

TABLO : 19

Yaş	K.	E.	K.	E.
8	80.61	81	46	53
9	85.12	84.25	13	15
10	84.40	84.35	33	61
11	85.53	84.79	33	36
12	83.53	84.23	40	41
13	85. 3	88.21	19	19
14	89.68	84.62	17	17
			201	242

Bu tabloda (18) talebelerimden Bn. Nebile Kökçül ile B. Melih Kınay'ın 188 kız ve 443 erkek çocuk üzerinde yapmış oldukları bir anketin neticesi olarak yüz karinesinin 7—12 yaşlar arasındaki taksimini görüyoruz. Yine diğer bir talebem Bn. Naciye Çınar'ın 201 kız ve 242 erkek çocuk üzerindeki yaptığı ankette yüz karinesinin yaş guruplarına göre şu şekilde vasatiler elde ettiğini göreceğiz :

Bu tetkike göre 8 yaşındaki kız çocuklar Euryprosope ve 8 yaşındaki erkek çocukları keza Euryprosopdırlar. 9 yaşındaki kız çocukları Leptoprosop ve ayni yaştaki erkek çocuklar Mesoprosopturlar. 10, 11, 12 yaşındaki kız ve erkek çocukları Mesoprosope ve 13 — 14 yaşındaki kız çocukları Leptoprosope 13 yaşındaki erkekler Leptoprosope ve 24 yaşındakiler ise Mesoprosopturlar.

Nafi Atuf Kansu :

Şakirdlerimizin nümayı bedenîsi. Bursa mekteplerinde 125 kız ile 156 erkek çocuk neşvünemasını tetkik. Muallim Mecmuası. Sayı : 11. İstanbul. 1917 ..

Türk Antropoloji Mecmuası :

Sayı : 2, 3, 4. İstanbul. 1926 — 1927. İstanbul'daki Türk, Rum, Ermeni ve Musevi çocuklarının neşvünemaları üzerine tetkikler.

Şevket Aziz Kansu :

Antropometri tetkikleri için Rehber.
Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti neşriyatından No: 46, Ankara. 1937.

TASHİH

Ülkü'nün 70 inci sayısında B. İbrahim Alâettin Gövsa'nın Tavaf şirindeki onuncu beytin :

Sözler ki çağlayıp güldüren bir pınar gibi

mısraında bulunan ***güldüren*** kelimesinin ***köpüren*** tarzında,

Bu sayımızın 422 nci sahifesindeki ***Duyuşlar*** başlıklı şiirin yanlış olan 11 inci ;

Kovalar günlerimi senle dolu hâtıralar

mısraı'nın ;

Kovalar senle dolan hâtıralar günlerimi

şeklinde, tashihini okurlarımızdan rica ederiz.

FOLKLOR

FOLKLOR

ARNOLD VAN GENNEP

(Van Gennep'in 1924 de yazılmış olan bu küçük kitabı[*] gerek Avrupa'da bu ilmin edindiği yeni tecrübeler, gerekse memleketimizin folklorik mevzularının tetkikindeki hususî şartlar gözönünde tutularak folklorun umumî meselelerini ve metodunu, kısa ve herkes için anlaşılabilecek şekilde toplayacak bir yerli eser meydana getirilinceye kadar bir boşluğu dolduracaktır sanıyorum ; bundan dolayı tercümesini Ülkü sahifelerinde vereceğim

Muharrir kısa mukaddimesinde eserinin mahiyet ve gayesini okuyuculara anlatıyor. Kitabın muhtevası 10 fasla ayrılmıştır : 1 — Folklorun tarihçesi. 2 — Folklorun sahası. 3 — Folklorda usûl. 4 — Folklorun kadroları. 5 — Masallar ve efsaneler. 6 — Şarkılar ve danslar. 7 — Oyunlar ve oyuncaklar. 8 — Merasimler ve itikatlar. 9 — Kapkacak ve kıyafetler. 10 — Halk sanatları.)

Başlangıç

Bu eser, bir zaman birçok Fransız âlimlerine enternasyonal bir şöhret kazandıran, bununla beraber Fransız resmî tedrisatına hiçbir zaman kabul olunmayan, ve harptan sonra da terkedilmeye yüz tutan bir ilmin lehine bir propaganda kitabıdır.

Folklor şu anda Birleşik Amerika Devletleri'nde, İtalya'da, İspanya'da, Belçika'da, ve bütün şimal memleketlerinde - nitekim, dünya folklor faaliyetlerinin merkezi taazzuvu, F. F. C., Finlândiya'da bulunmaktadır- süratlı terakkiler yapmaktadır. Binaenaleyh, bu türlü faaliyetlerin henüz kuvvetli olmadığı yerlerde, halk örf ve âdetlerine, itikatlarına, hikâyelerine, şarkılarına ve sanatlarına umumun alâkasını uyandırmak ehemmiyetli bir iş olacaktır.

Taşra vilâyetlerimizin hayatı derinliklerine kadar ve ilmî bir şekilde tanınmaktan çok uzaktır. Daha keşfedilecek ve tasvir edilecek binlerce vaka

[*] A. Van Gennep - *Le Folklore*. Paris, Librairie Stock, 1924. Bu kitabın *kadrolar* bahsi *Halk Bilgisi mecmuası* (sayı 1 : 1928) ında Sait Nazif tarafından tercüme edilmiştir. Mehmet Halit Bayrı nın *Yeni Türk* mecmuasının 63 üncü sayısında (Mart 1938) ki *Halk Bilgisi* adlı makalesinde de eserin *tarihçe* ve *saha*'ya ait iki bahsi esas tutulmuştur.

mevcuttur. Ben yirmi beş senedir Sovoie eyaletlerinde araştırmalar yapıyo - rum, her yeni sene, bana yeni yeni sürprizler getiriyor. Âlimler, ciddî bir şekilde kendi memleketlerile meşgul olsalardı diğer eyaletler için de ayni şey vaki olacaktı. Fakat çok defa, mahallî müdekkikler umumî bilgilerden ve usûlden mahrumdurlar. Onlar bu kitapta, anketlere girişmek ve müşahede olunan vakaları tefsir ve izah etmek için kâfi malûmatı bulacaklardır. Folklor, bilâvasıta taharrilere lüzum gösterdiği ve hem sanat, hem de edebiyat tetkikine temas ettiği için aktif ve alâka bahş bir bilgidir.

BİRİCİ FASIL

Tarihçe

Folklor kelimesi ingilizceden alınmıştır: folk halk, millet, lore de bilgi, tetkik manalarını ifade eder. Şu halde folklor, halkı tetkik etmeyi mevzu edinen bilgi demektir. Bu kelimeyi 1864 de W. J. Thoms, kullanılması pek pratik olmayan başka bir ıstılâh, yâni Brandt'ın, İngiliz köylü ahalisinin itikat ve âdetlerinin tasvirini ihtiva eden kitabının isminden alınmış Popular antiquities (halk kadimiyatı) ıstılahı yerine koymak için icat etti. Filhakika halk kadimiyatı (popular antiquities) tâbiri ile, ne ifade olunmak istenen ilmin sahasını tahdit ve tayin etmek, ne de pratik kullanışlı muştaklar teşkil etmek imkânı yoktu.

Folklor kelimesi ise, tabiî bir şekilde folkloriste [1], folklorique sıfatlarını -tıpkı, almanca mukabili olan Volkskunde kelimesinin volskündlich sıfatını vermesi gibi- verebiliyor, ve sadece tarihî olan araştırmalara değil, bilvasıta araştırmalara da ait bulunuyor.

Folklor kelimesi İskandinav âlimleri tarafından, daha sonra da Fin - lândiyalı, Rus, ilâ.. âlimler tarafından kabul edildi; kelime teşkili kolay - lıklarını verdiği için lâtin dillerini kullanan memleketlerin âlimleri tara - fından da -biraz daha geç olmak üzere- kabul olundu. Örf ve âdetlerin tetkikine ancak müehhar devirlerde girişen İspanya ve Portekiz'de, daha evvel başka herhangi bir ıstılâh kendini kabul ettirmiş değildi; bundan dolayı ingilizce kelimenin kabulü zorluklarla karşılaşmadı : bunda, İspan - yollar'ın veya Portekizler'in İngilizler'le münasebetlerinin, hattâ bu milletlerin kendi aralarında veya bizimle olduğundan daha ve devamlı bulunmasının da tesiri oldu. Bu sahadaki araştırmaları bakımından olduğu kadar âlimlerinin ve neşriyatlarının sayısı ve ehmmiyeti bakımından da diğer milletlerle yarış edebilecek mevkide bulunan Fransızlar'a ve İtalyanlar'a gelince: bunlar bu bilgiye ad olmak üzere evvelâ " halk ananesi „ tâbirini kullandılar.

---

[1] Türkçemizde folkloris kelimesi yerine folklorcu tabiri (tıpkı : fizikçi, kimyacı gibi) pek âlâ kullanılabilir. P. N. B.

Bu tâbir, Fransa'da Sébillot tarafından Revue des traditions populaires adıyla, İtalya'da Pitré tarafından Archivio delle tradizioni populari ve İsviçre'de Hoffmann Krayer tarafından Archives des traditions populaires adlarıyla kurulan mecmualara isim vermekle kalmadı; dünyada eşi bulunmayan mükemmel bir monoğrafiler külliyatı teşkil eden, Maisneuve Leroux kütüphanelerinin neşriyat kolleksiyonları da bu ismi taşımaktadır. İki başka folklorcu, Carnoy ve de Beaurepaire - Froment, fransızcadaki bu uzun Tradition populaire ıstılâhına daha canlı ve daha kolay kullanışlı bir şekil vermek tecrübesinde bulundular : Traditionniste sıfatını veren traditionnisme tâbirini icat ettiler. Bu ıstılâh meselesi üzerinde bir zamanlar oldukça canlı münakaşalar bile oldu. Uzun zaman folklor ve müştaklarına karşı boykot yapmaya kalkışıldı; fakat anane mânasına gelen tradition ve müştakları olan traditionnisme ve traditionniste kelimeleri bazan siyasî bir mâna da alabiliyorlardı, sadece ananevî örf ve âdetlerin tetkiki mânasına değil, ayni zamanda, umumiyetle ananeyi, veyahutta herhangi hususî bir ananeyi, ananenin zıttı olan faaliyetlere, yâni yenilik hareketlerine karşı tutan zihnî ve siyasî bir vaziyet mânasına da geliyorlardı. Ve seneler durmadan akup geçtiğine göre, ananeler çoğaldığı ve yenilikler de, teessüs etmiş çerçevelerin içinde tasnif edilmemiş yeni şeyler olmak haysiyetiyle daima bu ananelere karşı koydukları için, herhangi bir siyasî sistem haricinde kalarak halka ait vakıaları tetkik etmek isteyenler üzerinde bu iki mânanın birbirine karıştırılması tehlikesi nahoş bir tesir yapıyordu. Birçok cepheleriyle folkloru ilgileyen, fakat ayrıca halk hayatının başka unsurlarının, meselâ iktisat, nüfus, şehircilik unsurlarının da tetkikini ihtiva eden " Rejiynalizm „ (Régionalizme) ıstılâhı mevzuubahs olunca da ayni neviden bir hâdise ile karşılaşıyoruz.

Şu halde folklor kelimesine, tıpkı, yunanca ve lâtinceden alınmış ve enternasyonal olmak meziyetini taşıyan psikoloji, astronomi, ilâh.. e benzer birçok ıstılahlara baktığımız gibi, bize temin ettiği fayda bakımından bakmalıyız. Filvaki folklor, folklorist, folklorik kelimeleri şimdi her yerde kabul edilmiş bulunuyor: Yalnız Almanya'yı istisna etmek lâzımdır, bu memlekette folklor tâbirine Volkskunde kelimesini -ki Volksköndlih müştakını veriyor- tercih ediyorlar. Fakat, folklorla uğraşan kimseyi ifade etmek için yerli bir kelime mevcut değildir: Folklorist veya Volklorist tâbirleri Almanlarca da kabul edilmiştir.

İtalya'da müteveffa Pitré, tradizionista kelimesini teşkil etmek teşebbüsünde bulunmuştu; hayatının sonuna doğru bu kelime yerine démopsychologue tâbirini koydu. Fakat talebeleri ve muakkipleri bu kelimeyi hakikaten gayri me'nus buldular ve bugün hepsi, folklor kelimesini ve müştaklarını kabul etmiş bulunuyorlar. Folklor tâbirinin Fransızlar ve komşuları tarafından kabulünü Paul Sébillot'nun "Le Folklore de France„ ve "Le Folklore „

adlı iki eseriyle İtalyan Raffaele Corso'nun Folklore adlı eserinin intişarı ilân etmiş oldu.

Folklor tâbirinin nisbeten yeni olmasından, onun adlandırdığı bilginin de yeni olduğu neticesine varmamalıdır. Montaigne gibi, halkın düşünme, muhakeme etme, hissetme, ve iş görme tarzlariyle alâkadar olan bazı muharrirleri bir tarafa bırakacak olursak, folklorun ilim halinde sistematik bir şekilde teessüsünü İngiltere'de Thomas Brown'a (Esquires into vulgar and common errors adlı eseri 1646 da çıktı), Fransa'da da Jean - Baptiste Thiers'e (Traité des Superstitions adlı eserinin tarihi 1667 dir) kadar götürebiliriz. Bu iki eserden herbiri kendi memleketinde, daha sonraki araştırıcı ve nazariyecilerin -meselâ Fransa'da Dulaure, İngltere'de Brandt gibi- yapılarını kurdukları temeller vazifesini gördü. " Halk tetkikleri „ nin, Olivier Perrin gibi (Breiz İgel ou Vie des Bretons dans l'Armorique adlı eseri 1838 de intişar etmiştir), bazı sanatkârların ve sayısız âlimlerin gayretleri sayesinde istiklâlini alabilmesi için bir buçuk asır kadar bir zaman geçmek icap etti.

Folklorun hususî bir şubesini, yâni halk masallarının toplanma ve tetkikini, nazarı dikkate alacak olursak, Fransa'da, Perrault'nun meşhur külliyatiyle (Histoires ou contes du temps passé, Paris, 1697), diğer memleketler arasında mümtaz bir yer tutar. Bununla beraber, bu kitap ilk zamanlarda köy ahalisi içindeki araştırmalara bir hareket noktası değil, sadece, bilâhare " Binbir gece masalları „ nın tercümesiyle takviye edilen ve gençleşen bir edebî mektebe mebde' oldu. Fransa'da XVIII inci asırda büyük bir muvaffakıyet kazanan otuz küsur ciltlik Le Cabinet des Fées adlı kolleksiyonda tamamen uydurulmuş peri masallarından başka birşey yoktur; Mme. d'Aulenoy'nın hikâyeleri ve Mme. Leprince de Beaumont'un Magasin des enfants - ında belki birkaç tane, hakikaten halkın malı olan masala rastlamak mümkündür; herhalde bunları, bu hanımefendiler, süt ninelerinin veya hizmetçilerinden birinin ağzından işitmek suretiyle elde etmiş olacaklardır. Bu türlü muharrirlerin, böyle alelâde mesaî arkadaşlarının yardımlarına müracaat etmekle öğünmeyecekleri de gayet tabiî idi; o kadar ki bizzat Perrault " Süt nine masalları „ nı okuyuculara kendi ismi altında vermeye cesaret edememiş, onları oğlu P. Darmancour'un adıyla bastırmıştı; bununla da kalmayıp, muharrir Grande Mademoiselle (On üçüncü Louis'nin kardeşi Gaston d'Orléans'ın kızı, Duchesse de Monipensier) e küllüyatını ithaf ettiğinden dolayı adetâ özür dileyor; mektubunda : " Bir çocuğun, bu külliyatın masallarını kaleme almış olması garip görülmeyecektir sanıyorum „ diyor, ve böyle birşeye cesaret etmesinin saikı da bu masalların " hepsinin çok mânalı ahlâk dersleri ihtiva etmeleri „ olduğunu ilâve etmekte isticâl gösteriyor. Görülüyor ki, bütün bir ilmin temel taşını teşkil eden bu eserin, tıpkı La Fontaine'in masalları gibi, XVII inci asrın zekâ tasarlayan güzidelerine kendini kabul ettirebilmesi için, ahlâkî bir örtüye bürünmesi icabediyor.

Halk masalları tetkikini ahlâk dersi verici veya monden her türlü temayülden kurtaranlar, kendilerini Perrault'nun muakkipleri gibi tanıtmış ve masal araştırmalariyle beraber alman " Diyalektler ilmi „ ni de kurmuş olan Grimm kardeşlerdir: topladıkları metinleri edebîleştirmek şöyle dursun, Grimm kardeşler, bu metinleri bütün fonetik ve gramer hususiyetleriyle neşrettiler; kendilerine mahallî şivelerle söylenen masalları işittikleri şive ile yazdılar. Grimm masallarının birinci tabı ince bir kitap teşkil ediyordu; külliyat, Tonnelat'nın gayet güzel gösterdiği gibi, yavaş yavaş büyüdü; halbuki Prrault kendi küllüyatının kazandığı muvaffakıyeti görerek buna yeni şeyler ilâve etmeyi düşünmemişti.

İngiltere'de de Perrault'nun masalları bilhassa Walter Scott'un üzerinde, zikre değer bir tesir yaptılar; maamafih bu muharrir, Perrault'nun topladığı malzemeye mahallî efsanelerden ve hususî mânasiyle örf ve âdetlerden topladığı şeyleri de kattı. İlmî ihtisasları veya meslekleri ne olursa olsun okumuş kimselerin halk örf ve âdetleri içinde en evvel nazarı dikkati çeken, uzun zamandır " hurafeler „ adı altında toplanan şeyler olmuştur. Yukarıda Thiers'in Traité des Superstitions adlı kitabını zikrettim; bu traité, metodundan sarfınazar muhevasına bakılacak olursa, hakikaten muazzam bütün bir edebiyatı, sihirbazların, şeytanların, zındıkların edebiyatını velhasıl démonologie adı altında toplanabilecek tetkikleri ihtiva ediyor. Bu edebiyat yukarı Ortaçağ'a kadar çıkar, ve hareket noktasını, bir bakıma ayni zamanda " Âbâ-u nasâra „ da (ve onlar vasıtasiyle Yunan edebiyatında) ve ruhanî meclislerin kararnamelerinde bulur ki, bu sonuncularla teolojik edebiyata bağlanır. Fakat bu metin yığını içinde rastlanan, ve esasen nadir hallerde teferrüat ihtiva eden tasvir ve tahliller, ilmî değildir, daha ziyade intiafı (utilitaire) dir; şu mânada ki, bunlarda, şu veya bu âdetten, meselâ su menbalarını keşfettiren değnekten, kilisenin nâslarına mugayir ve ilgası lâzım bir âdet gibi bahsolunur. Böyle birkaç tasvirî mahiyette kayıtları (bunlardan bazılarını çok defa muhtelif dairei ruhaniyelerin meclis kararnamelerinde de bulmak mümkün oluyor) folklorun yolunu hazırlamış gibi telâkki etmek, veyahutta bunların muharrirlerini, folklorun mübeşşirleri saymak müfrit bir hüküm olur. Bir memleketin örflerinin ancak hiçbir teolojik düşünce olmaksızın tetkiki mümkün olduğu fikri yalnız başına, bütün o adamlara, yeni çeşit bir cinayet gibi görünürdü.

Maamafih, Yunanistan'da, çok eski devirlerde, folklorun hakikî bir mübeşşiri zuhur etti; bu, büyük bir sabırla memleketini baştan başa dolaşan, hattâ çokaz tanınmış olan ziyaretgâhları, mâbetleri ziyaret eden, bizzat kendisi fazla taraftar olmaksızın, bilhassa alay etmeksizin, her memleketin ahalisinin kendine anlattıkları herşeyi toplayan Pausanias'dır. Bunun içindir ki, onun " Yunanistan'ın tasviri „ adlı eseri, devrinin bilhassa rühbanî, yâni daha tahsilli, münevver, ve tâbir caizse, daha " zarif „ muhitlerini dolaşmış olan

Herodot'un tasvirlerinden daha fazla, hakikî bir folklor anketidir. Şayanı dikkat bir vakıa olarak şunu görüyoruz ki, XIX uncu asrın ortasına kadar Pausanias'ın rakip ve muakkibi yetişmedi. Şüphesiz XV inci asırdan itibaren birçok seyyahlar bize yabancı milletlerin halk örf ve âdetlerini tasvir etmişlerdir; fakat kendi memleketinin örf ve âdetlerini tasvir etmek, paradoksal değilse bile lüzumsuz görünüyordu. Perrault, Dulaure, Walter Scott, Grimm gibi müdekkikler de gerçi ilk defa ayni endişeyi duymuşlarsa da, bilâhare bunu tamamen bertaraf etmişlerdir; veyahut, daha doğrusu, onların, içten gelen bir meslek aşkıyle folklorcu olmuş her araştırıcının karakteri olan şeye, yâni: mensup olunan halka, tam mânasiyle halka mahsus hayata, bu hayatın sadeliğine, masumiyetine, keza rüstailiğine, hattâ isterseniz kabalığına -ki bu kabalık, halktaki hayatî kudreti ayakta tutan unsurdur- karşı vasıtasız, yakın bir sempatiye sahip olduklarını farzetmek lâzımgeliyor.

Şu halde, bugün bütün vüs'atini kazanmış olan hareketin teşkilâtlanmasını müşahede edebilmek için XIX uncu asrın ortalarına kadar beklemek icabediyor. Bu hareketin mümkün olabilmesi için, demokratik Yunan telâkkilerine bir dönüş, yâni XVIII inci asırda da hâlâ köylerin sâkinlerini, şehir ve saray sâkinlerinden sarih ve kat'î bir şekilde ayıran monden ve sosyal duvarların ortadan kaldırılması icabediyordu. Filhakika, kendisinin halk adamı olduğunu iddia eden Rousseau bile ortalarında yaşadığı Savoie'lıların örf ve âdetlerini tasvir etmemiştir; o, kendisini safları arasına kabul ettiği nisbette, Chambéry'nin ve Annecy'nin kibar sosyetesine devamı tercih etti. Yavaş yavaş, bilhassa ilk mektep tahsilinin yayılmasiyledir ki, bu eski duvarlar yıkılmıştır; siyaset te ayni istikamette tesir icra etti, bütün milletin bir dereceli intihaba iştirak etmesi sayesinde, bütün Avrupa memleketlerinde ekseriyet itibariyle ziraatçi olan müntehiplerle bilâvasıta temaslara, içtimaî sınıfları, daha iyi mücadele etmek için de olsa, birbirleriyle karışmağa mecbur etti. Köylülerle konuşmak, onların ihtiyaçlarına, muhakeme ve duyuş tarzlarına karşı sempatik bir şekilde alâkalanma, artık mümtaziyet kanunlarına bir muhalefet telâkki edilmez oldu. Fakat, asılzadelerin ve burjuvaların eski vaziyetlerinin halk ruhu üzerinde bıraktıkları iz öyle çabucak silinmedi; işte, vaziyetleri, hâl ve tavırları itibariyle değilse bile meslek ve sınıfları itibariyle burjuva olan ve köylüye masalları, şarkıları, itikatları, âdetleri hakkında malûmat soran kimselere karşı köylünün bu irsî itimatsızlığı, folklorcunun rastladığı güçlüklerden birini teşkil eder. Folklorcular ilk anlarda, daima bir şüphe ile karşılanırlar, ve bundan yüz sene kadar evvel nebatatçıların ve madencilerin, daha sonra da jeologların gördükleri muameleyi görürler. Daha ilerde, anket ve araştırma metodlarımızdan bahsederken, bu nokta üzerine yine döneceğim; daha evvel, folklorun sahasının ne olduğunu göstermeliyim.

Fransızcadan çev.: ***PERTEV NAİLİ BORATAV***

H İ K Â Y E

MÖSYÖ ALFREDO

AXEL MUNTHE

Bilmem nasıl oldu da bu küçük kahveyi keşfettim.. Bütün sene oradan başka bir kahveye gitmediğimin sebebini de izah edemeyeceğim.. Fakat zannederim oranın devamlı bir müşterisi olmama Mösyö Alfredo sebeptir..

O, herhalde öğle yemeğini benden daha geç yiyordu, zira itina ile buklelenmiş gri saçlarla muhat çocuk çehresi, eski redingotunun içindeki dimdik vücudu ve koltuğunun altında bir demet el yazısı ile İmparator Kahvesi kapısında göründüğü zaman ben çoktan sigaramı bitirmiş bulunuyordum. Garson, ona küçük bir fincanla kahvesini getiriyor ve ikimizin arasına şatranç tahtasını yerleştiriyordu. Mösyö Alfredo, eski insanlara hâs nezaketiyle sıhhatımı soruyor, ben de onun hakkında mucibi memnuniyet haberler alıyordum.. Ben taşları şatranç tahtası üzerine sıralamak ve daima masa altına düşürdüğüm piyadeyi aramakla meşgul iken, Mösyö Alfredo cebinden süratle bir şeker parçası çıkarıyor ve onu yavaşça fincanının içine koyuyordu.

Daima şansım fenadır. Şatrançı pek seven ihtiyar arkadaşımın, beni her defa mat veya mağlûp ettiğinde fevkalâde sevinçli olduğu görülüyordu. Pek yavaş fakat insanı hayrette bırakacak bir cür'etle oynayordu. Onunla aylardanberi şatranç oynadığım halde ikimizden hangimizin daha fena oynadığını bir türlü bulup çıkaramayordum. Beni en çok hayrette bırakan şey, Mösyö Alfredo'nun şah ve vezirden gayri taşlarla hemen hemen hiç oynamaması idi; zaman zaman, fakat istemeyerek, atları, kale ve filleri ortaya çıkarıyor, fakat piyadeleri tamamiyle tecahülden geliyordu. Hiç kimsenin bu şekilde oynadığını görmemiştim ve çok defa kaybettiğimden emin olmak için bütün dikkatimi sarfetmekliğim icabediyordu.

Müsahabemiz edebiyat ve bilhassa tiyatro üzerine döndü. Mösyö Alfredo tiyatro sanatı üzerinde pek müşkilpesent görünüyor ve trajediden başka hiçbir şekli tasvip etmeyordu. Muharrirleri intihapta da müşkilpesentti.. Ben o zamanlar Viktor Hügo'nun müptelâsı idim; fakat Mösyö Alfredo onu fazla hissî buluyordu. Rasin ve Korney hakkında daha iyi mütaleatı vardı. Fakat onları da trajedi sanatında hayli kudretsiz bulduğunu bana hissettiriyordu.. Komediyi hakir görüyor, " Seribe „ i " Augier „ i " Labiche „ veya " Dumas„ t şöhret almış muharrirler arasına katmayordu.

Umumiyetle sakin tabiatlı olan Mösyö Alfredo'yu hiddetlendirmek için sadece " Offenbach „ veyahut " Lecoq „ isimlerini zikretmek kâfiydi; o zaman yalnız çok asabî olduğu zamanlar kullandığı ana dili italyancası ile söze başlayor, onlara "Birbanti„ ve " Avvelenatori„ sıfatlarını veriyor ve onların müziklerinin zehiri ile bütün bir neslin zevkının öldüğünü ve şimdiki trajedi zevalının en yüksek derecede mesullerinin " Offenbach „ veya " Lecoq „ olduğunu iddia ediyordu.

Paris tiyatrolarına ait herşey hakkında çok bilgisi var gibi idi ve tabiî kendisi de bu tiyatroların müdavimlerindendi. Bir iki defa ona beraber tiyatroya gitmeyi teklif etmiştim, fakat Mösyö Alfredo sözümü anlar görünmek istememişti..

İkinci şatranç partisi biter bitmez Mösyö Alfredo cebinden küçük bir kâğıt parçasına sarılı dört metelik çıkarıyor, garsonu çağırıyor ve metelikleri masanın üzerine bırakırken borcunu soruyordu.. Kahve fiyatından da anlaşılacağı veçhile İmparator kahvesi bahalı bir yer değildi; Bulvar Senmişel üzerindeki diğer kahvelerde bir fincanı için sekiz metelik isteniyordu, halbuki burada sütsüz ve şekersiz içmek şartiyle yalnız dört metelikti. Mösyö Alfredo bana şekerin, kahvenin bütün rayıhasını aldığını söylemişti. Ben onun kadar müşkilpesent değildim; kahveme süt, şeker ve hattâ konyak koyuyordum, fakat Mösyö Alfredo'ya bir defa bile bir küçük bardak kabul ettirememiştim, onu İmparator Kahvesi'nde bulunabilecek bütün içkilerle imrendirmek istedim, fakat ihtiyar dostum daima nezaketle ve katiyetle reddetmişti . .

Mösyö Alfredo'nun bir muharrir ve koltuğu altında gezdirdiği yazıların beş perdelik bir trajedi olduğunu biliyordum.. Muharrirleri ve sanatkârları daima sever ve takdir ederim ve onun refakatiyle nekadar müftehir olduğumu kendisine elimden geldiği kadar anlatmağa çalışıyordum.. Ona şahsıma, işlerime ait çok şeyden bahsetmiştim. Fakat Mösyö Alfredo'nun kendisine ait her mevzuda acayip bir sükûtu vardı.. Bazan kahveden ayrılırken ona refakat etmek istemiştim, fakat sokağa çıkar çıkmaz bana Allahısmarladık diyor ve beraber olmamızı istemediğini pek güzel anlayordum.. Bir defa da ona ziyaret yapmak arzusunda olduğumu söylemiştim, zamanının hiç müsait olmadığını bana ifham etmişti, buna sebep belki hazırladığı yeni trajedidir diye bir daha ısrar etmedim..

O, akşamları kahveye gelmeyordu ve ben köşemde, yapayalnız bir alay sigara içerek vakıt geçiriyordum. Bazan birkaç arkadaşla büyük bulvarlardaki lokantalardan birinde yemek yiyordum. Hakikî bir " Quartir Latin „ mukîmi sıfatiyle çok defa " Sen „ nehrinin öbür kıyısına geçmiyorduk. Buna rağmen, bir akşam, aramızdan biri " Variétés „ tiyatrosuna kadar inmeyi ve orada Offenbach'ın " Haydutlar = les Brigands „ ını görmeyi teklif etti, beni de götürdüler..

Zannederim bütün anfiteatr üniversite talebesiyle dolu idi. Hepimiz pek heyecanlı idik ve arkamızdaki sırada el çırpmak için para ile getirilmiş zavallılar kadar kuvvetle alkışlayorduk.. Bana öyle geliyordu ki İmparator Kahvesi'ndeki ihtiyar dostuma riyakârlık ediyordum ve beni böyle bir yerde gördüğü takdirde nekadar istihfaf edeceğini hissederek ona hiçbir şeyden bahsetmemeye karar verdim.. Durmadan kahkahalarla gülüyordum, çünkü bir şarkı kıtasının henüz son sözleri bitmeden arkamızdaki ücretli alkışçılar hep birden alkışa başlıyorlar, biz de onlara memnuniyetle iltihak ediyorduk. Biz yorulduğumuz, kolumuzu kımıldatamayacak bir hale geldiğimiz an bile paralı alkışçılar enerjilerini kaybetmiyorlar ve meşhur küçük komedi, arkamızda neşesiz oturan, ertesi günkü ekmeğini temin için bravo diye bağıran zavallı adamların alkış tufanına gark oluyordu.

Birdenbire, diğerlerinden sonra işidilen bir " bravo „ nazarı dikkatimi celbetti, bu sesin sahibini görmek için arkamı döndüm, derhal şapkamı aldım ve bütün arkadaşlarımı hayrette bırakarak gizlice tiyatrodan çıktım. Dönerken neşeli muzik kulaklarımda akisler yapıyordu. Fakat ayni zamanda göz yaşlarımın akmak üzere olduğunu hissediyordum..

Hayır, Mösyö Alfredo'ya hiçbir zaman " Haydutlar „ ı gördüğümü anlatmadım, ona bir daha ne Offenbach, ne de Lecoq hakkında hiçbir iymada bulunmadım ve asla bir daha kendisine beraber tiyatroya gitmek teklifini yapmadım..

Ertesi günü şatranç partisinden sonra onu uzaktan takip ettim. Ayni akşam evine gittim ve kapısının üzerindeki kartına dalmışken kapıcı kadın geldi ve Mösyö Alfredo'nun akşamları evde bulunmadığını söyledi. Bana onun talebesi olup olmadığımı sordu, ben de evet diye cevap verdim.. Mösyö Alfredo'nun bu sırada çok talebesi var mı diye sorduğumda, kapıcı kadın talebe olarak ilk defa beni tanıdığını söyledi.

Sonbaharın sonuna doğru Mösyö Alfredo'ya, tıp tahsilimi terkedip vaktımı tiyatroya hasretmeye karar-ı kat'î verdiğimi söyledim. Harekât ve inşat hocam olmaya razı oldu. Dersler benim " Avenir - İstikbal „ otelindeki odamda veriliyordu.. İhtiyarın metodu acayipti ve tiyatro hakkındaki nazariyeleri şatranç oyununda olduğu gibi fazla cesurane idi.. Bana söylediği herşeyi en büyük bir dikkatle dinliyor ve izah ettiği jestlere ait bütün esas kaideleri öğrenmek için elimden geleni yapıyordum.. Birkaç zaman sonra bir rol tecrübe etmekliğime muvafakat etti ve trajediyi tercih ettiğimi bildiğinden muharririn nezareti altında, son yazdığı "Hançer „ başlıklı beş perdelik piyesindeki rollerden birini almaklığıma karar verdik. Mösyö Alfredo, kendisi, kral rolünü oynayordu, ben de marki olacaktım. Başlangıçta hiç te mahir olmadığımı kabul ediyorum. Muharrir memnun olmaktan pek uzaktı ve rolüm hakikî bir ademi muvaffakıyet misâli idi. Müteakiben yine beş perdelik " İntikam „

başlıklı bir piyeste bir İngiliz lordu rolünü aldım, fakat orada da yine netice parlak değildi.

Talihimi bir de " Mezarın sırrı „ başlıklı bir piyeste, bir kont rolünde tecrübe ettim. Fakat ayni muvaffakıyetsizlik kendini gösterdi. Sonra vikont rolüne düştüm ve hiç olmazsa bu rol derecesinde kalabilmek için iktidarım fevkında gayret gösterdim.. Mösyö Alfredo'nun hatalarımı habersiz görmesine rağmen bir vikont rolünü bile yapmak liyakatında olmadığımı görü - yordum.

Tiyatroya istidadım olmadığını yavaş yavaş anlamağa başlayordum. Mösyö Alfredo, benim bu muvaffakıyetsizliğimin yüksek sosyete ahvaline vakıf olmadığımdan ve bu yüksek eşhasın düşünce ve hislerine uyamadığımdan ileri geldiğini söylüyordu. Çok haklı idi ve bu uymak meselesi cidden kolay değildi.

Bütün kahramanları sebebini bir türlü anlayamadığım müthiş bir facia içinde oynuyorlardı. Herbirinin gözünde âşk ve kin parlayordu. Vakıa âşıklar için umumiyetle herşey fena gidiyordu ama, iyi de gitse onlar yine bahtıyar görünmüyorlardı.. Çok iyi hatırlıyorum, meselâ " Hançer „ in üçüncü perdesinde ben -marki- kanlar içinde çabalayorum, bana kavuşmak için sevgilim olan kız ateşle ve sularla mücadele ediyor ve sonra bir arşövek bizi mehtapta evlendiriyor ve birbirini on senedeberi görmeyen iki sevgili bir gül kameriyesi altında yalnız kalıyoruz. Artık ortada korkacak hiçbir sebep yoktu. Kimse bizi rahatsız edemezdi, çünkü biraz evvel bütün piyes eşhasını kılıcımla öldürmüştüm ve artık markize karşı biraz mültefit görünme zamanı geldi zannediyordum. Fakat Mösyö Alfredo bize bahşettiği kısa saadet dakikalarında konuşmamı, sesimi bir türlü kâfi derecede trajik bulmayordu. (Bir lâhza sonra ben ve markiz bir zelzelede öldük).. Zaten eceli kazadan kurtulanlar da daha bahtıyar olmayorlardı, muhakkak en genç bir yaşta birdenbire ölüp gidiyorlardı. Başlangıçta birkaç zavallıyı kurtaramaya teşebbüs ettim, fakat Mösyö Alfredo birinin diğerinden sonra yaşamasına müsaade etmesini teklif ettiğim zaman hayretler içinde kalıyordu.

Viktor Hügo'yu fazla hassas bulduğunu ve bu yüzden onun hakikî bir dramatörj olamadığını iddia eden teorisini bildiğimden yavaş yavaş hiçbir şeye karışmamaya başladım. Müteaddit defalar asilzade rollerini -ademi muvaffakıyetle- tecrübe ettikten sonra Mösyö Alfredo'ya belki daha mütevazı bir rolde daha iyi muvaffak olabileceğimi söyledim.. Fakat bu defa da ummadığımız bir mania ile karşılaştık: Mösyö Alfredo, vikont rolünden aşağı inmeyordu. Eğer entrika icabı, aşağı sınıfları temsil eden birisi görünürse, sahnede daha lâkırdı söylemek için ağzını açmadan muharrir onun suratına bir miktar para fırlatıyor ve koluyla azametli bir jest yaparak zavallıyı kulislere gönderiyordu. Ben en çok bu rollerde hakikî ihtisasımı bulmuştum ve

bu rollerde muvaffak oldum. Fakat gitgide sahnede silik bir şahsiyet oluyordum; zaman zaman büyük bir kraldan veya o âyarda bir kimseden gelen bir mektubu vermek üzere sahnede görünüyor veyahut bir ceset getiriyordum ve rolümün hepsi bundan ibaret kalıyordu..

Böylece sonbahar geçti. Trajedileri birer birer bitirmiştik, buna rağmen Mösyö Alfredo daima koltuğunun altında yeni bir piyesle görünüyordu. Yavaş yavaş zavallı ihtiyarı piyesleri için sarfettiği kuvvet altında ezilmiş görmekten endişe etmeye başladım ve onun istirahat etmeye karar vermesi için elimden geleni yaptım. Fakat emeğim boşa gitti. Bu defa otelime, tek talebesi ve edebî sırdaşı olan bana, hergün gelmeye başladı. Benimle beraber olduğu zaman saf ve çocuk yüzü sükûn buluyor ve gitgide bu zavallı ihtiyar müteheyyiç adam için içimde müşfik bir sempatinin uyandığını hissediyordum.

Muhayyilesi gitgide daha çok kana susayordu. Noel'e doğru yeni trajedisi hazır oldu ve Mösyö Alfredo onu şaheseri telâkki ediyordu. Vak'a Sicilya'da, Etna yanardağının eteğinde, bembeyaz lâv dalgaları ortasında geçiyordu. Beşinci perdede bir insan bile sağ değildi. İhtiyar dostuma, ağzında, bir kral ailesinin varisi olan küçük bir çocuğu taşıyan ve Mesina Boğazı'nı yüzerek geçen bir senbernar köpeğinin hayatını bana bağışlaması için yalvardım, fakat Mösyö Alfredo pek katı yürekli davrandı.. Köpek son perdede kendini Etna'nın kraterine attı.

Bu yakıcı lâvlar Mösyö Alfredo'nun muhayyilesini kızıştırırken Paris üzerine de kar yağıyordu. Hepimiz kışlık pardösülerimizi giyiyorduk, fakat zavallı hocam daima eski, yıpranmış rödingotu ile gidip geliyordu. Geceler yavaş yavaş çok soğuk olmaya başlamıştı ve içimden her akşam " Variétés „ tiyatrosundaki alkışçılıktan dönen zavallı ihtiyarı düşünüyordum. Ekseriya bu nâzik meseleye dokunacak gibi oluyordum, fakat her defasında onun gururu beni bu mevzua girmekten menetti. Buna rağmen onu o günlerde olduğu kadar hiç neşeli görmemiştim; daima yeni trajedisi için ümitler besleyordu. Bu son trajedi de evvelki piyesleri gibi tabiî " Théâtre français = Komedi fransez „ için yazılmıştı. Fakat tiyatro direktörünün hiçbir piyesini kabul etmemesi üzerine ümidini Odéon tiyatrosuna çevirmişti. Yalnız yeni dramının azim ehemmiyetini mülâhaza ederek onu Parisin en mühim tiyatrosuna, Komedi fransez'e hediye etmediği için kendini muahaze ediyordu.

Belki Mösyö Alfredo'nun muhayyilesinin bu havailiklerinden kendisini haberdar etmekliğimi, onun tiyatrosunun bizim dünyamızdan başka bir dünyada, başka bir seyyarede oynandığını anlatmaklığım lâzım geldiğini düşünürsünüz.. Fakat bunu hiçbir zaman yapmadım ve eminim siz de benim yerimde olsaydınız, siz de onu benim kadar tanısaydınız, benim takdirimi, tasvibimi gözetleyen zavallı çocuk gözlerindeki ıztırabı görseydiniz, beni bilhassa hay-

ran etmek için söylediği bir parçayı okurken yüzünün nasıl aydınlandığına şahit olsaydınız siz de ayni şeyi yapardınız.

Merhametim o dereceye geldi ki, onun neşesini bozmamak için bir tek tenkıt kelimesi söylemiyordum. Trajedilerini sükûnetle birer birer dinliyordum.. Acayip şahsiyetlerinin bende uyandırdığı gülme arzusu hakikî hayat faciası önünde silinip gidiyordu, binaenaleyh ciddî gibi görünmek için gayret sarfetmeme lüzum kalmayordu.. Onun herşeyden mahrumiyeti -hattâ bir pardösüden bile- bütün tenkıtleri silâhsız bırakıyordu. Zavallı ihtiyarın yegâne dinleyicisi bendim.. Hayat zaten onu merhametsizce tahkır etmiş, pi - yeslerine ıslık çalmıştı. Onu bir parça alkışlamamdan ne çıkardı ? . .

Bir öğle sonu İmparator Kahvesi'ne gelmedi. Daha ertesi günü şatranç tahtası önünde boşu boşuna bekledim.. Birgün daha bekledim ve nihayet o gün öğleden sonra onu aramaya gittim. Kapıcı ihtiyarın çıktığını görmediğini söyledi ve kapısını vurduğum zaman hiçbir cevap gelmedi. Bir iki da-kika kapısının üzerindeki dram muharriri ve hitabet profesörü olduğunu yazan soluk kart dö vizitine bakarak bekledim ve sonra yavaşça kapıyı aç - tım ve girdim..

İhtiyar yatağının üzerinde kendini kaybetmiş bir vaziyette idi ve içeri giren, sokak gibi soğuk olan tavan arasında etrafına bakınan yabancıyı tanımayordu.

Ertesi gün hava daha berrak ve güneşli idi, onu yakın bir hastahaneye nakletmek kolay oldu. Zavallı zatürreye tutulmuştu. Hastahanede herkes, doktorlar, hemşireler ihtiyara iyi muamele ettiler ve sevgili hemşire Filomen de onu ayrı bir odaya nakletmek için elinden geleni yaptı. Sayıklama bütün gün ve gece devam etti.. Ertesi gün kendine geldi ve beni tanıdı. Derhal evine gitmek için ısrar etmeye başladı; fakat kendisine başka hastalardan tamamen ayrı olduğu müstakil bir odada bulunduğu söylenir söylenmez sükûn buldu. Biraz tereddütten sonra nekadar borcu olacağını sordu. Herhalde hastahanenin ondan hiçbir şey istemeyeceğini, zira facia muharrirleri cemiyetinin meccanen bir yatağa hakkı olduğunu ve bu haktan istifade etmesinde herhalde hiçbir mahzur olmayacağını, çünkü herkesin onun kim olduğunu bildiğini anlattım.

Zavallı hastanın yatağının arkasında duran sör Filomen, küçük yalanımı tayip ettiğini göstermek üzere parmağıyla işaretler yapıyordu, fakat göz - lerinin ifadesinden beni affettiğini anlayordum.. Zavallı muharririn en hassas teline dokunmuştum; büyük bir alâka ile facia muharrirleri cemiyeti üzerinde söylediklerimin hepsini bana birer birer tekrar ettirdi ve nihayet sözlerimin doğruluğuna kanaat getirdiği zaman solgun bir tebessüm, ihtiyar yüzünü aydınlattı.. Bu andan itibaren herşeyden memnun göründü ve hastalığının ilerlemesinin farkına varmayordu.. Arzusu veçhile yatağının başına bir

yazı masası konulmuştu, fakat henüz birşey yazmayı tecrübe etmemişti.

Gece fena geçti ve sabahleyin sör Filomen'in, hastanın yatağının başına bir haç koyduğunun farkına vardım. O gün hiçbir söz söylemeden yattı, yalnız et suyu verilirken en kuvvetli zehirin hangisi olduğunu sordu, sör Filomen de asit siyanidrik olduğunu söyledi.

Akşama doğru hararet yükseldi ve gözleri ateşten yanıyordu.. Benden yanına oturmaklığımı istedi ve kimseye söylemeyeceğime yemin ettirdikten sonra yeni trajedisinin entrikasını anlattı; orada rakip karı ve kocaya tam evlenme merasimi esnasında mühim bir miktarda asit siyanidrik vererek zehirleyordu.. İhtiyar dostum çabuk ve neşeli konuşuyordu ve muzaffer bir bakışla bana bu defa Komedi fransez'in piyesini reddetmeye cesaret edip etmeyeceğini sordu. Böyle bir şeye hiç ihtimal vermediğimi kendisine söyledim.. Eser çok çabuk ikmal edilecekti, birinci perde ertesi sabah hazır olacak ve en nihayet bir hafta içinde okunmak üzere tiyatro direktörlüğüne yollanacaktı.

Gitgide daha fazla sayıklayor ve sözlerime hiç dikkat etmeyordu. Beni gözleriyle tesbit ediyor fakat ufku gitgide genişleyordu.. Artık onun için bu dünyanın hudutları yıkılmaya başlayordu. Sözleri büsbütün birbirini tut - maz bir hale geldi ve onun düşüncelerini takip etmek benim için artık mümkün olmayordu. Yüzünün çizgileri, sözleriyle ifade edemediği şeyleri anlatıyor ve ben heyecan, ıztırap içinde, hayatın kendisinden esirgediği neşeyi ölümün ona verdiğini görüyordum.

Birdenbire birşey dinliyor gibi göründü.. Başı dik, zavallı ihtiyar birden yatağında doğruldu, gri saçlarını kaldırdı ve bir zafer lem'ası alnını aydınlattı.. Eli kalbinin üzerinde, ihtiyar edip eğildi, eğildi; zira etrafı kaplayan gecenin sükûnetinde hülyasının akislerini görüyor gibi oluyordu; Komedi fransez'in alkıştan çınladığını işidiyordu.

Ve yavaşça perde, Mösyö Alfredo'nun son trajedisi üzerine kapandı.

Hammes et Bêtes'den çeviren: **MÜBERRA GÜNEY**

DUYUŞLAR

Gitme ! . . Sensiz bana mehtâp şu yanan yıldızlar,
bir kıvılcım ışığından daha fersiz geliyor;
bir onulmaz yara bu... senden uzakken sızlar.

Gün olur kıskanırım kuşları andıkça seni,
günü, rüzgârları bazan sana mahrem sanırım,
ararım, ömrüme bir neş'e katan gözlerini !

Gün olur, sapsarı yapraklara daldıkça gözüm,
yeşeren otlar, içimde eriyen bir yaş olur;
Titrerim: kapkara topraklara daldıkça gözüm..

O zaman şükrederim ben, yaşayorsun diye sen,
kovalar günlerimi senle dolu hâtıralar,
bir tesellî dökülür; yalnız, uzak göklerden..

Ağarır sanki, yasım renk dolu rüyâlarla,
gelecek yıllar içimde yeni bir hazla doğar;
İşlerim ömrümü yıldızlaşan hülyâlarla..

FEVZİYE ABDULLAH

ANKARA TARİHİ ÜZERİNDE TETKİKLER *

FRİKLER DEVRİNDE ANKARA

NUREDDİN ARDIÇ

İsa'dan önce XII inci asır başlarında boğazlar yoliyle Anadolu'ya gelen Frikler siyasî kudretlerini Kappadokya'ya kadar tevsi ettikleri ve Assur kıralların ananelerinde " Muşki „ ismiyle tanındıkları halde [2] kavmî ve kültürel merkezi sıkletleriyle Sakarya vadilerinde bulunmuşlardı [3]. Ankara mıntakasının da Frikler'in esas hâkimiyet sahalarının dahilinde bulunduğu klâsık tarihî kayıtlar ve muahharen yapılan arkeolojik keşifler vasıtasiyle sabit olmuştur.

Tarihî kayıtlar

Eski Grek müelliflerinin tarihî bir esası ihtiva eden ve XIX uncu asırda Hamilton, C. Ritter ve Ch. Texier tarafından kıymetlendirilen efsanevî rivayetler Ankara şehri hakkında en eski tarihî kayıtlar olmaları itibariyle hususî bir ehemmiyet arzederler. Bunlardan coğrafyacı Pausanias, Ancyranın Phrygia kıralı Midas tarafından tesis olunduğunu ve buradaki Zeus Mabedinde bulunan gemi çapası (= ankara) dolayısiyle şehrin bu ismi aldığını rivayet etmektedir [4]. Bugünkü bilgimizle muhtelif noktai nazardan ciddî

[1] Ankara tarihi üzerindeki diğer yazılar hakkında bak. Paul Wittek *Ortazamanlarda Ankara*, Çığır mecmuası, sayı XLIII - XLIX (1937) Nureddin Ardıç, *Anadolu prehistoryasında Ankara mıntakası*, Çığır, S. LIII. *Hittit devrinde Ankara mıntakasında veya şehrin bugünkü mevkiinde bir şehir var mıydı ? Çığır* S. LVI.

[2] Bu hususta en yeni sentezi ihtiva eden şu esere bak. E. Cavaignaç, *Le Problême Hittit*, Paris 1936, 130 ve müt. 150 - 153, 175 - 176.

[3] Firikler'e ait arkeolojik keşifler hakkında bak. P. G. Körte, *Gordion*, Berlin 1905 Frik kaya mezarları hakkında, E. Brandenburg, *Phrygien und ihre Stellung im kleinasiatischen kulturkreis*. Leipzig 1907.

Trak - Frik kavimleri hakk. *E. Philipson, Les peuples primitifs de L'Europe meridionale*. Paris 1925, P. 68. H. Hirt, *Die Indogermanen ihre Verbreitung, Urheimat un ihre kultur*, Strasburg, 1905 s.12.

[4] Pausanias, *Attika* 1,35. Carl Ritter, *Allgemeine vergleichende Erdkunde* XI 472. Charles Texier, *Küçük Asya.* (Türk. ter.) II 253.

bir kritiğe tahammülü olmayan bu izahatın yegâne kıymetlendirmeğe değer tarafı " *şehrin Midas tarafından tesisi* „ meselesidir. Fakat mevcudiyetleri çok eski devirlere çıkan merkezlerin teşekkülünde tabiî, iktisadî, tarihî bir çok faktörlerin âmil bulunduğu ve bu gibi merkezlerin menşeleri hakkında ise eski müelliflerin umumiyetle " *filân kıral tarafından kuruldu* „ şeklinde müteselsil bir analoji yaptıkları muhakkak olduğuna göre bunu da mevsuk bir hakikat olarak kabul etmemize imkân yoktur. Pausanias'ın rivayetinin kıymeti Frikler devrinde Ankara şehrinin mevcudiyetini ve belki inkişafını göstermesinde, Midas'ın Ankara için bir müessis değil, bir imâredici olduğunu istidlâle esas teşkil etmesindedir.

Şehrin isminin Ancyra (= Gemi çapası) kelimesinden iştikak ettiğine gelince, bu diğer müellifler tarafından da bazı farklarla anlatılan ve eski bir tâbirimizle sonradan uydurulduğu vazıh olan hikâyelere dayanan popüler bir etimolojiden başka birşey değildir [5].

Arkeolojik araştırmalar

Ankara ve civarında yapılan arkeolojik araştırmalar şehrin Frik devrinde mevcudiyet ve inkişafını kabul ettirecek surette zengin neticeler vermiştir. 1925 senesinde ağustos ayında arkeolog Makridi, Maarif Vekâleti namına Gazi Terbiye Enstitüsü arkasında bulunan Tumuluslar'da Çankırıkapı civarındaki Çukurbostan mevkiinde hafriyatta bulunmuş mevzuumuz üzerinde tam değilse bile mühim materyal hazırlamıştır. Daha sonra 1933 teş -

[5] *Appollonius Afhrodisienis*' de (*Karika* Lib. XVII 22) ileride kendilerinden bahsedeceğimiz Galatların bir Mısır donanmasını mağlûp ettikten sonra aldıkları ganimetler arasında bulunan bir gemi çapasını Ankara'ya kadar getirdiklerini ve buna izafeten şehrin Ancyra ismi aldığını kayt etmektedir. (bak. C. Ritter, *Erdkunde* ibid. Ch. Texier, *ibid.*). Eski Grekler'de bu şekil isim vermelerin nadir olmadığını ve meselâ Anadolu'nun eski merkezlerinden Ichonion (Konya) şehrinin ismini de *Meduse - Perseus* efsanesine bağlayarak Ichon (Resim) kelimesinden iştikak ettimeğe çalıştıklarını ve fazla olarak bu şekil hikâyelere dayanan etimolojilerin her devir ve millette mevcut olduğunu görmekteyiz. Şehrin Ancyra şeklinde tesmiyesine esas teşkil eden eski bir bir ismi mevcut olduğunu ve Grekler'in şehrin bu eski ismi ve belki de onun koruptif bir şekli üzerinde etimolojilerini yürütüp hikâyelerini uydurduklarını tasavvur etmek pek cazip ise de şehrin Grekler'den evvelki ismi henüz malûm değildir. Mamafih her şeye rağmen gemi çapasının klasik devirlerde şehrimizin arması olarak kullanıldığını işaret etmek lâzımdır. Bu her halde bir esasa istinat ediyordu. Bilhassa Romen imparatorlarının bu şehirde basılmış meskûkâtı üzerindeki gemi çapası resmi eskidenberi dikkati çekmiştir. Bak. *A. Catalogue of the Greek Coins in the British Museum* - W. Worth, *Galatia, Cappadocia and Syria* XX 5 ve müt. Planches I-III.

rinievvelinde küçük olmakla beraber ehemmiyetli neticeler veren hafriyat Dr. H. Z. Koşay tarafından icra edilmiştir.

A. Tumuluslar hafriyatı

Bay Makridi, Gazi Terbiye Enstitüsü'nün cenubı garbîsinde bulunan beş tumulustan üçünü kazmıştır [6]. Evvelâ müstebit bir kırala ait olduğunu (?) ve bulunabilecek en mühim asarı ihtiva ettiğini tahmin ile 140 metre kutrunda ve 20 metre irtifaında bulunan en büyüğünü hafretmiş ve açılan tünel 50 metre kadar ilerlemiş ise de, tünel dahilinde muazzam bir toprak kitlesinin çatlayıp çökmeye yüz tutması üzerine hafriyatı tatil etmiştir. Daha sonra 500 metre kadar şimalde bulunan tumuluslardan ikisini yarma usuliyle kazdırmış, bunlardan 70 metre kutrunda ve 8 metre irtifaında bulunan şarktaki tumulusda, bakir toprak derununda açılmış dört köşeli bir çukurda, murabba bir plân üzerine gayri muntazam taşlarla harçsız olarak kubbe şeklinde inşa edilmiş olan esas mezarı bulmuştur. Fakat bu mezar daha evvel açılmış ve soyulmuş olduğundan, içinde altın yaldızlı birkaç bronz vazo parçasiyle, birkaç mızrak ve kılıç demirinden başka birşey ele geçmemişti. Mamafih bu noksan materyal bile mezarın Frikler'e aidiyetini vuzuhla göstermiştir.

B. Orman Fidanlığı Hafriyatı

Daha garpta bulunan 62 metre kutrunda ve 5 metre irtifaındaki diğer küçük tumulusa gelince, burada da üstüste bir yanık tabaka içinde, kül ve kömürler arasında birtakım bronz eşya ve tezyinat parçaları, üzeri siyah cilâlı keramik parçaları ve mezarın sahibine ait olup ölümünde kendisiyle beraber gömüldüğü muhakkak olan bir at cesedi meydana çıkarılmıştır [7].

Gazi Orman Fidanlığı'nda bir temel hafri sırasında birtakım bronz tabak parçalarının çıkması, ve yine bu sahada taş çıkarılmakta iken bir sphinx kabartmasının bulunması [8] üzerine, Maarif Vekâleti tarafından bu sahada hafriyat yapmağa memur edilen Dr. H. Zübeyr Koşay, bir hafta süren bir mesai neticesinde yirmiden fazla bronz eşya, tezyinat ve silâh parçalarını ihtiva eden bir tumulus bakiyesi ve eski bir yol keşfetmeye muvaffak olmuştur [9].

[6] Hafriyat haberleri hakkında bak *B. Makridi, Ankara hüyüklerindeki hafriyata dair rapor, Maarif Vekâleti Mecmuası*, sayı VI (Mart 1926).

[7] B. Makridi nin bu tumulusun kimlere aidiyeti hakkındaki tahmini (bak. *Mf. V. Mec.* VI 43.), kaydi ihtiyatle telekki olunmalıdır.

[8] Bu sphinx kabartuası hakkında bundan evvelki yazımızda izahat vermiştik; bak. *Çığır* LVI s. 78.

[9] Hafriyat haberleri hakkında bak. H. Z. Koşay, *Ankara Gazi Orman Fidanlığı'nda bulunan eserler, Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi* I, 1933 s. 5-21.

H. Z. Koşay evvelâ eserlerin bulunduğu yerde *T* şeklinde bir hendek açtırmış ve hendeğin nihayetinde dairevî bir plân üzerine gayri muntazam taşlarla harçsız olarak inşa edilmiş bir yapı heyeti meydana çıkarmıştır. Arkeolog pek haklı olarak bu yapının üstündeki toprak yığması zamanla düzelmiş bir tumulusun cenazeyi ihtiva eden esas mezar kısmı olduğunu tahmin etmektedir. Yapının taşları arasında dağınık olarak çıkan, hepsi bronzdan mamûl eşyanın envanteri şudur :

a) Kuluplu ve kulupsuz taslar; 5 adet.
b) Kepçe .... 2 adet.
c) Vazo .... 1 adet.
d) Tencere .... 1 adet.
e) Süzgeçli ibrik ağzı .... 1 adet.
f) Fibula .... 2 adet.
g) Temren .... 5 adet.
h) Halka .... 1 adet.
i) Demir çubuklar, düğmeler, ve sair müteferrik parçalar.

C. Çankırıkapı Hafriyatı

Çankırıkapı civarındaki Çukurbostan'da yine 1925 senesinde altı gün süren küçük bir hafriyatta bulunan Makridi Bey, Bizans ve Romen devirlerine ait temel ankazı ve su yollarının altındaki tabakada, üzeri siyah cilâlı ve boya nakışlı birtakım keramik, iki toprak heykelcik ve sair eşya bulunmuştur [10]. Bu buluntularda kâmilen Phrygia devrine ait olarak telâkki olunabilirler.

*

Yukarıda kısaca tasvirini yaptığımız arkeolojik araştırmalar, Ankara'nın Frik devrine ait tarihi hayatını canlandırmak için temin ettikleri materyal itibariyle başlı başına bir kül teşkil ederler. Bunun tamamlanması için 1925 te hafri yarım kalan büyük tumulusun açılması ve Çankırıkapı'da daha geniş şekilde araştırmalar yapılması muhakkak olarak lâzımdır.

Meydana çıkarılan muhtelif materyal arasındaki irtibat ve münasebat bunların ayni devir ve ayni kavme ait olduklarını vazıhan göstermektedir. Tumuslarda bulunan mezar kısımlarının yapı teknikleri arasında sıkı bir benzerlik mevcuttur. Makridi Bey'in kazdığı ikinci tumulustaki esas mezar kısmı ve Orman Fidanlığı'ndaki tumulus bakiyesinin mezarı, her ikisi de murabba veya dairevî bir plân üzerine harçsız, gayri muntazam taşlarla kubbe şeklinde inşa edilmişlerdir.

[10] Bak *Mf. V. Mec.* VI s. 44.

Tumuluslarda ele geçen bronz vazo parçalariyle, Fidanlık'ta bulunan bronz eşyanın arasındaki münasebet te müsbettir. Bu eşya ayni zamanda formları itibariyle 1900 de, Körte kardeşler tarafından kazılan Gordion'un (Phrygia'nın merkezi) 3. üncü tumulusunda bulunan bronz eşya ile çok sıkı benzerlik göstermektedirler [11].

Çankırıkapı'da ve 3. üncü tumulusta bulunan keramik parçaları da siyah cilâlı zemin üzerindeki boya nakışlariyle tamamen Frik potterie'si dairesine mensupturlar.

Tumuluslar ve bunlarla beraber bronz eşya ve keramik en sahih bir tahminle İsa'dan önce IX veya VIII inci asra aittirler. Bütün bu arkeolojik donné'lerdir ki, Pausanias'ın imâlı rivayetini takviye ederek Ankara'nın bu asırlar zarfında ehemmiyetli inkişafa mazhar olduğunu vazıh olarak göstererirler. Bilhassa tumuluslar Ankara'nın kırallara değilse bile Frikler'in nüfuzlu ve zengin asîlzade ve reislerine ikametgâh vazifesi gördüğüne şehadet etmektedirler.

Bugün elimizde mevcut imkânlara dayanarak Frik devri Ankara'sının esas itibariyle Çankırıkapı mıntakasında bulunduğunu ve bugün üzerinde Ortazamanlık kaleyi taşıyan tepe ile bunun şimalindeki tepenin şehrin Akropolunu teşkil ettiğini tahmin ve kabul etmek acele verilmiş bir hüküm telâkki edilemez. Daha muahhar devirlerde ve meselâ Romen devrinde de şehrin merkezi sıkletinin bu mıntakada olduğu, 1931 de, müteveffa *Knut Olof Dalmann* tarafından yapılan hafriyat neticesinde, Agora, Hamam ve sair büyük inşaattan bir kısmının meydana çıkarılmasiyle anlaşılmıştır ki, bundan daha ileride bahsedeceğiz.

[11] P. C. Körte, *Cordion* 38 ve müt 226 Tafel XXXII. *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi* I s. 5 ve müt.

KELEBEKLER

Bütün esrâr ile bekler,
Saf saf olmuş kelebekler,

Sarı güller gibi yer yer,
O bakışlar o benekler,
Yere baygın düşecekler..

Bütün esrâr ile bekler,
Saf saf olmuş kelebekler..

A. ERTEM

BU GECE

Tellere parmak vur sayılır gibi,
Nâzenin göğsünde yayılır gibi,
Seherde mest olup bayılır gibi,
Goncalar, bülbül var sansın bu gece..

Ciğerde sızı var eyvahı yok mu,
Dökülen saçların günahı yok mu ,
İnleyen sesimin ilâhı yok mu ?
Bülbüller ahımla yansın bu gece..

A. E.

AHLÂK VE İÇTİMAİYAT

Prof. LEVY BRUHL

— 68 inci sayıdan devam —

— III —

Olan ile olması gerek olan arasındaki ahlâkî nakîzlik. — « olması gerek olan » ın istikra ve sezgiye dayanan ahlâklardaki muhtelif manaları.— Talile dayanan kablî bir ahlâk imkânsızlığı. — Ahlâkî hadiseler üzerinde amelî araştırmalar yapmağa şimdiye kadar karşı duran içtimaî kuvvetler ve hissî sebepler.

Nazariye ile münasebetleri hakkında yukarıda yaptığımız tarifin ahlâka tatbik edilemeyeceğine itiraz edilebilir. Filhakika bahis maddî tabiat oldukça, aklî müdahalemiz hemen hemen tamamiyle vakıalar ve kanunlar hakkındaki bilgimize tâbidir. Fakat ahlâk ameliyesi, hiçbir cihetten böyle bir müdahale lüzumunu andırmaz. Ahlâkta ameliye, bize ait olan " iyi ", " fena " [2] ile ilişiklidir. Ahlâk ameliyesi için mesele, verilmiş bir şeniyeti değiştirmek olmadığından, bu şeniyetin ilmî bilgisi ile bir işi yoktur. Şu halde nazarî ahlâk, yalnız kendisine ait olan bir seciye sahibidir. Mevzuu "olan-Ce qui est,, ı tanımak değil " olması gerek - Ce qui doit être „ i tayin etmektir. Böyle olunca, bu ilim ile tabiat ilimleri arasında mevcut olduğu sanılan benzerliğin değeri kalmayor. Yukarıda ispat ettiklerimizin hepsi, en sonunda, tabiat ve madde ilimlerinin kullandığı aynı usulü kullanan nazarî bir ahlâkın mevcut olamayacağını söylemeye varıyor. Fakat bu ispat faydasızdı. Tamamiyle başka bir mevzuu olan nazarî ahlâkın, bizzat bu ilimlerden başka olacağı aşikârdır : Düsturcu olmanın zarurî neticesi iledir ki " yapıcı - consructive „ dir. İş, verilmiş bir şeniyeti tahlil etmek değil, prensiplere göre ilkin ferdin ruhunda, sonra fertlerin kendi aralarında, nihayet zümrelerle fert kümeleri arasında mevcut olması lâzım nizamı kurmaktır.

Bu itirazı, yukarıda tenkit ettiğimiz nazarî ahlâk tarifini bir başka şekil altında inkişaf ettirmekten başka birşeye yaramadığını söyleyerek bertaraf edebiliriz. " Olması gerek olan „ ın aynı zamanda nazarî ve düsturcu olan ilme muadil olduğu doğru olmakla beraber *şekli bırakıp* itirazın esasını yoklayalım.

[2] Buradaki iyi, fenayı, sıfat gibi değil, isim gibi almalıdır. Hayır ve şer yerine iyilik, fenalık da denebilirse de bunlar daha ziyade *Me-chanceté Bonté* karşılığı sayılabilir. Fransızçada da *mal* ve *bien* kelimeleri sırasına göre isim, sırasına göre sıfattır.

" Olan „ ın aksi gibi düşünülen " olması gerek „ i başlıca iki mânada anlamak kabildir. Her iki takdirde de ahlâkî bir nizam -ister ferdi ruhta, ister cemiyette olsun- tabiî nizama üstün gibi düşünülmüş, bir mefkûre olarak tasarlanmış, ahlâkî emeklerimizin mecburî mevzuu şeklinde hissedilmiştir. Fakat bazan bu ahlâkî nizamın, ayrı olduğunu ileri sürdüğü tabiî nizam içinde kâfi değilse bile zarurî şartları vardır. Bazan ahlâkî nizam, tabiî nizamdan nevi itibariyle ve mutlak surette ayrıdır. O zaman hür ve makul insanı, tecrübe dünyası ile hiç müşterek bir şeysi olmayan başka bir dünyaya götürür. Her nazarî ahlâk, olması gerek olanın ilmi olmak sıfatı ile, bu telâkkilerden biri veya diğerini mantıkî bir şekilde inkişaf ettirmeğe matuf bir cehitten ibarettir.

İlk cinse (yâni ahlâkî nizamın şartlarının tabiî nizam içinde bulunduğu telâkkisine) giren nazarî ahlâklar, " olması gerek olanın ilmi „ ifadesiyle *yetesiye* izah edilmemiş görünüyor. Çünkü " olması gerek olan ", " olan „ ile sabit bir münasebet halinde tasavvur edildiğinden nazarî ahlâk ilmi, kendinden evvel içine beşerî tabiat bilgisinin, maddî dünyanın bazı kanunlarına ait ilmin, umumiyetle cemiyet ilminin muhtelif nisbetlerle dahil olduğu bir başka ilmin lüzumunu farzettirir. Bir kelime ile ruhî ve içtimaî şeniyeti nasıl değiştirmek lâzım olduğunu tesis dâvasında bulunan " olması gerek olanın ilmi ", bu şeniyetin ilmî bilgisine tâbidir. Dahası var : Tarih, muhtevası ile gözönüne alınan " olması gerek şey „ in bu bilginin tesirleriyle değiştiğini gösteriyor : Bu bilgi az ve zayif olduğu zaman muhayyile kendini hür hisseder ve tecrübenin arzeder göründüğü şe'nî nizam veya nizamsızlığa karşı mefkûrevî bir nizamı muhalif göstermekten zevk alır ve bu yeni nizamı kurmak kendisi için pek kolay olur. Bilmukabele içtimaî şeniyet daha iyi bilindiği ve içtimaî hâdiseleri idare eden kanunlara zihinlerimiz daha çok âşina olduğu nisbette, yapılması kabil olmayan şey'i mecburî veya arzuya değer gibi tasarlamak artık imkânsız olur. Olması gerek olan şey'in fikri böylece olan hakkındaki bilgimizle gittikçe daha sıkı bir surette şartlanmış ve kayıt altına alınmıştır. En sonunda, olması gerek olanın ilmi, yerini olanın ilmi tarafından yapılacak makul tatbikata bırakmış olacaktır. Bu hal, ahlâkın sözde ilminde gördüğümz nazariye ve düsturun birbirinden ayrıldığını söylemek değilse nedir ?

Vakıde bu çeşit nazarî ahlâklar, esasında düsturcu, fakat kazara nazarîdir. Esasında düsturcudur: Çünkü diğer düsturcu ilimler gibi, işin idare edici prensipini ortaya koymak, vazife ve hakların silsilesini tayin eylemek, âdaleti tesis etmek dâvasındadırlar. Bundan vaz geçmek, kendilerinin de itirafı veçhile, ahlâk olmaktan vaz geçmektir. Fakat nazarî olmaları kazaradır: Çünkü dünyanın, beşerî tabiatın ve içtimaî teşkilâtın bilgisi -ki böyle olan nazarî ahlâkların desteğidir- kendileri tarafından yapılmış araştırmaların neticesi değildir, kendilerine başka kaynaklardan gelmiştir. Onlar bu bilgiyi

muhtelif derecelerde, metafiziklerden ve müsbet ilimlerden almışlardır. Meselâ Spinoza ve Leibniz sistemlerinde ahlâk, doğruyu söylemek lâzımsa, bazı metafizik hakikatlarına ait bilgiden çıkarılmış umumî neticelerdir. Bu bilgi şüphesiz tamamiyle nazarîdir. Fakat bu hal ile hiçbir zaman ahlâka ait bir bilgi değildir. Hattâ Spinoza'nın " ahlâk - Ethique „ ının, adına rağmen bir ahlâktan ziyade bir metafizik izah ettiği zannedilmedi mi ?

Aynı düşünce, muhtaç olduğu vakıalar bilgisini, içtimaiyat, ruhiyat ve tarih ilimlerinden alan istikraî ve tecrübî ahlâklar için de varittir. Bu çeşit ahlâklar, tecrübeye dayanmış olmak ve "olması gerek olan„ ifadesi içine sırrî bir mâna sokmamak dâvasındadırlar. Şu halde, hakikatte, nazarî olmaksızın düsturcu olduklarını, buyurultularını açıktan açığa başka kaynaklardan gelen ilmî bilgiye bağladıklarını gözönüne almalıdırlar. Fakat henüz bu lüzumu tanımadılar. Tamamiyle nazarî olduklarını düşünmekte, formülledikleri kaideleri ispatlariyle meşru göstermeyi denemekte direniyorlar. " Olan „ ın bilgisine mühim bir mevki vermelerine rağmen ana bir fikirden mahrumdurlar: ahlâkî vakıalar, içtimaî vakıalardır, diğer içtimaî vakıaların tesiriyle değişirler ve onlar gibi kanuna tâbidirler. Hülâsa içtimaiyat bakımından şeyî surette araştırılan ahlâkî ameliyenin kendisi, ahlâkta nazarî bilğinin mevzuunu teşkil eder. Bu fikir olmadan nazariye ve ameliye tefrikı, ahlâkta, müphem kalacaktır.

İkinci cinse (yâni ahlâkî nizamı tabiî nizamdan ayrı sayan telâkkiye) ait ahlâklarda " olması gerek olan „ artık " olan „ ile ilişiği bakımından gözönüne alınmamaktadır. Bu ahlâkî nizam, tamamiyle ayrı bir şeniyettir. Kendi kendisine yeten bir varlığı vardır. Yalnız ahlâkî niyetten ibaret bir fazilet " bu hareket, bir başka nizamdan gelmektedir „. Keza ahlâkî olan iyi ve fena-merhamet hareketine değmediğini söyleyen *Pascal*'ın düşünüşü gibi. Çünkü " bu hareket, bir başka nizamdan gelmektedir. „ keza ahlâkî olan iyi ve fena -nın, tabiî olan iyi ve fenadan mahiyetçe mutlak surette ayrı olduğunu söyleyen *Kant*'ın mezhebi de bu çeşittendir: kâinatta mutlak değeri olan biricik şey i y i i r a d e dir; ahlâkî kanun yalnız, maddeden tecrit edilmiş bir şekli emreder; makul irade muhtardır ve kablî olarak teşricidir. Makul irade vasıtasiyle insan kendisinin *Numen* dünyasına ait olduğunu bilir ve yine o vasıta ile hâdise dünyasının muayyeniyetinden kurtulur. Bu suretle anlaşılan nazarî ahlâk, yâni kelimenin tam mânasiyle " olması gerek olan „ ın ilmi, tamamiyle kablî surette teşekkül etmekte, tecrübeden hiçbir şey almaksızın, küllî ve zarurî prensipler ortaya koymaktadır.

Bununla beraber, nazarî ahlâk tecrübeden tamamiyle ayrı kalmamıştır. Burada Kant ahlâkının tenkidine girişmeden, bu noktayı düşünmekte hakkımız belki kabul edilecektir. Kant'ın, kendisi ne düşünmüş olursa olsun, yalnız iradenin ihtiyarî telâkkisine tutunarak bir ahlâk vücude getirmediği herkesçe tanınmıştır. O, ahlâk kanununun yalnız şeklini değil, maddesini de

gözönüne alır. Hattâ sistemine, amelî aklın mütearifeleri vasıtasiyle, yeni - den, bir başka metafizik sokar. Diğer taraftan bu denemeyi kat'î gibi karşıla- yabiliriz. Tamamiyle kablî olan " nazarî bir ahlâk „ yapmak teşebbüsünün, Kant'ın gösterdiği şiddet ve karardakinden daha fazla bir kuvvet ile ileri sürülmüş olması pekâz muhtemeldir. Nihayet Pascal ve belki de Kant da, nazarî ahlâkın, esasında, felsefî olduğu kadar dinî olan sebeplerden mülhem olduğu aşikârdır.

Nihayet mezheplerinin taşıdığı alelâde muhalefete rağmen, hem Locke- da hem de Leibniz'de görülen son bir düşünce kalıyor. Onlara göre ahlâk ilmi, riyaziyeye benzeyen bir şekil alacaktır. Leibniz ahlâkın bu şekil al -ması için, mümkün olduğu kadar küçük ve hiç kimsenin reddedemeyeceği kadar basit tarifler, mevzualar, ve mütearifelerle başlamasını kâfi görür. Ahlâk bunun neticesinde, tecrübeye baş vurmaksızın, *T'lhéoreme*'lerin bir - birini vely etmesi suretiyle teşekkül eder. Leibniz bu telâkkiye, hukukî is - patlar üzerinde düşünerek varmıştı. Onları mantıkça kusursuz ve riyaziye - nin ispatlariyle tamamiyle mukayese edilebilir buluyordu.

Hukuk ilminde bu şekilde elde edilen muvaffakıyetin ahlâk ilminde ni- çin elde edilmediğini düşünemiyordu. *Locke* ise yalnız hemen *İmnédiate* bilinen veya tecrübeye baş vurmadan ispat edilebilen hakikatları gözönüne alıyordu. Vakıa hakikatleri, ona göre, ancak muhtemel olabilirler. Ahlâkın hakikatları, hemen elde edilmiş bedihî hakikatlar olmamakla beraber, hiçbir şüphe unsurunu da ihtiva etmemektedirler. Bu yüzden Locke ahlâkın ispat edilmiş bir ilminin imkânını kabul edebilirdi.

Fakat bu çeşitten hiçbir teşebbüs, bir zaman için olsun, muvaffak olamadı. Hattâ bu işe hiçbir kimse de ciddî bir surette teşebbüs etmedi. Sonra Roma hukukunda Leibniz'in misâl olarak zikrettiği ispatlar şüphesiz sağ - lamdırlar. Fakat bu ispatların ortaya koyduğu kazıyeler, Roma cemiyetin - deki teşkilât fikirlerinin nüfuzlarını muhafaza ettikleri içtimaî bir manzu- me için muteberdirler. Demek oluyor ki o ispatlar, bu fikirlerin yerli ve ta - rihî seciyesini taşırlar. Yoksa feylesofların ahlâkî hakikatlar için ileri sür - dükleri küllîliği iddiaya kalkışamazlar. Nihayet riyaziye ile talilci bir ahlâk ilmi arasındaki benzerliği, mevhum yapan şey, her ikisinin dayandığı temel mefhumların başkalığıdır. Riyaziyede mevzua ve tarifler içlerine ancak tama- miyle, hiç değilse ameliyat için, aydın ve basit olan fikirleri alırlar. Ahlâkta iyi, mecburiyet, liyakat, adalet, mülkiyet, mesuliyet... ilâh, diğer birçok mef- humları ihtiva eden, şuur ve mülâhazanın az ve çok idrâk edebildiği itikat ve duygularla damgalanmış, bir kelime ile içtimaî tecrübelerin bütün bir ma - zisi ile yüklü, muğlaklıkları son dereceyi bulan mefhumlardan ibarettir. An- anenin sevkı ile görülen ahlâkî iş için aydın olan bu mefhumlar, ilmî tahlil için pek dumanlıdırlar. Bunların üzerine riyaziyenin teoremlerine benzer bir seri teorem'ler kurmak şöyle dursun, Simmel'in *Ahlâk ilmine baş -*

*langıç*ında pek iyi gösterdiği gibi, en meharetsiz bir cedelcinin onlardan keyfine gelen neticeyi çıkardığı görülür.

Bu suretle, nasıl davranırsak davranalım, felsefî muhakeme, ahlâkın " nazarî ilmi „ ni yapmak için bukadar defalar yenileştirilen cehdlerinde mu- vaffakıyetsizliğe varıyor. Bu ilim, hem nazarî hem düsturcu olmalı, yâni hemzaman oldukları takdirde birbirile barışmaları imkânsız olan bu iki talep tatmin edilmelidir. Sonra bu taleplerden ikincisi, en zarurî olduğundan, ah- lâkın herşeyden önce davranışın ana kaidelerini formüllemesi lâzım geldi - ğinden, feda edilecek talep, birincisi olacaktır. Hülâsa ileri sürülen ahlâk ilmi ancak adı ile, yahut iğreti bir surette nazarî olmaktadır.

Fakat nasıl oldu da böyle büyük bir vehim, uzun zamanlar ve bugün bile feylesofların gözünden kaçtı ? Eğer hiçbir amelî ihtiyacın, ameliye ve naza- riye tefrıkini yapmamızı istemediği, bilhassa tefrık etmemekte de amelî bir menfaat görüldüğü zamanlar nekadar çok, hattâ kaba olan ibhamların far - kına varmadığımızı bilseydik bu hale çok şaşmazdık. Bundan dolayıdır ki, hasselerimizi kullanırken en sıhhatlı şekilde değil, fakat ayni zamanda ken- dimiz için en kârlı ve en faydalı olacak surette idrâke meyil ediyoruz. Hal- buki vakıde hiçbir amelî alâka, nazariye ile ameliyenin ahlâkta şe'nî bir ayrı- lışına lüzum göstermez, hattâ çok zarurî olan alâkalar bu ayrılışa karşı ge - lirdi.

Ahlâkta, nazariye ve ameliye ayrılığı lüzumuna kanmak için, tıp ile ah- lâkın tekâmülleri arasındaki mukayeseye dönmek yeter. Tıp sanatı, başlan - gıçta, kendisini, ilhamını aldığı anane ve itikatlardan ayırmamış idi. Yavaş yavaş ameliyeden ayrı bir nazariye gözüktü ve bugün ameliye, gittikçe daha ziyade ilme tâbi olmaktadır. Bu tekâmülün çok toplu bir plânı şu suretle hü- lâsa edilebilir : ilk merhalesinde, sanat gayri aklî, tecrübîdir. İkinci ve hâlâ da devam eden ve belki de daha uzun zaman sürecek olan merhalesinde bir azında aklî, geri kalanında tecrübî ve ananevîdir. Nihayet üçüncü bir merha- le de, şüphesiz hiçbir suretle irişilemeyecek olan bir hadde yaklaşacak ve ta- mamiyle aklî olmağa meyil edecektir. Ahlâk ameliyesi hiç, buna benzer bir yürüyüş yapmayacak mıdır ? Hayır, içtimaiyat ilmine hâs güçlükler bir ta- raf, kuvvetli bir alâka, bu hususta engel teşkil eder. Nasıl olursa olsun, her cemiyette, kuvvetli bir muhafazakârlık temayülü, ahlâkî ameliye ve itikatla- rın ayrılışını durdurur, hiç değilse mümkün olduğu kadar ağırlaştırır. Ah - lâkî kaidelerin dinî veya sırrî seciyesini daima için muhafaza etmeğe gayret eyler ve ahlâktan bu seciyeleri nez'edecek her teşebbüse, meselâ ahlâkî kai- delerden müstakil ve tamamiyle beşerî bir ilmin kontrolüne bütün kuvveti ile engel olur. Fakat bilhassa bu dinî ve sırrî kaidelerden bazıları içtimaî şe'- niyetin ilmî bilgisi tesiriyle yavaş yavaş değişirken, bir kısmının muteber olmakta devam edeceği ve şüphesiz çok uzun sürecek bir geçiş merhalesi fik- rine varıncaya kadar reddeder. Riayet edilmesi bugün bir vazife gibi görü -

nen kaidelerin az ve çok yakın bir zamandaki değersizliğini, prensip olarak ortaya atmak, ayni zamanda bir küfür ve olmayacak birşey gibi karşılanmayacak mıdır ?

Şimdilik yarı tecrübî, yarı aklî bir tıbba razı oluyoruz. Tıbbın henüz bilmediği şeylerden dolayı kendimizi, evvelce bildiğini zannettiği şeylerin fikrinden ürkmek suretiyle, teselli ediyoruz. Hiçbir tesir yapamadığı bazı hastalıklar önünde çekindiğinin farkındayız. Bu gibi hastalıklara aklî ve müessir bir ilâcın tatbik edileceği günün geleceğini umuyoruz. Fakat içtimaî veya ferdî ahlâk meseleleri önünde buna benzer bir hattı hareketi kim kabul edebilir ? İçtimaî alâka bu hattı hareketi ayni zamanda suçlu ve tuhaf olarak mahkûm edecektir. Çok kuvvetli -ve biraz sonra doğru olup olmadığını göreceğimiz- bir duygu, önünde kaldığımız bu vaziyet hakkında " ne yapılacağını „ bilmediğimizi ve iş yapmamak için bilgisizliğimize hükmettiğimizi kabule engeldir. Nazarî bilgiden mahrumiyet, hiçbir zaman mazeret olarak gösterilmemiştir. Bilâkis ahlâkın en büyük nazariyecilerinin, meselâ Kant'ın yaptıkları şeyin -ki maksut olan nazarî meşguliyettir- faydalı olup olmadığını, kendi hallerine bırakılmış alçak gönüllü ve bilgisizlerdeki şuurların en derin feylesofunki kadar ahlâk kanununa vukufu bulunup bulunmadığını kendi kendilerine sordukları görülmemiş midir ? Nazarî ahlâkçıların bu vesvesesi mânalıdır ve " ahlâkın nazarî ilmi „ nin gerçekten ne olduğunu aydınlatmaktadır.

Eğer ahlâkî ameliyeyi bir nazariyeye bağlamak icap ediyorsa bunun, ahlâk ameliyesinin nüfuzuna sekte vermeksizin ve onun emredici seciyesinden hiçbir şey kaybettirmeksizin, husulü lâzımgeliyordu. İçtimaiyat ilminin yavaş yavaş teşekkül edeceği, nihayet daha aklî bir ameliyeye imkân vereceği, gayri muayyen bir zaman içinde devam edecek terakkîli bir yürüyüş mesele teşkil edemezdi. İçtimaî alâka, iş kaidelerinin hem geçici, hem mecburî olmasına müsamaha etmez. Fakat diğer taraftan ilmî ilerilemenin muayyen bir derecesine varmış olan beşer zihni, her tarafta prensipini kendinde taşıdığı bir nizam ve bir aklîlik bulmak ihtiyacı duyar. Bunun neticesinde, vakıde şuura müessir olan ve işlerimizi idare eden kaideleri mantıkî surette meşru göstermeyi, sistemleştirip teşkil etmeyi düşündü. Aklî bir ameliye yokluğu karşısında, ameliyeyi " aklîleştirdi „. Feylesofların nazarî ahlâkî buradan doğdu.

İşte ahlâktaki ameliye ve nazariye münasebetlerinin, başka sahalardaki ameliye ve nazariye münasebetleri gibi olmaması içtinap edilemez bir netice idi. Fakat ahlâkî ameliye, şimdiye kadar kendisinden vazıh surette ve ayrı bir nazarî bilgiye, yâni içtimaî vakıaların müsbet ilmine tâbi olmadı ise bu hal, uzun bir ilim emeklemesine lüzum kalmadan kaidesini bulan yegâne beşerî faaliyet sahası olan ahlâk için bir imtiyaz değildir. Bilâkis bu, ilmin ve tenkidin ahlâkta hemen hemen baştan başlanacak bir iş bulunduğuna delildir.

Fransızcadan çev. : **Z. F.**

T A R İ H

ORTAZAMAN TÜRK - İSLÂM DÜNYASINDA
ÂDETLER

Prof. A. MEZ

Eski şark ve Bizans âleminde kibar aileler nezdinde hadımlar bulunması âdet icabı idi [1]. İslâmiyet bu âdeti yasak etti. Kur'an ve menkûlât insanlar ile hayvanları hadım etmeyi menediyordu; bu işe nezaret etmek vazifesi Muhtesip'e ait bulunuyordu [2]. Burada da 200/800 tarihinde gerilemekte olan Araplığın âdetleri fevkıne çıkarılarak eski şark âdeti, peygamberin kat'î nehyine rağmen İslâmiyet'e girmişti. Harun'un oğlu Halife Emin hadımlara karşı o kadar düşkünlük gösteriyordu ki " her rastladığı yerde onları satın alıyor, gece ve gündüz, yemekte ve içmekte ve resmî daire işlerinde hep onları etrafına topluyor, hür ve köle bütün kadınlarla hiç alâkadar olmak istemiyordu. Beyazlara " çekirgeleri „ ve siyahîlere " kargaları „ adını vermişti [3] „. Zamanın bir şairi şöyle istihza ile telmihte bulunuyordu :

" Hadımları, iktidarsızlar dinini kabul etti,

Ve bütün dünya Emir-ül-müminin'e hareketini tevfik ediyor „ [4].

Müslüman hadım memnuiyetine karşı çare olmak üzere tavaşîleri satın almakla beraber operasyonu Hıristiyan ve Yahudiler'e [5] icra ettiriyordu. 6./12. inci asra ait bir haber Hıristiyan - Habeş *Hadjah*'yi tavaşîlerin ticaret edildiği yegâne mahal olarak zikredilmektedir [6].Daha 19 uncu asrın başında *"Mısır ülya'da iki Hıristiyan (kıptı) manastırı vardı ki başlıca gelirini tavaşî ihzar etmekle temin ederdi ve bu ticarette o kadar ileri gidilmişti ki hemen bütün Mısır ile Türkiye'nin birkısmı oradan tavaşî ihtiyaçlarını görürlerdi „* [7].

---

[1] Menşe'i dinîdir. Bu üçüncü cins İlahlar hürmetine meydana gelmiştir. Sachau. M S O S 2, s. 83 f.

[2] M â v e r d î, *Constitutiones politicae ed.* Enger, s. 431.

[3] T a b a r î, *Annales* III, 950 f.

[4] *Abû Nuvas* T a b e r î'de III, 965.

[5] Gariptir ki Yahudiler'in kanunu aygır ve boğalarının iğdiş edilmelerini onlara yasak etmektedir; bunlar öküzlerini Hıristiyanlar'dan satın almaya mecburdurlar (K r a u s s, *Talmudische Archâologie* II,s. 116).

[6] M a r q u a r t'da *Ibn Fadlallâh,* Benin kaleksiyonu, s. CCCVI.

[7] F ü r s t P ü c k l e r, *Mehmet Ali*'nin devletinden, Bd. 3, s. 159.

" Siyot şehrinin bazı kapıları genç zenci köleleri satın alarak hadım etmeyi bir meslek haline getirmişlerdi. Hadım edilenlerden bir çokları ölürlerdi ve yaşayanlar ise evvelce haiz oldukları değerin yirmi misline satılırlardı" [8]. Bu zamanlar dört cins tavaş mevcuttu : Zenciler, İslâvlar, Grekler ve Çinliler [9]. *" Mukaddesî iki nevi beyaz tavaşî olduğunu söylüyor (s. 242)* :

1 — İslâvlar ki memleketleri Chwârizm'in gerisindedir; bunlar İspanya'ya geldikten sonra orada hadım edilir ve Mısır'a sevkedilir [10];

2 — Suriye ve Ermenistan'a gelen Grekler; fakat bunlar şimdi hudut memleketlerin tenhalaşması dolayısile meydandan kalkmışlardır. Onlardan bir takımlarına ne suretle hadım edildiklerini sordum ve öğrendim ki Grekler çocuklarının yumurtalarını çıkarırlar ve kadınların arkalarından koşmamaları ve şehvanî zevk ile harap olmamaları için bu çocukları kiliselere vakfederlermiş. Müslümanlar akınlar tertip ettikleri zaman kiliselere çullanırlar ve çocukları birlikte alıp götürürlerdi„[11].

İslavlar Baccanah (Almeria vilâyetinin eski merkezi Pechina) nın arkasında kâin bir şehire getirilirlerdi ki ahalisi yahudi olan bu şehirde bu İslâvlar Yahudiler tarafından hadım edilirdi [12]. Hadım edilme usulleri hakkında bunlar birbirlerile tezat halinde bulunurlardı. Bir kısmı kadibi ve keseleri ile beraber yumurtaları bir defada kesip atmak lüzumundan bahsederlerken diğerleri haya torbasını kesmek, hayaları çıkarmak ve kadibin altına tahta parçası koyarak kadibi kökünden kesmek lâzım geldiğini ileri sürerlerdi. Hakikatı seven bir âlim olan tavaşîlerden 'Arib'e şöyle rica ettim: *" Üstad, bana tavaşîlerden bahsediniz; zira bunlar hakkında ülema ihtilâf üzeredirler; Ebu Hanîfe bunların hattâ izdivaç kabiliyetinde olduklarını tas-*

[8] V. Maltzan, *Mekkeye hac seferim.* 1865, 1. 48.

[9] Mas. Prair. VIII, 148.

[10] Ibn Hauqal'a göre de (S. 75) doğruca Chorâsân'a gönderilen bütün köleler sünnetsizdiler. Islav hadımlarla beraber Ispanya Galiçyasından da hadımlar sevkediliyordu, Ibn Hauqal aynı eser. Hadım edilme neticesinde Islavlar'ın sesleri diğerlerinden daha fazla değişiyormuş (Câhiz, *Hajawân* I, 51).

[11] Ortodoks kilisesinde hadımlar sade hanendelik etmekle kalmayarak-latin kilisesinin tersine olarak-papaslık da ederlerdi. 4./10. asrın tam başında iki hadım arka arkaya İstanbul patrıkliği etmişlerdi (*Ibn* Saîd, s. 83. 86). Keza 370/980 senesinde *(Barhebraeus Chron. Ccles.* I, 414) ve 410/1019 senesinde de (Ibn Saîd, s. 227).

[12] Frank devletinin Yahudileri'de hadım ameliyesine tâbi oluyordu, bilhassa Verdun yahudiler'i bu hususta meşhur idiler (E Dozi, *Gesch. der Mauren in Spanien II, 38)*.

dik ediyor ve onlara karılarından olan çocuklar atfediyorlar [13]. Bu öyle bir bilgidir ki bunu bizzat sizden öğrenebilirim.„ O cevap verdi: "Ebu Hanîfe'nin hakkı vardır. Hadım ameliyesinde haya torbası açılarak yumurtalar dışarıya alınır. Ekseriya çocuk ürker; o zaman hayalardan biri onun vücûdünde yukarıya çıkar, aranırsa da hemen derhal bulunmaz ve kesilen yer kapandıktan sonra hemen tekrar aşağıya iner. Eğer bu mevzuubahis olan yumurta sol haya ise hadım libido hisseder ve hüveynatı meneviyeye sahip olur, sağ taraf yumurtası mevzuubahis ise ayrıca sakalı da çıkar. Ebû Hanîfe peygamberin hadîsine istinat ediyor : çocuk erkeğe aittir ve bu da bir yumurtası kalmış olan hadımlar için mümkün görülmektedir. (Ben bunu Nişaburda Abû Sa'îd'e hikâye etmiştim; o, bu belki pek mümkündür, yumurtalarımdan birisi küçüktür demişti ve onun sakalı kuvvetsiz ve seyrekti). Hadım ameliyesi yapılınca deliğin yara ile beraber kapanmaması için idrârın çıktığı yere kurşun bir çubuk sokarlar ve onu abdest esnasında dışarıya çıkarırlar „.

Bu müşkil ameliye yüzünden hadımların adedi pek mahdut kalır ve çok pahalı olurdu; Bizans'ta vaktiyle hadım alelâde bir köleye nazaran dört defa daha kıymetli idi [14]. 300/912 senesinde fakirleri koruyan tevcihler meydana çıktı : " *Hâdim* [15], yahut *muallim, üstad, şeyh* „ [16]. Halbuki evvelce bunlara kaba olarak hadım (chasî) derlerdi.

Fakat halkın çok istihzalarına uğrarlardı; onlara: soyu ve onu kaybolmuş kötü oğul ! veya *" uzun bacaklı itaatsız ! „* [17] diye haykırırlardı. 284/897 tarihinde -bir cuma akşamında- saraya mensup bir hadım Bağdad'ın büyük köprüsü üstünden Halife'nin mektubunu taşıdığı halde koşarak geçerken kendisine savrulan küfürlerden dolayı kavga çıkmıştı, hadım ahaliden dayak yemiş ve Halife'nin mektubu da bu arada kaybolmuştu. Bunun üzerine Halife verdiği emirle tavaşî, sokaklardan geçerken arkasına süvari ve yaya adamlar koymuştu ki bu adamlar küfürbazları tevkıf ile bir iyice kırbaçtan geçiriyorlardı [18]. Hadımlara âit hikâyeler ötedenberi aleni gülünç taklit oyunların ('hâkijah) sabit bir kısmını teşkil ediyordu ki bu oyunlarda onların sesleri ile jestleri pek müessir bir numara teşkil ediyordu [19].

[13] Ibn al-Athîr VIII, 191 bir hadımın karısından bahsetmektedir. Chumârawaih'in kızları ile kadın agaları arasında ki muaşakaların Emir'in katline sâik olduğu söylenmektedir. Adudeddaulah'ın bir kadın ağası bir habeş köle kadın ile evli idi. «*Fakat bu kadına başka bir diğeri tutulmuştu*» (Ibn al-Athîr IX, 39).

[14] Vogt, *Basile* I, s. 383.

[15] Daha eski bir lisânî tabir kullanan *Cauharî*, hadım, kelimesini kullanmayarak, ister kadın, ister erkek, "hizmetkâr„ kelimesini kullanıyor. Elias v. Nisibis ise (doğumu 364/974) dâima *sârisâ* ile tercüme ediyor.

[16] Muq., s. 31.

[17] Mas «ûdî, *Prairies* VIII, 189 *: Jâ» aqîq subb mâ watrah daqîq ! ve : Jâ aqq tawîl es-sâq.*

[18] Tab. III, 2164.

[19] Mas. VIII, 162, 164.

Binicilikte hadımların gösterdikleri sebat ve tahammül itibariyle o kadar şöhret kazanmış bulunuyorlardı ki hattâ bu hususta Türkler'e bile tefevvuk gösteriyorlardı [20]; bunlar iyi silâhendaz olmak hususunda da medih ve senâ ediliyorlar [21]. Esasen cesur muharip idiler. Bizanslı Nerses ve Salomon gibi kumandanlar yanında 4./10. uncu asırda Müslümanlar'dan da mareşal Mûnis ile Sâmanîler'in generalı Fâ'iq de hadımlardan bulunuyordu [22]. Muzaffer Müslüman amiralı Tarsuslu Thâmil [23] ile Sicilya civarında mağlûp edilen Bizans amiralı Niketas da bunlardandı; 307/919 senesinde Fatımîler ile vaki olan deniz muharebesinde her iki amiral da hadım idiler [24]. Halife Hâkim'e, siyah kölesini işkence ve dayak altında tuttuğu için itapta bulunmak ve hattâ Yunan kayserinin bile Mısır'da bu yolda idarede bulunmayı kendisine muvafık görmeyeceğini söylemek cesaretini göstermiş olan zabit, bir İslâv tavaşî idi. Bu cesaretini ölümiyle ödemişti [25].Şeker adında bir siyahî hadım adamlarından pek çok şeyler bekleyen ve itimatsız bir ahlâka sahip bulunan, Adudeddaulah'nın itimadını kazanan yegâne adam idi. Halife ölüm döşeğinde yattığı zaman onun döşeği başında ondan başka kimse bulunmamıştı. En büyük oğlu cebren babasının odasına girdiği zaman öfkelenen baba tarafından derhal başka bir vilâyete nefy ve teb'it edilmişti [26]. Beyaz bir tavaşî de al-Hâkim'in vesayeti esnasında Fatımî saltanatının niyabetini dahi ifa etmişti. Tavaşîler yalnız dinî memuriyetlerden uzak tutulurlardı ve bu usul daha muahhar olan Haçlılar Seferi zamanına kadar, bir hadım Dimyat kadısı oluncaya kadar devam etti [27]. Bunların kel olmadıkları ve bunlar arasında hiçbir oğlancıya tesadüf edilmediği şark ahvalini bilenlerce kabul ve tasdık edilmekte idi [28]. Bunların hususiyetlerinden biri de ötücü kuşlara karşı olan iptilâları idi; bu sebepten kuş pazarlarını en sık ziyaret edenler arasında bulunurlardı [29]; bunların başarabildikleri tek bir sanat varsa o da posta güvercinlerini terbiye etmekti [30]. Bunlarn bazı kötü evsafını gösteren kara liste ehemmiyetli surette hacimlidir: İğdiş edilmiş hayvanlarda kaybolan ter kokusu [31], iğdiş edilmiş hayvanlarda incelmiş olan kaba kemik teşekkülâtı, uzun ayak eğri parmaklı, hadım olmamış erkeklerden daha çok yaşamalarına rağmen sür'atle çökmeleri - hayvanlar

[20] *Baihaqî* ed. Schwally, s. 610.

[21] Câhiz, *Hajawan* I, 62.

[22] Hamadânî *Rasâ'il* s. 19.

[23] *Kit. al - üjun* IV, 99 a.

[24] Kîndî ed. Guest, s. 276.

[25] Jahjâ ibn Saîd, fol. 130 a, b.

[26] Aynı yerde, fol. 107 a; Ibn al - Athîr IX, 89.

[27] Sujûtî *Awâ'il*

[28] Câhiz *Hajaw.*, I, 48, 62; *Baihaqî* 609.

[29] *Baihaqî* ed. Schwally, s. 611; Mazrîzî, *chitat* II, s. 96.

[30] Câhız *Hajawân* I, 53. *dabbûq* yerine *dabbûr* okuyorum.

[31] Mas. VIII, 149 bunların omuz kokusu olmadığını senâ ediyor.

arasında katıra müşabehet gösterirler- derinin buruşması, keyif ve neş'enin pek serî değişmesi, çocuklar ve kadınlar gibi pek çabuk ağlamaları, çabuk kızmaları, gevezelikleri, yataklarını ıslatmaları ve oburlukları [32] bilhassa kayda değer ki bunlar yalnız kibarlara hizmet etmek isterler, kudret sahibi olmayan ve zengin bulunmayanlarî hor ve hakir görürler [33]. Mısır saltanat naibi ve al- Hâkim'in vâsisi olan Barcawân nezdinde saray debdebesi büyüklük iptilâsi halinde inkişaf etmişti; hattâ Barcawân yetişkin bir çağa geldiği zamanda dahi vâsisi bulunduğu al-Hâkim'e karşı bile hürmetsiz davranıyordu. Birgün Halife onu nezdine çağırdı; hadım Halife'nin karşısında ayağını atın boynuna uzatmış olduğu halde tutuyor ve böylece ayakkabılarını hükümdarın burnuna doğru uzatmış bulunuyordu [34]. Bu ve buna benzer hareketleri yüzünden birgün sarayın bahçesinde bıçak darbesiyle öldürülmüş olarak bulunmuştu.

Hadımlara karşı gösterilen bu rağbet yanında daha câzip bir âdet mevcuttu ki o da her iki cinsi biribirine karıştırmak zevki idi. Gûya hadımlara karşı duyduğu ihtirastan oğlunu uzaklaştırmak için Halife Emin'in validesi güzel ve endamlı kızları oğlan kıyafetine sokardı. Bu kızların saçları yukarıya kaldırılmış, caket giyerler ve kemer bağlayarak bellerini sıkı sıkıya sararak incel:irlerdi. Bütün âlem, ister saray adamları, isterse alelade halk olsun köle kızlarını bu kıyafete sokarlar ve onları oğlan kızlar (Gulâmüjat) diye çağırırlardı [35]. Serseri mizacı ile şöhret bulmuş olan 17 yaşındaki muganniye 'Atrib oğlan kıyafetinde "bizzat Allah'ın en güzel mahlûklarından olanı„ Halife'nin karşısında durur ve ona sâkilik ederdi [36]. Bu oğlan kızlar bir asır sonlarına kadar Halife saraylarında mevcut idiler[37]; bu âdet garson kızlara kadar indi [38].

Araplığın hâkim bulunduğu zamanlarda oğlan sevgisi bir rol oynamazdı; eski hukukî ahkâm bu âşkla uğraşmaya müsait değildi. Bu hususta 4./10. uncu asırdaki fukahanın noktai nazarları pek muhteliftir; bir kısımları oğlan aşkının zinaya muadil olduğunu söyler[39]. Diğer bir kısmı ise kendi oğlan kölesi ile vaki oğlancılığın, yabancı köleler ile vaki oğlancılıktan farklı bir mahiyet gösterdiğini ileri sürerdi. Diğer bazı fukaha ise buna karşı muayyen bir ceza (hadd) mevcut olmadığını, hâkimin kendi takdiri veçhile hareket (ta'zîr) mecburiyetinde olduğunu [40] beyan ediyorlardı. Asıl oğlancılık İslâm ananesine göre şarktan Horasan'dan gelen Abbasî ordusu ile

[32] Câhız, *Hajawân* I, 48, 61, 72; *Baihaqi* ed. Schwally, s. 611.

[33] Câhiz *Haj.* I, 72.

[34] Maqrîzî, chitat II, 3.

[35] Mas. VIII, 299.

[36] Şâbuştî, *K. ed - dijârât*, Berlin, fol. 70. b.

[37] Mas. VIII, 300.

[38] Abû Nuwâs, *Diwan*, s. 234, 240. Ayni şairin kızlardan bahsederken bir iki yerde « *müsekker samir*» kullanması (s. 370) bu moda ile alakadardır.

[39] Qodâmah, Paris, Arabe 5907, fol. 29 b.

[40] es - Subkî III, 18.

birlikte gelmiştir [41]; daha 3./9. uncu asırda veyahut 4./10. uncu asırda Efganistan bu husus için meşhur olmuştu [42]. 4./10. uncu asırda bu âdet yerleşip kökleşmiştir. Aşk şarkılarından hiç değilse yarısı kızlara karşı olan iztırapları hikâye etmektedir. Yalnız oğlanların âşkını terennüm eden şairler -Mus'ab [43] ve Sulâmî (vefatı 394/1003) [44] gibi- pekâzdı; buna mukabil sadece kızların âşkını terennüm eden şarkıların adedi de daha fazla değildi; hattâ Abû Fırâs gibi kibar ve müçtenip adamlar bile oğlan şarkıları yazmışlardı [45]. Asrın üçüncü öşründe Bağdat'ta en çok yayılmış olan ufak aşk şiirleri, fırın önünde terennüm eden Chubzarruzzî (ekmekçi) nin hepsi de oğlanlara aşk ilân eden şiirleri idi :

" Elinde bir yazı kamışı veya onun yazı kamışında bir mürekep olsaydım, o zaman beni bir defa olsun alır ve ağzında bir kıl takılı olduğu zaman beni öperdi „ [46].

Yüksek ve alçak tabaka bu âdetin esiri idiler; maamafih Halife'ye ait hiç bir oğlan malûm olmamıştır. Daha birçok hususlarda fena bir şöhret sahibi olan Buyîler'in Emiri Bachtıjâr Türk olan mahbubunun mahbusiyetine saltanatının zıyaına duyduğu teessürden daha fazla müteessir olmuştu ki " herkesin yanında onu istihfaf edilen bir mevcudiyet haline koymuştu [47] „. Hattâ harp adamı olmakla marûf olan Halep'teki Saifeddaulah kız ismi taşıyan bir oğlana (Thûmil) sahip bulunuyordu ki onun mahbubu idi [48]. Bu mağrur ve azametli oğlanların zarif bir dile malik olmaları moda icabatından idi. "S„ lerin telâffuzunda hususî bir telâffuza sahip idiler [49]. Diğer taraftan Dicle sahilinde kâin meyhanelerin müfredatına şaraptan başka bir kız veya bir oğlan da dahil bulunurdu; gecesi için hepsi dahil olduğu halde iki dirhem talep edilirdi [50]. Kahire'de Halife al-Hâkim şehvanî gulâmperestane bir şehvet manzarasından fevkalâde zevk duyardı [51]. En zarif romanslar bile bu sahada vücut bulurlardı. Meşhur fıkıhlardan Naftawâihî (vefatı 323/-935) hukuk ülemasından ve ismiyle yâdedilen meşhur büyük mektebin müessisi Dâ'ûd'un oğlunu seviyordu. Genç çocuk ise başka birini -çünkü Naftawâihî kirli ve pis kokulu idi- sevmiş ve sevgisi kendisinde kaldığından dolayı o aşkın tesiriyle ölüp gitmişti. Ölürken peygamberin şu sözünü mırıldanmıştı : " Kim ki sever ve iffetini muhafaza ederse, aşkını gizler ve o yüz-

[41] *Câhiz* (vefatı 255/868) kitabında *"Buch der Schulmeistır„* da aynı orduda Abû Muslim'in kadınları beraber götürmeyi ilk defa yasak ettiğini söyleyerek bunu bu şekilde izah ediyor. Hamza al-isfahânî, *abû Nuwas Dîwan'*ında (Berlin 7532, fol. 193 b. Mittwoch'ta basılmış). Isfahânî'nin edebî faaliyeti. MSOS 1910, s. 138.

[42] Tha'âlibî, *Buch der Stützen*, Z D M G VIII, s. 56.

[43] *Şabuştî*, Berlin, fol. 83 a.

[44] *Jatîmah* II, 163 ff.

[45] *Dvorak*, s. 165 ff.

[46] *Mas*, VIII, 374; Jatîmah II, 133.

[47] *Misk.* VI, 469; Ibn al-Athîr VIII, 495.

[48] *Misk.* VI, 81.

[49] Jâq - *Irşâd* II, 340; Şâbuştî 127 b.

[50] Jatîhmah I, s. 483.

[51] *Jahjâ*, Paris, fol. 127 b.

den ölürse şehit olarak ölür „. Naftawâihî bütün bir sene kederinden takrirlerini yapamadı [52]. İspanyalı gramerci Ahmet İbn Kulâib (vefatı 426/-1035) bir kadının güzel oğlu Aslam ile bir arada tahsil etmişti. Onu sevmiş ve onun aşkına şiirler yazmıştı ki bu manzumeler herkesin ağzında dolaşır ve düğünlerde terennüm edilirdi. Bunun üzerine Aslam bütün takrirlerden ihraç edildi. Âşıkı ise daima onun kapısı önünde dolaşır olduğundan yalnız geceleri sokağa çıkarak biraz hava alabiliyordu. Nihayet İbn Kulâib bedevî kıyafetinde olarak tavuk ve yumurtalarla geldi. Aslam dışarıya çıkınca onun elini öptü ve kendini çiftliklerinden birinden gelen ve kendisine hediye vermek isteyen bir köylü gibi tanıttı. Fakat muhavere esnasında Aslam onu tanıdı ve onun yüzünden mahbus tutulduğundan şikâyet etti. Bunun üzerine Kulâib çekildi, fakat ağır surette hastalandığından Aslam'ın ziyaretini temin etmesi için bir dostuna yalvardı. *"O paltosunu alarak benim ile gitti. İbn Kulâib uzun bir sokağın nihayetinde oturuyordu. Yolun ortasında Aslam tevakkuf ederek dedi ki : " Vallâhi ayaklarım daha ileri gitmeyor ve bundan daha fazlasına da gücüm yetmez ! „* İsrar ettim : *" Şimdi artık daha ileri gidecek değilsin, madem ki evin önündesin ! „* Fakat o dedi ki : *" Vallahi mecburum„* ve alelâcele yüzünü geriye çevirdi. Onun paltosunu yakaladım, o paltoyu çekince yırtılarak bir parçası elimde kaldı. Böylece İbn Kulâib'e geldim; hizmetçi muvasalatımızı ona, bizi sokakta gördüğü için, daha evvelden haber vermiş bulunuyordu. Yalnız olarak içeriye girince renk değiştirerek sordu : *" Ebû Hasan nerede ? „* Ona keyfiyeti anlattım. Onun üzerine aklını kaybederek anlaşılmaz sözler sarfına başladı. Nihayet onu bırakarak döndüm. Sokağın ortasına kadar gelince onun ölümünden dolayı vaveylâ duydum. „ Aslam, sonradan bir yağmurlu günde sokakta hiç kimse bulunmadığı bir zamanda mezarı önünde matem tutarken görülmüştü. İbn Kulâib ona şu ithaf ile Kitâb al - Fasîh'i göndermişti :

" Bu kitap bütün tâbirleri ile iyi arapçadır. Bunu sana tıpkı kendimi sana hediye ettiğim gibi kemali hürmetle hediye ediyorum „ [53].

Suriyeli şair Sanaubarî (vefatı 334/945) başka bir hikâye anlatıyor : *" Edessa'da Sa'ad* isminde bir kitapçı (warrâq) vardı; dükkânında edebiyat müntesipleri toplanırlardı; bu kitapçı münevver, akıllı bir şahıs olup zarif hikâyeler anlatmakla meşhurdu; ben, Suriyeli şair Abûl Mi'waç ve Suriye ile Mısır'ın diğer şairleri onun dükkânından dışarıya çıkmazdık. Edessa'de Hristiyan bir tâcirin Îsâ adlı bir oğlu vardı. Çehresi bütün insanların çehresinden güzeldi; boyu bosu gayet tatlı, ince fikirli ve sözü sohbeti yerinde idi. O daima bizim yanımızda oturmayı ve şiirlerimizi kopye etmeyi âdet edinmişti. O zamanlar o daha mektep çağında bir gençti ve biz hepimiz onu seviyorduk. Kitapçı Sa'd onu ihtirasla seviyor ve ona şiirler yazarak ithaf ediyor-

[52] Jâq. *Irşâd* I, 309.

[53] *Ibn al - Cauzî*, fol. 190 a; Jâq. *Irşâd* II, 19 ff.

du.. Nihayet bu yüzden onun aşkı Edessa'da herkesçe malûm oldu. Çocuk büyüyünce papas olmak temayülünü göstermeye başladı. Babasına ve anasına bu arzusunu açarak onların muvafakatını alıncaya kadar bu hususta ısrar etti. Ona bir selûl satın aldılar ve evin sahibine toptan bir para verdiler. Çocuk orada kaldı, fakat kitapçı Sa'd'a dünya dar geldi, dükkânını kapadı, dostlarını terketti ve çocuğun yanında manastırda kalarak onun uğruna şiirler yazmakla vakıt geçirdi.. Papaslar gençin Sa'ad ile devamlı müsahabetini hoş görmediler ve kitapçıyı manastıra getirmesini menetiler ve onu bizzat kapı dışarı etmekle korkuttular. Sa'd dostunun kendisinden yüz çevirdiğini görünce yüreği kan ağlayarak papasların huzurunda yalvarıp yakardı. Fakat papaslar buna muvafakat etmediler ve dediler ki : " *Bu günah ve ayıptır ve ayrıca hükûmetten korkarız !* „ Kitapçı manastıra geldiği zaman sokak kapısını yüzüne kapadılar ve gençin onun ile konuşmasına razı olmadılar. Hasreti o kadar arttı ve ihtirası o kadar kuvvetlendi ki nihayet aklını kaybederek elbiselerini parçaladı, evine döndü, içinde nesi var nesi yoksa hepsini ateşe attı, manastır civarındaki çölde mesken tuttu; çırılçıplak, deli gibi manzumeler yazar ve ağlar durur olmuştu.

Bir gün gecelediğimiz bir bahçeden el-Mi'wac ile birlikte dışarıya çıkmış, eve gidiyorduk. Onu çırılçıplak, saçları uzamış bir halde alelâcayip bir şekilde manastırın gölgesinde oturmuş gördük. Onu selâmlayıp görünmediğinden dolayı itapta bulunduğumuz zaman bize dedi ki : *"Beni bu şeytanî fısıldamalarınızla rahat bırakın ! Bu kuşu görüyor musunuz, bu sabahtanberi onu aşağıya almaya çalışıyorum, maksadım onun vasıtasiyle İsâ'ya bir haber salmaktır..* „ Bu sözleri söyledikten sonra bizi terk ile manastır kapısına yürüdü ise de kapı ona kapalı kaldı. Bir müddet sonra onu manastır yanında ölü buldular.. O zaman şehrin Emiri el-'Abbâs İbn Kaigalag idi. Edessa Emiri ile ahalisi vakayı işidince manastıra geldiler ve : " *Bu adamı papaslar öldürdüler !* „ diye söylendiler. O zaman İbn Kaigalag dedi ki : " *Genç oğlanın kafası kesilerek vücudu yakılsın ve papaslar kırbaçtan geçirilsin!* „ o kadar zalimane hareket etti ki Hıristiyanlar ile manastır on bin dirhem fidiye ile kurtulabildiler. Genç oğlan bu vak'adan sonra Edessa'ya ailesini ziyaret için geldiği zaman çocuklar arkasından : " *Kitapçı Sa'd'ın katili !* „ diye haykırarak onu taşladılar. Genç şehirden uzaklaşarak Sam'ân manastırında yerleşti. Onun sonradan ne olduğunu öğrenemedim „ [54]. Bu nevi âşk hikâyelerinden korkularından olacak ki bazı hocalar takrirlerine şab-u-emretleri sokmadıları için bazı çalışkan gençler çenelerine sakal yapıştırmak suretiyle derslere gizlice devam etmek mecburiyetinde kaldılar [55].

Almancadan çeviren: **CEMAL KÖPRÜLÜ**

[54] Şâ q. *Irşâd*, II, 23.

[55] *Wüstenfeld*, A G G W 37, Nr. 88.

H A B E R L E R

EDUARD PEKARSKİ VE ESERLERİ

Geçen 26 İlkteşrin günü meşhur yakutolog Eduard Pekarski'nin doğumunun sekseninci yıldönümü idi. Gündelik matbuatımızda bu yıldönümü münasebetiyle Pekarski'nin tercemei haline dair kısaca makaleler intişar

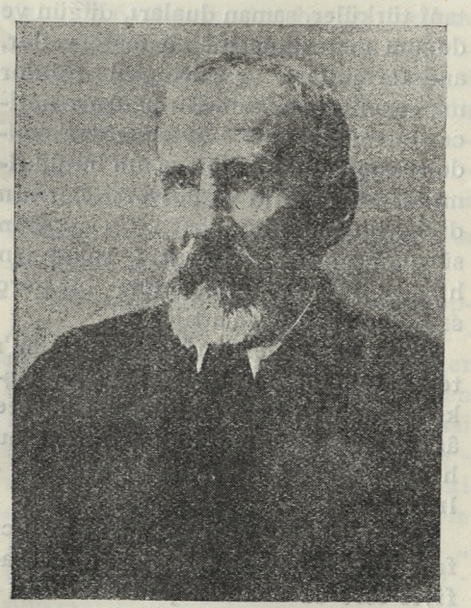

Eduard Pekarski
(1858-1934)

etti. Millî matbuatımız, türkoloji ilminin bu emekli bilgininin hatırasına karşı bu suretle saygı ve şükran göstermiş oldu. Fakat gündelik matbuatta Pekarski'nin eserleri hakkında malûmat verilmesine imkân görülmediğinden bu cihete temas edilemedi. Biz bu makalemizde Pekarski'nin tercemei haliyle beraber eserlerini de mevzuubahs etmek isteyoruz [1].

Eduard Pekarski 26 İlkteşrin 1858 de Leh milletine mensup bir ailede Minsk şehrinde dünyaya gelmişti. Orta tahsilini Minsk ve Çernigof şehirlerinde yaptı. Fakat lise tahsilini siyasî engellerden dolayı ikmal edemedi. 1877-78 de Harkof baytar mektebine devam ederken inkılâp hareketlerine iştirakinden dolayı beş sene müddetle Arkanjel vilâyetine sürgün edildi. O zaman ancak yirmi yaşında bir gençti. Ceza müddeti üç seneye indirildi. Ceza müddetini bitirdikten sonra Tambof vilâyetinde bir köy muhtarının yanında kâtiplik etti. Sonra tahsilini devam ettirmek ümidiyle Moskova'ya geldi. Çok geçmeden gizli siyasî fırkalara iltihak cürmiyle itham edilerek divanı harba verildi. Divanı harp Pekarski'yi kürek cezasına mahkûm etti. Fakat gençliği dikkate alınarak bu ceza Sibirya'nın soğuk Yakutistan'ına nefyi cezasiyle değiştirildi.

1881 de Pekarski Yakutistan'a geldi. Buraya gelinceye kadar Sibirya'nın müteaddit zındanlarında bulundu. Yakutistan'a ayak bastığı zaman yirmi

[1] Pekarski'nin tercemesi haline ve eserlerine dair neşrolunan başlıca makaleler: N. Poppe. *Eduard Pekarski. (Ungaresche jahrbucher,* 1928, VII, s. s. 338-340); A. İnan. *Pekarski*'nin *Yakut lûgatı* ("Hakimiyeti Milliye„ 1934, ağustos sayıları; *"Türkiyat Mecmuası„* III, 1933, s. 293 300).

dört yaşında idi. Elinde ne para ve ne kitap vardı . . .

Tanımadığı, dilini, örf ve âdetini bilmediği bir muhite düştü. O zaman Yakutistan'da Rus dilini bilen pekâzdı. Oradaki Ruslar bile yakutça konuşmayı tercih ederlerdi. Rus çocukları önce yakutça öğrenirlerdi [2]. 70-80 inci senelere kadar Yakutsk şehrindeki Ruslar için Yakut dili sosyete dili idi [3]. Pekarski de Yakut türkçesini öğrenmek mecburiyetinde kaldı. İlk önce sırf gündelik hayat için, amelî maksatla öğreniyordu. Yakutlar'ın ağzından kelimeler ve cümleler toplamakla beraber misyonerlerin yakutçaya terceme ettikleri mukaddes kitap nüshalarına müracaat ediyordu.

Yakut dilini epiyce öğrendiği sırada alman dilcilerinden Otto Bohtlingk in " Über die Sprache der Jakuten „ (1851) adlı klâsik eserini de elde ederek dil tetkiki için lâzım olan metodlu çalışmanın nümunesini görmüş oldu. Bununla beraber bu eserin kusur ve noksanlarını da öğrendi. Kendisinin topladığı lûgatlardan pek çoğunun bu esere girmemiş olduğunu gördü. Bunlar ve bazı transkripsiyon ve izah yanlışlıkları gibi kusurlar Pekarski'nin ce saretini arttırdı. Yakut dili onun için cazip bir araştırma mevzuu teşkil etti.

Marûf âlimlerden ve kendisi gibi siyasî sürgünlerden Kelemenz'in tavsiyesiyle Yakut folklorunu ve epopelerinin arhayik dilini tetkike büyük ehemmiyet verdi. Bu mesai ile Pekarski için yepyeni bir âlem açılmış oldu. Pekarski " Yakut sözlüğü „nün mukaddimesinde (s: VI) bu mesai ve tetkikinin neticesini şöyle anlatıyor :

" İtiraf ederim, ki masal ve türkü diliyle âşina olduktan sonra mukaddes kitapların tercümelerini tetkikle geçirdiğim vakitlere ve verdiğim emeklere acıdım. Çünkü mukaddes kitapların mütercimleri kilise islâvcasiyle yazılan metinlere harfi harfine sadık kalmak için fazla gayret sarfetmişler ve Yakut dilini zorlayarak onu tanınmayacak bir şekle sokmuşlardır „.

1894 ten itibaren Pekarski Yakut kabileleri arasında dolaşıp kelimeler, atalar sözü, bilmeceler, masallar, destanî türküler, şaman duaları, düğün ve doğum merasimlerine ait materyeller, and formülleri ve saire gibi folklor materyelleri topladı. Bu çalışma neticesinde onun elinde öyle zengin maddeler toplandı, ki Sibirya'nın bütün ilmî müesseselerini ve üniversitelerinin dikkatini kendine celbetti. Bu çalışkan sürgünü maddî ve manevî bakımdan himaye etmeyi ilim namına bir borç saydılar ve himaye ettiler.

1894 - 96 senelerinde Yakutistan'ı tetkik için bir ilmî heyeti seferiye teşkil olundu ve Pekarski de bu heyete âza olarak tayin edildi. Pekarski bu heyeti seferiye hesabına üç sene çalıştı..

Onun " Yakut sözlüğü „ nün birinci fasikülü bu heyeti seferiyenin masrafiyle 1899 da Yakutsk şehrinde basıldı. Pekarski tarafından toplanan lengüistik madde ve hazırlanan lûgat kitabı okadar mühim ve okadar zengindi ki bu eserleri " heyeti seferiye „ nin masrafiyle neşre imkân yoktu. Bu eserin tabına yardım etmesi için Rus İlimler Akademisine müracaat edildi. 1903 te akademi eseri gözden geçirerek uzun yıllar çalışma mahsulü ve pek değerli olduğunu gördüğü için,

[2] Hitrof. *Kratkaya grammatika yakut. Yazıka,* Moskova, 1858 mukaddeme sah. 1.

[3] Brockhaus- Efron kamusu (rusça), 1904, c. *XLIa* sah. 634.

bu müracaata müsbet cevap verdi. Pekarski'nin Petersburg'a avdetine müsaade almak için akademi muhitinde kuvvetli bir cereyan husule geldi. Radloff ve Salemann gibi beynelmilel şöhret sahibi âlimler Pekarski meselesiyle bizzat alâkadar oldular. Nihayet 1905 te Pekarski'nin Petersburg'a avdetine ve akademi çatısı altında çalışmasına müsaade edildi. " Yakut dili sözlüğü „ nün neşrini akademi deruhde etti. Yakut dilini başka Türk lehçeleriyle mukayese ederek neşretmek daha ilmî olacağından bu işe meşhur türkologların iştirâki de kararlaştırıldı; Tunguz, Mançu ve Moğol dilleri uzmanlarının da yardımları temin edildi. Bu suretle Pekarski'nin hazırladığı " Yakut sözlüğü „ ne daha yüksek bir ilmî mahiyet verilerek birinci faskül tekrer 1907 de Petersburg'ta Akademi matbaasında basıldı.

1905 ten sonra Pekarski 25 sene topladığı maddeleri işlemek ve neşretmekle meşgul oldu. Akademi ve diğer bütün ilmî müesseseleri temelinden sarsan rus inkılâbı bile onun mesai tarzına ve eserlerinin muntazam neşrine menfî bir tesir yapamadı. Halbuki siyasî ve içtimaî düşünceleri itibariyle Pekarski eski " halkçı = narodnik „ idealojisinin tesirinde kalmıştır. Onun eserlerinde bugünkü cereyana uymayan " halkçılık = narodniçestvo „ fikrinin devam ettiği ve genç âlimlerin buna karşı uyanık davranmaları lâzımgeldiği yeni Sovyet ilmî mecmualarında tekrarlanmaktadır [4].

Pekarski akademiye bağlı muhtelif ve müteaddit ilmî müesseselerde âza olmuş, o, ilme olan aşkı, dinlenmeden, durmadan çalışması, mütevazı ve sade hayatı ile bütün ilim muhitinde kendisini sevdirmiş ve saydırmıştır.

Bu büyük âlim ve insan 1934 senesinin 21 haziranında 74 yaşında bu dünyaya gözünü yumdu.

Eserleri: 1) Pekarski'nin en büyük eseri " Yakut dili sözlüğü „ dür. Bu eserlerin birinci fasikülü 1899 da neşredilmişti. Sonra ikinci defa olarak 1905 te, son fasikülü olan 13 üncü fasikül 1930 da basıldı. Şu suretle 3 ciltlik (1929 sayfalık) eserinin yalnız tabı üzerinde otuzbir yıl çalışmış demektir.

Pekarski lûgati, Türk lehçe lûgatleri arasında, eşi görülmemiş bir eserdir. Bu lûgat hakkında, Sovyetler'in Ulûm Akademisi azâsından Oldenburg haklı olarak " Yakut lûgati gibi bir kamusa malik bulunan şark milletleri pek nadir bulunur „ demiştir. Bu esere yalnız konuşma dilindeki sözler değil, destanlar, eski ilâhiler ve eski tanrılara dair rivayet edilen efsanelerde tesadüf edilen arşayik kelimeler, Yakut panteyonuna giren bütün ilâhların ve yakutların işgal ettiği sahadaki bütün dağ, ırmak, çay, orman, köy, yayla ve saire isimleri de alınmıştır.

Bu eserde yirmi beş binden fazla kelime vardır. Bu eser eski Türk dilinin hususiyetlerini ve Türk boylarının eski âdet ve örflerini, dinî telâkkilerini öğrenmek için de bir hazine teşkil eder [5].

" Yakut sözlüğü „ nün kıymeti " Türk Dil Kurumu „ tarafından da takdir edilerek türkçemize tercüme edilmiş ve tabına da başlanmıştır.

2) Yakut halk edebiyatı nümuneleri " *Obraztsı narodnoy literaturı Yakutov* „. Üç cilt. Birinci cildi fasiküller

[4] Meselâ bakınız : *Bulletin de L'Acad. des sciences de l'URSS.* 1934 s. 746; *"Yakutskiy Folklor„* 1946 s. 43.

[5] *"Yakut sözlüğü„* hakkında bakınız : *Türkiyat mecmuası* III s 293-300.

halinde çıkmış ve sonra bir cilt halinde toplanmış.ır. Tabı 1911 de. 475 sayfa yakutça metin. İkinci cilt 258 sayfa, üçüncü cilt 196 sayfa (bu iki cilde giren metinler Hudyakof ve Vasilyef tarafından toplanmış materyallerdir).

3) " Ruslar gelmeden önce ve sonra Yakut kabilesi „. Bu etüd Pekarski'nin ilk esiridir. 1895 te " Yakutsk vilâyeti sâlnamesi „ nde basılmıştır

4) " Ayan havalisi tunguzlarına dair ilmî rapor „ (Kazan Üniversitesi nezdindeki arkeoloji, tarih ve etnografya cemiyeti belleteninin 1904 senesindeki XX nci cildinde basılmıştır).

5) " Yakut şamanının cübbesi ve davulu „ 1910 (Vasilyef ile müşterek).

6) " Yakut örfi hukukuna dair materyeller „ (1925).

7) " Yakut düğünü „ (1927).

8) " Yakut hikâyeleri bibliyografyası „ (" Jiv. Starina „ mecmuasının XXI inci cildinde basılmıştır).

9) " Yakutlar'ın menşeine dair bir rivayet „ İrkuısk (1925).

10) " Ruslarla karşılaşmadan önceki Yakut hayatı hakkındaki rivayetlerden „ (" Rus coğrafya cemiyeti memuarları (ZRGO) mecmuası cilt XXXIV, s. 145 - 156). Bu rivayetin metni almanca tercümesi Radloff'un " Die Jakutishe Sprache in ihrem Verhältnisse zu den Türksprachen „ adlı eserine ilâve edilmiştir (bakınız: Mémoire de l'Académie, 1908 s : VIII, No: 7).

11) " Dünya yaradılışı hakkında türkü „ (Nikola mader şerefine akademinin neşrettiği makaleler mecmuasında, 1935, s: 543-548). Yakutlar'ın kozmogonisini terennüm eden türkü - dür. Bunun tahrif edilmiş bir varyantı, 1912 de yakutça neşredilen, " Saha Sanata (= Yakut fikri) „ mecmuasının 3 üncü sayısında çıkmıştır.

12) Yakut bilmeceleri (Lehistan'da neşredilen " Rocznik Oryentalistyczny „ mecmuasında 1926 senesinde çıkan IV üncü cildinde basılmıştır).

13) Yakut atalar sözü (ayni mecmuanın II nci cildinde basılmıştır). Pekarski'nin bunlardan başka birkaç makale ve etüdleri lehce mecmualarda neşredilmiştir.

Pekarski son yıllarında " Yakut sözlüğü „ ne ilâve etmek üzere hazırladığı eser üzerinde çalışmıştır. " Yakut sözlüğü „ ne girmemiş olan daha pek çok kelimelerin bulunduğu anlaşıldıktan sonra, bütün gayretini bu kelimeleri toplamaya ve tanzim etmeye sarfetmiş.ir. " Yakut sözlüğü ilâvesi „ ile diğer gayri matbu eserleri Rus İlimler Akademisi'nin şark enstitüsüne devredilmiştir.

ABDULKADİR İNAN

PROFESÖR CARL BROCKELMANN DOĞUMUNUN 70-İNCİ YILI MÜNASEBETİYLE

İlk Doktora tezini yazdığı tarih olan 1890 yılından bugüne kadar kırk sekiz sene gibi hayatının en mühim bir devresini bilâfasıla Şarkiyat araştırmalarına hasreden üstad Prof. Carl Brockelmann, Eylûl 17 de hayatının 70 inci yılını doldurmuştur. Vefakâr ve ilme hörmetkâr meslektaşları, arkadaşları ve talebeleri namına üstada sunulan bir " Glückwunschadresse „ ile üstadın bu, bugünü, büyük bir saygı ile kutlulanmıştır. Ayrıca, aynı günün bir hatırası olmak üzere, bütün cihan ülemasına üstadın ilme karşı gösterdiği yakın alâkasının bir hesap puslası mahiyetini haiz bütün eserlerinin, makalelerinin fihristi, kitapçe halinde tanzim edilmiştir. Garbın kendi ülemasına karşı gösterdiği bu kabil

cemileler muayyen ve müesses bir ananeye bağlı olduğu halde, bizde, maatteessüf bu gibi manevî takdirlere aslâ meydan verilmemiş ve bu yüzden nice nice Türk âlimleri kendi asırdaşları ve muakkipleri tarafından takdir edilmeden unutulmuş gitmiştir. Değil yalnız biz türklere, nâdir bir ilim adamına nasıp olan ince bir hassasiyetle, bütün şark milletlerinin ilmine hizmet eden üstad Brockelmann'ı, göstermiş olduğu bu değeri ve ilme hizmeti dolayısiyle, hiç olmazsa birkaç satırla bizmi de Türkiye matbuatında da anmayı hakikî bir vazife telâkki etmemiz icap etmektedir.

Ayrıca, üstad ilmî hayatının üç yılını benim şahsî yetişmeme sarfetmekle, üzerimde kendisine karşı her daim ödemem lâzımgelen bir borç bırakmıştır. Bundan dolayıdır ki, büyük üstadı bu kutlu günleri münasebetiyle bütün Türkiye namına tebrik ederken, üstelik bir talebesi sıfatıyle de kendilerine minnet ve şükranlarımı sunmayı şeref telâkki ederim.

Prof. Brockelmann ilk ilim hayatına 1890 yılında Strassburg'da İbn-ül Asir'le Tabari'ye dair yazdığı Doktora tezi ile başlamıştır. Arapçayı ilk nazarda esas tetkik sahası ittihaz eden bu genç âlim, birkaç sene sonra sahasını genişleterek Sâmî filolojisini tetkike koyulmuş ve bununla da iktifa etmeyerek eski Yunan ve Ermeni lisanları üzerinde çalışmıştır. İlmî hayatının dördüncü yılı artık Brockelmann için çerçevesi çizilmez geniş bir saha haline gelmiş; etüdleri mevzu itibariyle Şark'a ait olmak üzere, biribirinden farklı ve ihatesi araştırıcı için vâsi müşkülâtlarla karşılaşan tezlere dayatılmıştır. Bir taraftan arapçayı hakikî araştrma sahası ittihaz etmekle beraber üstad ilmî faaliyetlerinin dördüncü yılına doğru, 1894 tarihinde Suriyanî lûgatinin ilk beş fasikülünü meydana koymuştur. Bu eser Borckelmann'ın ilk hatırı sayılan eseri olmuştur. Aynı zamanda *Arap Edebiyatı Tarihi* adlı eseri de hazırlanmakta idi. Nihayet, 1897 yılında Arap dünyasına temas eden bu mühim eserin ilk fasikülü neşredilmiştir. Brockelmann'ın şöhretini temin eden bu eserin ikinci kısmı intişar eder etmez, üstad artık devrinin en ileri gelen Arap filolojisi âlimleri sırasına girmiştir. Eseleri ehemmiyeti üzerine fransızcaya da tercüme edilmeye başlanmıştır. Eserlerinden birinin ilk cildi intişar etmiş, fakat ikinci cildinin neşri Büyükharp'ın başlangıcına tesadüf etmesi dolayısiyle, Fransız ilim muhitince, almanca eserlerin tercümesinin Fransız milliyetçiliği ile kabili telif görülmediğinden, eserin ikinci kısmı neşredilmeden bırakılmıştır. Arap edebiyatı tarihi ile beraber, Arap grameri de müellifin dikkatle nazarını celbeylemiştir. Umumiyetle Brockelmann hakikî bir filolog sıfatiyle tetkikine koyulduğu her milletin veya hut kavmin edebiyat tarihini yalnız mücerret bir usul üzerine araştırmamış aynı zamanda tetkik ettiği edebiyatın gramerini ve lûgatini de vücude getirmiştir. Nitekim, Arap edebiyatı tarihini yazan mumaileyh aynı zamanda Arap gramerini ve Suriyanî lûgatini de yazmak külfetinden çekinmemiştir.

Arap filolojisi Brockelmann'ı tabiatiyle yalnız İslâm ilimleri tetkiki sahasına celbetmekle kalmadı. O, Arap filolojisini umûm Sâmi kavimler sa-

ı;"13çi etaoin shrdlu cmföyp vbgkü hası dahilinde tetkik etmeye lüzum gördü. Bu suretle Brockelmann, bazı müsteşrikler gibi yalnız Arap dil ve

edebiyatı sahasına bağlı kalmadı. Geniş Sâmi kavimler dil ve edebiyatı tarihi arasındaki yakınlığı gözeterek bu sahayı bir kül halinde aradı ve taradı. Meselâ 1898 yılı zarfında muhtelif makaleler neşreden üstad: Arap, Assûrî, Suryanî ve bunlarla herhangi bir temasta bulunan bazı lisanlara dair bir sürü yeni malûmatlar vermeye çalışmıştır. Diğer taraftan Herbey, Aramey, Ermeni, Yunan, Habeş, Gürcü ve saire diller üzerinde de etüdler vücude getirmekten geri kalmamıştır. Bu suretle, bilâmübalâğa denilebilir ki, Brockelmann Sâmi filolojisinin en harmüdekkiki olmuş ve bu sahada belki bunun kadar kimse çalışmamıştır. Tasavvur edilsin ki: Arap edebiyatı tarihi, Arap dili grameri, Sâmi diller mukayeseli grameri, Suryanî grameri, Suryanî lûgati, ve Sâmi dillere dair bir sürü etüdler gibi birçok yekdiğerinden farklı ve sıkı ilim metoduna dayanan mevzular hep Brockelmann'ın kaleminden çıkmış ve bu tetkiklerin hiç birisi hâlâ bugüne kadar ilmî kıymetini kaybetmemiştir. Bilâkis mumaileyhin : *Geschichte der Arabischen Litteratur* adlı eseri Arap edebiyatı üzerinde araştırmalarda bulunanların yegâne müracaat kaynağıdır. Hattâ, Brockelmann'a bu sahadaki değeri dolayısiyle *Hacı Halife al-Almanî* ünvanını dahi vermekten çekinmemişlerdir.

Sâmi diller sahasındaki vücude getirdiği *Grundriss* adlı eseri ise, bihakkin itiraf etmek lâzım gelirse, Sâmi diller üzerinde çalışanlar için bir anahtar mesabesindedir. Koca filoloğ üşenmeden, yorulmadan Sâmi dillerin bütün gramer hususiyetlerini bir arada cemetmeye çalışmış ve bu dil ailesinin tetkikini muayyen bir ilim mektebi şekline koymaya çalışmıştır ki, bunda da üstad büyük bir muvaffakıyet elde etmiştir.

Suryanî dili sahasında da üstad ebedî bir yadigâr bırakmıştır. *Lexicon Syriacum,* gibi muazzam bir lûgat, yine mevcudiyetini Brockelmann'a medyundur. Ülemaya mahsus bu kabil esaslı ve temelli tetkikleri ile Sâmi dil ve edebiyat tarihi şeyhliğine yükselen üstad, hiçbir vakit akademik eserler yazmayı da unutmamıştır. Bir hoca ve bir mürebbi sıfatiyle aynı sahaya öğrenmek isteyenlere mahsus manüeller vücude getirmiş, bu suretle hem talebelerini hem de âlim meslektaşlarına yardımdan çekinmemiştir. Yüksek ilim muhitinden geniş okuyucu talebe muhitine kadar inen ve bu iki muhiti tatmin eden ilim adımlarına yakışan tevazula, Borckelmann herdaim kır sakallı ve saçlı ülemayı ve atılgan gençliği ilmî kabiliyeti ile fethe muvaffak olmuştur. Bundan dolayıdır ki, kendisine saadet dileyenler listesinde bu iki tabakanın ikisinin de ismine tesadüf edilmektedir.

Borckelmann ilmî araştırmalarının mevzularını muhtelif sahadan seçmeğe seven âlimlerdendir. Yazdığı bir yığın tenkitler mevzu itibariyle o kadar büyük ayrılıklar arzetmektedir ki, bunları herhangi bir tasnife tâbi tutmaya imkân yoktur. Anlaşılan yazdığı kadar okumayı da severdi. Ve okuduğu eserleri geniş Alaman muhitine tanıtmayı kendisine bir borç bilirdi. Zira tenkidî mahiyette yazdığı makaleler, orijinal olarak yazdığı araştırmalardan kat kat fazladır.

1903 yılında ilk defa olarak Brockelmann kendi araştırma sahasının dümenini Türkoloji sahasına çevirmiş tir. Tertip ettiği Breslav Üniversitesi yazmaları kataloğunu, zarurî olarak türkçeleri de ithâl eylemiş ve bu suretle Türkoloji sahasına da girmiş olmuştur. Lâkin üstadın bu sahaya hakikî bir ilim araştırıcı sıfatiyle giriş tarihini 1916 teşkil etmektedir. Alman Şark Mecmuası'nın 70 inci cildinde yazdığı *Zur Grammatik des Osmanisch - Türkischen* adlı makalesi Brockelmann'ın ilk Türkoloji sahasında yazdığı eserdir. Bu makalesi ile beraber aynı 1916 senesinde Türk diline ait bir sürü başka âlimler tarafından yazılmış eserler Brockelmann tarafından tenkit edilmiştir. Artık Brockelmann yeni ilim sahasının zevkini tatmıştır. Onun için yeni saha eski sevdiği sahayı unutturacak derecede zevkli idi. Birbirni takiben Brockelmann'ın adını taşıyan türkçeye ait yeni tetkikler serisi neşriyatına tesadüf ediliyor. *Kıssayi Yusuf*'un, *Âşık Paşa* ile *Ahmedî*'nin dil bakımından tetkiki onun ilk mahsullerindendir. Fakat, Brockelmann'ın asıl araştırmağa konulduğu mevzu Kâşgarlı Mahmud'un eseri olmuştur. Aslında arapça yazılan Türk diline ait bu mühim eser, onun okuması ve tetkiki için pek müsait olmuştur ve şimdiye kadar kimse Brockelmann kadar bu eserin tetkikine sadık kalmamıştır. Kâşgarlı'nın eserindeki gramer, halk edebiyatı nümuneleri, ata sözleri ve nihayet Türk lûgati serveti ayrı ayrı üstad tarafından işlenmiş ve biran evvel ilim âlemine vazedimiştir. O,l tıpkı Sâmi diller araştırmasında gördüğümüz metoda sadık kalmış; türkçeyi de gramer, teknik ve lûgat bakımından araştırmıştır. Şayanı dikkattir ki Kâşgarlının eseri bu bakımdan Brockelmann'ın metoduna pek uymaktadır.

Brockelmann'ın Türkolojiye karşı gösterdiği en büyük hizmet Kâşgarlı Mahmud'un eserindeki münderiç birçok canlı kadim Türk şivelerine ait kelimeleri bir araya toplayıp lûgat şeklinde neşri olmuştur. 1928 yılında neşredilen bu lûgat şimdiye kadar bu eserden istifademizi temin eden yegâne kaynaktır. Bu suretle üstad Türk ilim muhitine de kendi hizmetini bahşetmekten çekinmemiş ve Türk Dili Tarihi üzerinde çalışanlar hörmetle Brockelmann ismini anacaktırlar. Bunun haricinde ismini zikretmemiz lâzımgelen onun Türk diline ait diğer birtakım eserleri ve etütleri bulunmaktadır ki, bunların burada tetkiki ayrıca yeni bir eser yazmağa bağlıdır. Burada üstadın bu yüzlerce makalelerine, eserlerine birer birer temas etmeğe imkân yoktur. Ancak şukadarını söyleyebilirim ki Brockelmann kelimesi asırlarca Şarkiyat üzerinde tetkikatta bulunanların tesadüf edecekleri en tatlı ve minnetle hatırlayacakları en kıymetli bir isim olacaktır. Arap, Sâmi, Türk filolojisi onun vasfında en büyük üstadlardan birini bulmakla kendi inkişaflarına devam edecek ve üstadın yetiştirdikleri şakirtleri ondan mülhem olacaklardır.

Üstad, üç yıl Breslav Üniversitesi'nde yanınızda şahsen çalışmam, hayatımın belki en leziz hatıralarından birini teşkil etmektedir. Bugün sizin 70 inci doğum yılınıza iştirâkim bu eski hatırayı bir daha canlandırmıştır. Milliyetçi bir Alman olmanıza rağmen Türk Kültürü'nü, Türk Dili'ni, Türk Tarihi'ni hep hakikî bir Türk dostu sıfatiyle tetkik ettiğinizden dolayı size burada teşekkür eyler, aynı yolda muvaffakıyetli başarılar dilerim.

Türk milleti hassastır. Dostunu düşmanını iyi bilir. Sizin gibi dostları unutmaz. Bahusus ki Türkiye sizi seven talebelerinize maliktir.

Tanrı size uzun ömürler versin.

A. CAFEROĞLU

AYIN HABERLERİ

C. H. P. KONGRELERİ VE KURULTAY—. REİSİCÜMHUR'UN SEYAHATLERİ—. ARTIRMA VE YERLİ MALI HAFTASI—. NAMIK KEMAL İHTİFALİ—. ERZİNCAN DEMİRYOLU

C. H. P. Kongreleri ve Kurultay

Geçen aylar içinde bütün yurtta C. H. P. teşkilâtının her yıl yapılan ocak (köy ve mahelle) ve kamun (nahiye) kongreleri toplanmış, muhitlerine ve memlekete ait ihtiyaç ve dilekleri tesbit etmişlerdi. Sonteşrin içinde de kamunlardan seçilen murahhasların iştirâkiyle iki yılda bir yapılan ilçe (kaza) kongreleri toplanmış, yukarıdaki ihtiyaç ve dilekleri Birincikânun'da toplanacak il (vilâyet) kongrelerine sunulmak üzere tetkik ve münakaşa etmiş ve murahhaslarını seçmişti. Geçen ay içinde toplanan il kongreleri ise hem büyük Kurultay'a göndereceği murahhasları seçti hem de ilçe kongrelerinden gelen dilekleri, daha geniş bir hacımda müzakere ve Kurultay'a sunulacak şekle ifrağ etti.

İl kongreleri, memlekette lâyık olduğu alâka ile karşılanmıştır. Bu kongrelerde vilâyetin iktisadî, içtimaî ve idarî bünlüğünü yükselten birçok esaslı kararlar alınmış ve idare makamları ile vilâyet mümessilleri elele vererek yeni işler için yeni tedbirler düşünmüşlerdir.

İl kongrelerine her yerde C. H. P. Başkanı sıfatiyle valiler riyaset etmiş ve vilâyet erkânı, halk mümessillerine geçen iki yılın icraatiyle gelecek yılların çalışma şekilleri hakkında geniş izahlarda bulunmuştur.

Kastamonu İl Kongresi'ne de Millî Şef Reisicümhur İnönü, Başkanlık etmiş ve *Ülkü*'nün baş sayfalarındaki büyük nutkunu söylemiştir.

C. H. P. Kurultayı dört senede bir toplanır. Ancak Parti'nin daimî reisi millî dehâ Atatürk'ün ölümü sebebiyle geçen ayın 26 sında Kurultay fevkalâde olarak toplantıya çağırılmıştır. İllerin dileklerini ve Parti'nin nizamname ve programına ve diğer işlerine ait mevzuları konuşacak olan Kurultay önümüzdeki ilkbaharda ayrıca toplanacaktır.

C. H. Partisi Genel Başkan vekili ve Başvekil B. Celâl Bayar, Kurultay'ı fevkalâde toplantıya dâvet ederken müzakere ruznamesini de bildirmiştir :

1 — Nizamnamenin Genel Başkan intihabına ait maddelerinin tadil ve tanzimi.

2 — Genyönkurul'un intihabı.

Reisicümhur'un seyahatleri

Millî Şef İnönü, Reisicümhur sıfatiyle yurt içindeki ilk seyahatlerine 5 İlkkânun akşamı çıkmışlardır. Geceyi Çankırı yakınında hususî trenlerinde geçiren Reisicümhur, ayın altıncı günü sabahı saat sekizde Çankırı'ya çıkmışlar, kısa bir müddet kaldıktan sonra otomobille Kastamonu'ya hareket etmişlerdir. Yolda Ilgaz ve Tosya kazaları halkı Reisicümhuru selâmlamış ve saat on üçte Kastamonu'ya varılmıştır. Reisicümhur, bir müddet istirahattan sonra yeni yapılan Halkevi'ni açmış ve burada Kastamonu halkıyle temaslara başlamıştır. Yedi İlkkânun sabahı otomobille Kastamonu'den Daday'a gidilmiş burada kasaba halkıyle ve yol üzerine gelen köylülerle hasbihaller yapılmıştır. Öğleyin Kastamonu'ya dönen Reisicümhur saat on beşte Halkevi'nde Kargı ve Tosya kazalarından gelen heyetleri kabul etmiş ve Cezaevi'ni görmüştür.

Reisicümhur 8 İlkkânun'da, Kastamonu'nun Taşköprü kazasına gitmişler ve halkla birçok şeyler ve bilhassa mahallî sanatlardan olan kendircilik üzerinde hasbihaller yapmışlar ve yeni kendir havuzlarını görmüşler ve öğleyin tekrar Kastamonu'ya dönmüşlerdir.

9 İlkkânun'da öğleden evvel Kastamonu C. H. P. vilâyet kongresinde bulunan Reisicümhur İnönü, *Ülkü*'nün bu sayısındaki büyük nutku söylemişlerdir. Öğleden sonra Gölköyü'ne gidilerek eğitmen kursu görülmüştür.

10 İlkkânun'da saat onda Kastamonu'dan ayrılan Reisicümhur, yol üstünde Küre kazasına uğramışlar ve burada bir saat kaldıktan sonra İnebolu'ya gitmişlerdir. Saat on beşe kadar burada halkla temaslarını yapan Millî Şef, İnebolu'ya gelmiş olan Savorona yatına binmişlerdir. Saat 18 buçukta Amasra'ya gelinmiş ve gece yatta geçirilmiştir. 11 İlkkânun sabahı saat sekiz buçukta kasabaya çıkılarak liman ve tarihî mahaller görülmüş saat onda Bartın'a gidilmiştir. Reisicümhur burada halkla birçok hasbihaller yapmışlar ve motörle Bartın deresinden boğaza kadar giderek tetkiklerde bulunmuşlardır. Bu arada Savorona yatı da boğaza gelmişti, saat 13.30 da yata binilerek saat 16 da Zonguldak'a gelinmiştir. Burada da madencilerle ve halk mümessilleriyle temaslar yapıldıktan sonra saat 19 da trenle Karabük'e hareket edilmiştir. Cümhurreisi geceyi hususî trenlerinde geçirmişlerdir.

12 İlkkânun sabahı Karabük'e çıkan Reisicümhur burada demir ve çelik fabrikasını, kok fabrikası kısmını, talî istihsâl için hazırlanan gaz depolarını, enerji santralını, izabe ocaklarını, çelikhaneyi, haddehaneyi ve boru fabrikasını tetkik etmişlerdir. Millî Şef Karabük fabrikalarında çalışan mühendis, usta ve işçiler için kurulan yeni şehri de görmüşler ve burada fabrikaları kuran Brassert İngiliz firmasının mümessilleriyle, konuşmuşlardır. Saat 11.30 da Karabük'ten hareketle bir müddet Çerkeş'te de kalınarak Çankırı istikametinde yola devam edilmiş gece trende geçirilmiştir.

13 İlkkânun sabahı sekiz buçukta Çankırı'ya çıkılmış vilâyette ve Halkevi'nde dört saat kadar halkla temaslar yapılmıştır.

Saat 12.30 da Çankırı'dan ayrılan Reisicümhur akşam saat 19 da Ankaraya dönmüşlerdir.

Reisicümhur, kısa izahını yaptığımız bu seyahatlerinde bilhassa halkla geniş temaslarda bulunmuşlardır. Hasbihallerde her yerin hususî vaziyeti ayrı ayrı münakaşa edilmekle beraber bilhassa köylülerle sağlık, toprak, emniyet, huzur, çocuk ve iş meselelerine genişçe temas olunmuştur. Reisicümhur, her kasabada tüccarla, küçük sanatlar erbabiyle ve gençlerle yaptığı konuşmalarda muhtelif mevzular üzerinde birçok mütalealar dinlemişlerdir. Millî Şef Kastamonu, Çankırı ve Zonguldak bölgesinde madenlerin, ormanların işletilmesi, nehirlerin ıslâhı, liman inşası gibi dilekler üzerinde hayli durduktan başka köylünün mektep,

ilâç, mesken, yakacak ihtiyacını da inceden inceye tetkik etmişlerdir.

Reisicümhur seyahat bölgesi halkının çok alâkalı bulunduğu kömür işçiliği ve bu mıntaka halkının köylerinden uzak yerlerde " gurbette „ çalışma şartları üzerinde de ehemmiyetle durmuşlardır.

Millî Şef, bu tetkikleri sırasında valilere, mahallî teşekküllere ve birçok halka bazı direktifler verdikleri gibi birçok meseleleri de devlet merkezinde tetkik edeceklerini vâit buyurmuşlardır.

Reisicümhur İnönü'nün bu seyahatı yurdun bu bölgesinde geniş muhabbet ve hürmet tezahürlerine vesile olmuştur.

Artırma ve Yerli malı haftası

Başbakan B. Celâl Bayar, dokuzuncu Artırma ve Yerli Malı Haftası'nı İlkkânunun 12 inci pazartesi günü, Ankara Halkevi'nde söylediği bir nutukla açtı. Yurdun her yerinde radyo ile neşredilen bu nutuk, bütün yurtta da haftayı açıyordu. Bu hafta içinde birçok büyük şehirlerimizde sokaklara halkı artırmaya ve yerli malı almaya teşvik eden dövizler, levhalar, resimler asılmış, birçok mağazaların cepheleri süslenmiş, Halkevleri'nde ve yüksek mekteplerde toplantılar yapılarak haftanın mevzuu üzerinde konuşulmuştur.

Başbakandan başka Ankara radyosunda hafta içinde Millî Müdafaa, Hariciye, İktisat, Ziraat Vekilleriyle Maarif Vekâleti talim ve terbiye dairesi reisi İhsan Sungu, Ziraat Bankası umum müdür muavini Cezmi Erçin, Sümerbank umum müdürü Nurullah Sumer de artırma ve yerli malı üzerine konuşmuşlardır.

9 uncu haftanın diğer haftalardan bir ayrılığı da Ulusal Artırma ve Ekonomi Kurumu tarafından Türkiye'de ilk defa olarak Ankara'da tertip edilen sokak sergisidir. Bu sergi, Sergievinin bahçesinin ön kısmında yapılmıştır. Sergiye ekonomik hayatımızın inkişafını gösteren foto montaj, döviz ve krokiler konulmuştur.

Her yıl Artırma ve Yerli Mallar Haftası'nda, Başbakan memlekete ekonomik ilerileyişimizin son plânçosunu verir. Bu değerli hasbihallerden daima zihinlerde kalması lâzımgelen bazı kısımları bu sütunların müsaadesi nisbetinde aynen alıyoruz :

"1937 haziranında 277 milyon liraya baliğ olan tasarruf mevduatımız, — tasarruf mevduatı dediğim zaman, küçük ve büyük hesabı carileri de alıyorum —, bu sene Cümhuriyet Merkez Bankası'nın hesapları da dahil olmak üzere 305 milyon liraya baliğ olmuştur.

Hususi olarak tasarruf sandıkları hesapları, yani milletin bizzat tasarruflarını, istatistikler üzerinde tetkik ettiğimiz zaman, görüyoruz ki, geçen sene 90 milyon lira olan tasarruf haftası. bu sene. ayni müddet zarfında 12 milyon fazlasiyle 102 milyon liraya çıkmıştır. Demek ki, milletimizin tasarruf hakkındaki dikkat ve gayreti inkişaf etmektedir. Bu bittabi çok şayanı şükrandır. Çünkü tasarruf bir milletin kendisine itimadının nişanesidir. Mensup olduğu cemiyetin ve milletin refahına bağlılığının ifadesidir. Bir vatandaşın cebinden çıkarıp, herhangi bir bankaya tevdi ettiği tasarruf, sadece o bankanın kasasında artmış bir rakam olmadığı ve fakat memleketin iş hacmine bir ilâve vasıtası olduğu için, cemiyete kredisi demektir. Milletimizin bu vadide gösterdiği büyük terakkiyi şükranla kaydetmek, hepimiz için sevinçli bir vazifedir».

«Şimdiye kadar sadece mevduattaki terakkiden bahsedilmiştir. Size bir de bunun mukabili olan plasmandan, yani millete vâki ikrazattan bahsetmek istiyorum. Bu rakamlar herhalde sizin de nazarı dikkatinizi celbedecektir.

1924 senesinde millî bankaların umumî plasmanı 28 milyon lira, yabancı bankaların aynı tarihteki ikrazatı 123 milyon lira, yekûn 151 milyon lira

1932 senesinde millî bankaların plâsmanı yekûnu 141 milyon lira, ecnebi bankaların ikrazatı yekûnu 142 milyon lira, yekûn: 283 milyon lira.

1937 senesinde, —yani geçen yıl— millî bankaların plâsmanı yekûnu 291 milyon lira, ecnebi bankaların bütün piyasaya verdikleri para 28 milyon lira.

Bu, millî bankalarımızın nekadar güzel çalıştıklarını, tekmil esaslara istinat ettirerek ne derecelerde muamelerini yürüttüklerini ve ayni zamanda büyük milletimizin kendi müesseselerine olan itimadını gösterir».

" Umumî ticaretimiz, geçen sene olduğu gibi bu yıl da terakki kaydetmektedir.

Geçen sene bir evvelki yıla nazaran 25 milyon lira bir fazlalık vardı, bu senenin 10 ayı içinde geçen yılın aynı devresine nazaran 44 milyon bir fazlalık vardır. Bunun sekiz milyonu ihracatta, mütebakisi ithalâttadır. İthalâtla ihracat arasında bu on ay içinde muvazene yoktur ve aleyhimize gözükmektedir. Fakat geriye kalan son iki ay içinde her halde bir tevazüne yaklaşılacağını ümit etmek yerinde olur.

Fakat klâsik nazariyeye göre, kendi kendimize bir sual sorabiliriz:

Acaba ithalâtın çoğalmış olması, aktivite ve pasivite bakımından aleyhimize midir? Bir kelime ile, bu, bizim için endişeyi mucib midir?

Bizim takib ettiğimiz ticarî anlaşma sistemine göre yani klering politikamıza nazaran, fazla ithalâtın kontrpartisi olan para, ancak Türk malı alınıp ihrac edilebilmek kaydiyle Merkez Bankamızda mevcut olduğuna nazaran, herhalde mucibi endişe değildir .

" Hariçten fazla mal ithal edildiğine nazaran dahildeki istihsalâtımızın, sınaî mamulâtımızın vaziyetini de bilmek elbette merakı mucib olur:

Teşviki Sanayi kanunundan istifade eden fabrikalarımızın mamulâtı, yani imalât bedelleri, 1927 senesinde 32 milyon liradan ibaretti.

1932 senesinde bu miktar 138 milyona çıkmıştır. Hariçten ithalât yekûnu seksen altı milyondur. Şu halde milletimiz, 932 senesinde 224 milyon lira kıymetinde istihlâkât yapmıştır.

1937 senesinde fabrikalarımızın imalât kıymeti 255 milyona çıkmıştır. Hariçten ithalâtımız 114 milyondur. Umumî istihlâkimiz yekûnu 369 milyona ulaşmış demektir.

Bu rakamların bize ifade ettiği mana: dahilde istihsalât çoğalıyor, hariçten ithalâtımız artıyor ve binaenaleyh milletimizin iştira kudreti, istihlâk kapasitesi yükseliyor. Bu ekonomik noktai nazardan elbette bir beşarettir.

Mutad olduğu veçhile, malî vaziyetimize de temas edeceğim :

1938 malî yılı bütçesini, geçen sene bütçesine nazaran 18 milyon lira fazlasile bağladık. Yekûnu fevkalâde ve adî menabiden istihsal olunmak şartile 308 milyon liradır. Umumî varidat veya sadece bütçe dediğimiz zaman sadece bildiğimiz devlet bütçesini nazara alıyoruz Bazı memleketlerde idarei hususiye bütçeleri de umumî bütçe meyanındadır. Milletin mükellefiyet şeklinde tediye ettiği para yekûnunu bilmek için, umumî bütçe haricinde idarei hususiye bütçelerini de gözönüne getirmek yerinde bir şey olur :

İdarei hususiye bütçelerinin de birkaç senedenberi muntazaman yükseldiğini hep biliyoruz.

1936 senesinde idarei hususiyelerin varidatları yekûnu 37 milyondu.

Şu halde bunu 308 milyona ilâve edersek mükelleflerin tediye ettikleri yekûn 345 milyona baliğ olmaktadır».

"Borç vaziyetimiz üzerinde enteresan gördüğüm bazı rakamları size vereceğim :

Fertler gibi devletler de borçludurlar. Eğer alınmış borçlar, gelir temin etmeyen işlere sarfedilmişlerse, elbette o memleketin felâketiyle neticelenir, Fakat herhangi bir borç, memleketin refahına, umranına, hasılı verimli bir işine tahsis edilmiş ve eğer şeraiti de normal hatlara uygun olarak temin adilmişse, borç herhalde korkulacak bir iş değildir.

Balkanlar'ın ve Orta Avrup'adaki bazı memleketlerin nüfus başına isabet eden borçları yekûnu 44 lira kuruştan boşlayarak 165 lira 53 kuruşa kadar yükselmektedir.

Bu, muhtelif memleketlere göre arzettiğim rakamlar arasında, tehalüf etmektedir. Bizde nüfus başına devletin umumî borcu, dahilî ve harecî demek istiyorum. 21 lira 37 kuruştur.

Milletler Cemiyetinin bu mesele hakkında, muhtelif memleketlere ait olarak gösterdiği nisbî rakamlar 4,9 7,9 9,47, 5,99, bizimki 0,8 dir.

Bu, maliyemizin kudretini ifade etmekle beraber, demin işaret ettiğim şartlara uygun olmak şartile memleketimizin kalkınmasını hazırlamak için vasıta bulmak hususundaki arzularımızın meşru olduğunu da gösterir.

Namık Kemal ihtifali

Geçen ay içinde memleket, ölümünün ellinci yıldönümü münasebetiyle (II. Birincikânun cuma günü) büyük şair Namık Kemal'i hürmetle anmıştır. Maarif Vekâleti'nin teşebbüsiyle bütün tahsil müesseselerinde yapılan bu hareket matbuatımız ve birçok Halkevleri de iştirâk etmiştir.

Mekteplerde törenler ölüm tarihi olan 2 İlkkânun günü yapılmıştır. Her mektepte büyük şaire ait mevzulara temas etmişler ve talebenin sınıfına göre konferanslar vermişler, şiirlerini okumuşlar ve okutmuşlardır.

İstanbul'da Güzel Sanatlar Akademisi'nde ve akrabasının huzuriyle de Üniversite'de birer ihtifal yapılmıştır. Üniversite'deki ihtifalde Edebiyat Fakültesi Doçentlerinden Ali Nihat Tarlan, Namık Kemal'in hususî ve edebî hüviyyetini anlatmış bazı şiirlerini okumuştur. Hukuk Fakültesi Doçentlerinden Ziyaettin Fahri de vatan şairinin felsefî düşünüşleri üzerinde konuşmuştur. Bu toplantıda yüksek mekteplер talebesinden bazıları da Namık Kemal'den birçok parçalar okumuşlardır.

Erzincan Demiryolu

Geçen ayın başında İran transit şosesinin tamamlandığını öğrenmiştik. Ayın on birinde de Sıvas - Erzurum - Kafkas yolunun Erzincan'a ulaşan kısmının açılış töreni yapılmıştır. Demiryolu, Sıvas'tan 335 kilometre mesafede olan Erzincan'a gidilirken Divriği demir cevherlerinden geçmektedir. Şimendifer buradan şimdiye kadar Karabük demir fabrikalarına 8 bin küsur ton cevher nakletmiştir. Divrik ile Erzincan arasındaki Atma boğazı, tabiat şartları itibariyle inşaatın en güç yapıldığı bir sahadır. Kilometrelerce süren bu mıntakada Türk mühendis ve işçileri, bir yandan azgın Fırat'la bir yandan da çok sarp dağlarla mücadele etmiş ve muvaffak olmuştur.

Demiryolu inşaatı, önümüzdeki Eylûl'da Erzurum'da bulunmak üzere ilerilemektedir.

HALKEVLERİ HABERLERİ

HALKEVLERİ'NDE ÇALIŞMALAR

Halkevi gencine bir büyük örnek

Millî büyük yastan sonra, kenetlenen ve kalkınan Türk iman ve azmi, Halkevleri'nde de yeni bir hava yaratmak üzeredir. " Biz uyurduk o bizleri beklerdi; uyudu nöbeti bizlere verdi „ diyen halk şairinin hakkı var. Şimdi her Halkevi, bir kat daha toparlanmış, bir kat daha mesuliyet kazanmış, ülkü ve inan hamlelerine daha hızlı ve hesaplı atılmak mevkiindedir.

İNÖNÜ, Cümhurreisi olduğu kadar, bu milletin en mütekâmil insan ve idealist nümunesi olarak ta eseri yaşatmak ve yükseltmek için hepimize en doğru yolu bir kere daha, bütün açıklığı ile gösterdi : halkla temas, halktan dinlemek, ve halka seslenmek . . . Daha geçen haftalarda, bir iki vilâyeti bir büyük Halkevi haline getiren büyük adamın izinden her Halkevi gençinin gitmesi, her Türk gençinin bu örnek karşısında hakikaten halkevci olması beklenir.

En büyük işten en küçük işe, en büyük düşünceden en küçük düşünceye kadar herhangi birşeyin hakikî, samimî ve memlekete millete uygun olabilmesi için halka gitmesi, halktan geçmesi ve halktan geliyor olması şarttır. Bunu İsmet İnönü, büyük vazifesinin başlangıcında bize bilfiil bir kere daha ispat etmiş oldu; bu yolda gideceğiz !

Beş - on Halkevi daha

Halkevleri'nin 1938 ilk altı aylık raporlarının incelenmesi bitmiştir. Halkevleri'mizin ülkülü ve ehliyetli başkanlar, idealist ve programlı komitalarla ne umulmaz başarılar kaydedebileceğini gösteren yeni beş - on misâle daha bu suretle kavuşmuş bulunuyoruz. İşte; en eski Evlerden biri, İzmir Halkevi, çalışmasının nizamı, neşriyatının kalitesi, elemanlarının kudreti ile mükemmel bir istikbale namzet görünmektedir.

Daha yeni açılan Fatih Halkevi, ilk toplantılarından başlayarak bütün çalışmalarını maksatlı ve mânalı yapmaya, halkı niçin topladığını düşünüp nasıl toplayabileceğini hesaplayarak dâvet saatlarını ona göre doldurmaya daha doğrusu bezemeye muvaffak olmaktadır.

Meselâ herhangi bir temsil günün - den maksat, sadece piyeste oynayacak beş - altı gençin istidadını beslemek ve geliştirmek olmayıp ayni zamanda ya bu eserin ihtiva ettiği bir tezi telkin etmek yahut ta eğlenmek ve tiyatro seyretmek için gelen halka sıkmayacak bir şekilde başta veya perde aralarında yapılacak kısa ve özlü telkin konuşmalariyle bir şeyler vermiş olmaktır. Fatih Halkevi, bu hususu hakkıyle düşünen ve hesaba katan nadir Halkevleri'mizden biri olmuştur.

Çalışmalarına engel olarak binasızlığı gösteren Halkevleri'mizden bir çoğu, bu yıl içinde yeni binalarına kavuşmaktadırlar. Geçmişlerindeki durgunluğu unutturacak bir çalışmaya

geçmesi umutla beklenen bu Evler'in verimli ve başarılı olduğu şimdiye kadarki neşriyat ve broşürlerle belli olan Halkevleri'nin işlerini ve düşüncelerini inceleyerek deneme ve bocalama devri geçirmeden verim çağına girmeleri beklenir. Yukarıdaki İzmir ve Fatih misallerine daha pek çok eklenebilecek Halkevleri'miz vardır.

Halkevleri'ndeki konuşmaların zaman geçtikçe daha kaliteli olduğunu görmekle seviniyoruz. Konferanslar ve müsahabeler, mevzularından üslûplarına kadar gittikçe daha garplı, daha yerli, daha açık ve daha faydalı olmak yolundadırlar. Bu hususta her Halkevi, itinalı bir gayret göstermektedir desek yersiz olmaz. Muhitte dinleyici, alâkalanıcı ve tesir altında kalıcı insan bulan mevzuları seçmek ve konuşma tarzlarını kullanmak esası, gün geçtikçe kendini belirtmekte ve tatbik ettirmektedir. Halkevi namına şifahî konuşmalarda olduğu kadar bir nevi tahrirî konuşma demek olan neşriyatta da bu kaliteyi gözönünde tutmak tabiî esastır.

Halkevi çalışmalarında örnekler

Afyon Halkevi'nin iki aylık çalışmasını rakamların belâğatiyle ispat eden notlar önümüzdedir :

İki ayda kütüphanesinde 2201 okuyucu gelmiş; 74 fakir hastaya şifa verilmiş; 20 kişiye daha okuma yazma öğretilmiş; 5-! maç yapılmış; 2-3 piyes oynanmış . . .

Zonguldak Halkevi'nin ikinci büyük resim sergisi açılmış; kendi muhitinde ar şubesinin inkişafına âmil olacak eleman bulamayan bu Halkevi, bu bakımdan da memleket hizmetini yarım bırakmamak için böyle sergiler açarak zaman zaman yeni sanat telâkki ve zevklerini halkın ayağına getirmek çaresini bulmuş . .

Sandıklı Halkevi'nde hem köy gezileri hem sürek avları tertip etmişler; Cezaevi'ndeki okuma odasını cihazlamışlar; her haftanın iki günü fakir hastaların bedava muayenesine tahsis edilmiş; muzik dersini haftada ikiye çıkarmak için tedbirler alınmış . .

Muğla Halkevi'nin on beşinci yıl bayramını mânalandırmak için yaptığı hazırlıklar iyi düşünülmesi, iyice tatbik edilmesi bakımından Halkevlerinin millî bayramlarda halkın heyecanına terceman ve önayak olmak vasıf ve meziyetlerini hakkiyle belirtmektedir.

Ayni Halkevi'nin köylerde bile okutma odaları açmaya geçtiği, son günlerde 161 hastanın daha muayene edildiği anlaşılmaktadır.

Bunlar bize gelen mektuplarda gözümüze çarpan ufak tefek havadistir. Halkevleri'nin hep böyle çalışma ve kaynaşma içinde olduğunu umuyoruz.

Muhitindeki Halkevi'nin çalışmalarına katışmak ve onu verimli yapmak, uyanık ve aydın her Türk gençinin en fazla öğüneceği ve güveneceği başarısıdır. Muhitindeki Halkevi'nin durgunluğundan azap duymayan münevver, irfanını ve heyecanını gitgide dumure uğratıyor, kaybediyor demektir.

Hergün gayeye bir adım daha

Birçok Evlerimiz, programlarını yapmışlar, elemanlarını seferber etmişler, büyük yollarında şaşmadan ve bocalamadan yürüyorlar. Bunlardan birinin de Bursa Halkevi olduğunu zaman zaman gelen haberlerden daha iyi anlayoruz.

Yıllarca evvel verilmiş olan ve belki bazı halkevlerince başlangıçta heyecanı duyulmuş ve tatbikine başlanmış olsa bile şimdi unutulmuş bulunan bir işe; Bursa Halkevi'nin sessiz sedasız, azimli ve imanlı devam ederek, nihayet bugün, zamanında, iyi bir başarı ile karşımıza çıktığını görüyoruz : Bursa Halkevi'nin, dört sene evvel, Sıhhat Vekâleti'nden gönderilip öz türkçe karşılıklarının bulunması istenen 12 bin tıp ıstılâhı üzerinde incelemeler yaptığı ve kayde değer neticeler elde ettiği, bulduğu karşılıkları bir lûgat kitabı halinde bastıracağı anlaşılmaktadır. Ev'in bu işte hangi esaslara dayanarak nasıl çalıştığını göstermek için, bu binlerce ıstılâhdan alfabe sırasiyle her harften birer ikişer tane alınarak 40 örnek, bir forma halinde bastırılmıştır. Şimdi elimizde olan bu örnekle bir Halkevi'nin isteyince bilgi araştırmalarında da ne esaslı netice-lere varabileceğinin en güzel bir delilini görmüş oluyoruz.

Halkevi adı köyün dilinde

Cümhuriyet Halk Partisi'nin bütün memleket mikyasınca bir topluluk ve beraberlik manzarası gösteren 50 vilâyet kongresinin tesbit ettiği dilekler arasında Halkevleri'ne ait olanlarının da mühim bir yekûn tuttuğu haber veriliyor. Köylüler, Halkevleri'nden kendi köylerine de okuma odası, kendi köylerine de ağaç dikme bayramı, kendi köylerine de muayene etme ve istida yazma günü, kendi köylerinde de sinema ve konuşma saatı ayırılmasını istiyorlar.

Halkevi'nin henüz bukadar kısa hayatına rağmen köyün benliğine sokulabilmesi, köylünün ana ihtiyaçlarını arasında yer alması, köylülerce Halkevi'nin kendileri için faydalı ve lüzumlu şeyler yapmakta olduğuna inanılması, sevindirici bir neticedir. Türk köylüsünün müsbet ve devamlı alâmetler görmeden böyle şeylere inanmadığını ve ısınmadığını gözönünde tutan herkes, bizim sevincimize katılacaktır. Değil mi ki: Halkevi, kendini köye de hissettirmiş, anlatmış ve tattırmıştır; yaşayacak ve başaracaktır. Kökleri köye kadar inen, dilekleri köylerde de yer tutan her müessese, bu memlekette muvaffak olmaya namzettir.

B. K. ÇAĞLAR

HALKEVLERİ NEŞRİYATI

Kitaplar - Broşürler

Kâmil Su, *Uygurlar ve uygur medeniyeti*, Balıkesir Halkevi yayınlarından sayı 23. Balıkesir - İl Basımevi. 1938.

İkibuçuk formadan ibaret olan bu kitap, Balıkesir Halkevi'nde, muharriri tarafından verilen bir konferansın neşridir. *Uygur ve uygur medeniyeti*'nin izahında "prof. Zeki Validî'nin üniversitede takrir ettiği *Türk tarihi* derslerinin uygurlar kısmına ait notları esas olarak alınmış, Prof. Dr. M. Fuad Köprülü'nün *Türk edebiyat tarihi*, *Türkiye tarihi*'nden, Türk Tarih Kurumu tarafından neşredilen 1 - 11 inci cilt tarihlerden, Bartold'un *Orta Asya Türk tarihi hakkında dersler*'inden ve *Yeni mecmua*'daki bazı makalelerden istifade edilmiştir. Bu mevzuda toplu ve umumî malûmat vermek bakımından faidesi düşünülerek, tavsiye edilebilir.

Mustafa Salman. *Yağmacılar ve Savaştepe manileri*, Balıkesir Halkevi yayınlarından, sayı 18 (Balıkesir-İl Basımevi) 1938.

Kapak dahil 6,5 formadan ibaret bulunan bu büyük çapdaki eser, manilerin başladığı harflere nazaran alfabe sırasına göre tanzim edilmiştir. Esere doğrudan doğruya manilerin neşriyle başlanmaktadır. Yalnız sonunda, bugün konuştuğumuz tarzdan farklı söylenen kelimelerin ve gramer farklarının, öz türkce kelimelerin üç beş sahifelik bir fihrist halinde tesbit edildiğini görüyoruz.

Mustafa Salman'ın bu mesaisini, gerek bu mevzuda çalışanlara bir kaynak teşkil edebilmesi, gerek okuyanlar üzerinde uyandıracağı bedii tesirden dolayı faideli buluyoruz.

Atatürk'e, Antalya çocuklarından, Türk Akdeniz (Antalya Halkevi dergisi) yayınlarından, No. 4, tertip edenler: Şükrü, Akun, Kemal Kaya 1938.

Beş formadan ibaret olan bu ufak boydaki kitapda, C. H. P. nin ve Kültür Bakanlığı Kültür Kurulu dairesinin 937 - 38 ders yılı sonunda ilk öğretim orta ve lise talebelerine verilen mevzu etrafında yazılmış vazifeler mevcuttur. Mevzuunu "Cümhuriyet rejiminin, memleketin hayat ve istiklâl ve istikbâli için vücude getirdiği eserlerle onun kurucu ve koruyucusu olan Büyük Şefimiz Atatürk'e karşı duygular„ teşkil eden bu yazılar, yalnız Antalya çocuklarına aittir. Vazifelerin, lâalettayin seçimi ile vücude getirilen bu kitapdaki nazım ve nesirlerde, Türk çocuğunun kurtarıcısına karşı duyduğu sevgisinin, bağlılığın en samimî ifadelerini buluyoruz.

Yüz yıla bedel XV. İzmit Halkevi Dil, Tarih, Edebiyat şubesi yayınlarının ikincisini teşkil eden bu iki formalık kitapta, Y. N. Unat-. S. H. Artuner-. Z. V. Altürk-. H. Neşter-. S. Akra-. T. Bakal-. H. K. Yakın'a ait olmak üzere, millî hatıralarımız, bilhassa Atatürk için yazılmış şiirler vardır.

Dergiler

Ülkü, bundan evvelki son iki sayısından birincisini Cümhuriyetin XV-inci yılına, ikincisini ise, Büyük Şefimiz Atatürk'ün ölümlerine tahsis etmiş olduğundan, bu sütunlarımızda, iki aydır Halkevleri dergileri ve neşriyatına yer verememişti.

Bu müddet zarfında, son günlere kadar elimize geçen dergiler hakkında umumî olarak izahat vereceğiz... Dergilerimizin mühim bir kısmı, XV inci yıl münasebetiyle neşredilmiş olduğundan, aşağı yukarı ayni mevzu etrafında toplanmaktadırlar.

Adana ve Antalya Halkevleri, son sayılarını XV inci yıla tahsis ettiler.

Akpınar (Niğde)ın son olarak Eylûl 1938 sayısını aldık; bu sayı, Niğde Orta mektep talebelerinin, türkçe öğretmenlerinin başkanlığı etrafında toplanan talebelerin yazılarına hasredilmiştir. Şiirler ve ufak nesirlerden ibaret olan yazıların ekserisini Atatürk ve yurt hakkındaki mevzular teşkil etmekle beraber, bunlar haricinde parçalara da yer verilmiştir.

Bozok (Yozgat)un 15 Birinciteşrin 1938 de çıkan 8 nci sayısı bir formadır, dergide bu İl'e dair incelemeler meyanında *Çeşka kalesi* hakkında izahat verilerek, kalenin bir krokisi çizilmiş, edebiyata ait de, Fennî'den biri koşma, diğeri gazel olmak üzere yalnız iki şiir neşredilmiştir.

Çorum, XV inci yıl münasebetiyle, beş formalık bir broşür vücude getirdi: Derginin bir mesaî mahsulü olduğu göze çarpıyor. Belediyenin, Halkevinin, diğer bazı müesseselerin çalışmaları grafiklerle tesbit edilmiş, ve şehri her bakımdan canlandırıcı mahiyette resimler de konulmuştur.

Dranaz (Sinop)ın 33 üncü sayısını teşkil eden XV inci yıl nushasında, *Eski Sinop* serlevhası altındaki tarihî yazı devam etmekte, *Gaziantep* ve *Gediz* (Manisa) de, yalnız Cümhuriyet etrafındaki yazılara yer verilmektedir.

İçel (Mersin) de şehrin on beş yıllık durumundan başka, halk edebiyatına ait bazı metinler de basılmıştır. Bunlardan biri, meşhur ve anonim *Züğürtlük destanı*dır; yalnız, 18 dörtlükten ibaret olan şiirin, bilhassa sonlarındaki mısraların yerleri karmakarışık olmuş, dörtlüklerin sonunda tekrarlanan muayyen mısralar, bazen ikinci, bazen üçüncü mısrağ halinde basılmıştır. Diğer iki parçadan biri Hacı Emir Ali'nin, ikinci Mahmut ve Mehmet Ali Paşa'dan bâhis ve yirmi iki dörtlükten ibaret tarihî bir destan, diğeri de, Halkevleri dergilerinin bir çoğunda ueşredilen, Âşık Hüsnü'nün mizâhî mahiyetteki yemek destanıdır. Bunları derleyen B. Sait Uğur, evvelce Halkevleri dergilerinde neşredildikleri için kolayca elde edilebilecek olan bu dergilerdeki şiirlerle mukayese ederek neşretse, faideli olacak, bu suretle, metnin, az çok doğrusu elde edilmiş bulunacaktır.

İnanç (Denizli), *Kaynak* (Balıkesir) dergileri, sadece Cümhuriyet etrafında, Kütahya ise, yine bu münasebetle, fakat, bu şehrin tarihini, her bakımdan umumî durumunu belirten hususî birer nusha meydana getirdiler; *Kütahya* gerek kapağı, gerek iç sahifelerdeki çiniciliğe ait tezyinatiyle, bu şehri bilhassa bu cihetten büsbütün canlandırmaktadır.

Diyarbekir Halkevi'nin neşretmekte olduğu *Karacadağ*'ın Birinciteşrin (8-9 uncu) sayılarını aldık; dergide, Diyarbakır'dakı kitabeler ve Diyarbakır'a ait neşriyata dair kısa iki makaleye de yer verildiğini memnuniyetle görüyoruz.

19 Mayıs (Samsun) un yeni aldığımız 938 Eylûl, 33 üncü sayısında, mahallî bir tetkik olarak *Beyböyrek* hikâyesinin Samsun rivayetinin bir kısmı neşredilmiştir, fakat bu tarz metinlerin neşrinde icabeden usûl gözönüne alınmadığından kabil-i istifade değildir.

Ortayayla (Sivas), Porsuk *(Eskişehir)*, Taşan (Merzifon)ın da son sayıları, Cümhuriyetin XV inci yıl dönümüne hasredilmiştir.

Son olarak, elimize Eylûl - Birinciteşrin (54-55 inci) sayıları geçen *Ün*'de, X uncu asırda Hamidilin'e ait altı adet vesika neşredilmiştir, mahallî tarih araştırmalarından *Yılanlı oğullarırına dair vesikalar*'ın da III üncü kısmı neşredilmiştir.

Yenitürk (İstanbul - Eminönü)nün, İkinciteşrin 1938 (71 nci) sayısında, diğer Halkevleri dergilerinden farklı olarak B. İskender Fahrettin'in *15 yılda çıkan Halkevleri dergileri* başlığını taşıyan kısa bir etüdü vardır:

Evvelâ, bizleri bu serlevha şaşırtıyor, çünkü Halkevleri dergileri, Halkevleri'nin kuruluşundan itibaren çıkmağa başladığına göre, mazisi de yedi seneyi geçmiyecektir.. Bu, *Ülkü*'nün kapağındaki dergi isimlerinin aynen sıralanışından ve bu sıraya göre, ekserya havadan verilen hükümlerden ibarettir. Muharriri, yazısının sonunda, her nekadar dergilerin hepisini eline geçemediği ve makalenin ne ufak bir tenkıt ne de bir hüküm ifade etmediğini söyliyorsa da, yine hiçbir şeyine dayanmayan hükümler ileri sürülmüştüür. Dergilerin umumiyetle yalnız son sayıları nazarı itibare alınmış, kapanan dergiler hiç zikredilmemiş ve maalesef yanlış hükümler de verilmiştir.

Yaşar Nabi'nin, Behçet Kemal'in, Cemal Köprülü'nün tercüme ve tenkidlerile süslendiği zikredilen dergide, mevzuubahs ilk muharririn son nushalarda iki yazısı çıkmış, Cemal Köprülü'nün ise tenkide ait bir yazısı neşredilmiş değildir.. Gayemiz, yazı üzerinde durmak değil, ciddî ve belki üzerinde çalışılması lâzım gelen bir mevzuun, neden böyle havadan hükümlerle ifade edilmeye lüzum görüldüğü mes'elesidir.

Alfabe sırasiyle, kaydettiğimiz bu Halkevleri dergileri arasında son olarak I Birincikânun 1938 (4 üncü) sayısını Büyük Şef Atatürk'ün ölümüne hasreden *Yeşil ırmak* (Amasya) dergisini zikredebiliriz.

F İ K İ R H A Y A T I

BİR OKUYUCUNUN NOTLARI

NAHİD SIRRI

Alexandre Kouprine

Rus romancısı Alexandre Kouprine Ağustos'un son günleri içinde Leningrad'ta ölmüştü. Kendisinden bahsetmekte hayli gecikmiş bulunuyorum. Bilhassa harpten önceki rus edebiyatının en bâriz çehrelerinden biri olan ve 1870 de doğmuş bulunduğuna göre altmış sekiz yaşında vefat eden Kouprine'den, bilmiyorum türkçeye birşey nakledildi mi? Fakat bu hararetli tercüme faaliyeti içinde onun meselâ *Sulamite* adlı büyük hikâyesinin de dilimize çevrilmesini istemek yerinde bir temennî olur. Maamafih ilâve etmeli ki, Süleyman peygamber'in bir çoban kızıyle muaşıkasını hikâye eden bu eser, müellifin tamamiyle rus hayatını tasvir eden romanları arasında müstakil bir hüviyyet arzeder. Flaubert'in muasır hayatı gösteren romanlariyle *Salambo* arasında nekadar fark varsa Kouprine'in bütün öteki eserleriyle bu *Sulamite* arasında da böyle büyük bir fark ve mesafe mevcuttur. Ve asıl Kouprine öteki romanlarında olmakla beraber; dört sene zabitlik ettikten sonra askerlikten istifa ederek türlü işe giren ve Rusya'yı yıllarca dolaşan Kouprine'nin gördüğü namütenahî sahnenin ve edindiği hesapsız tecrübenin bütün mahsulleri öteki eserlerini vücude getirmiş bulunmakla beraber, uzak istikbalde kendisi belki yine bu *Sulamite* ile yaşayacaktır. Bu küçücük romandaki şiir ve renk, ve maziyi kudretle ve sıhhatle canlandırabilmek için sarfedilmiş emekleri tamamiyle gizleyerek muhafaza olunan safvet, cidden harikulâdedir.

Gazetecilik te etmiş olan Kouprine, Rus İhtilâli'nin başlangıcında yeni rejime aleyhtar bir cephe almış, bir müddet hapsedilmiş ve ondan sonra da uzun yıllar Rusya haricinde yaşamış. Fakat bütün eserlerinin tasvir ettiği âlemin hasretine dayanamayarak yine vatanına dönmüş. Birçoğu fransızca'ya da tercüme edilmiş olan romanları arasında *La Fosse aux filles* ve *Le Duel* en meşhurlarıdır.

Pearl Buck

Geçen yıl yine bu sütunlarda 1937 senesinin edebiyat mükâfatını kazanan Roger Martin du Gard'dan bahsederken, bu müelliften azşey okumuş olduğumu söylemiş ve kendisinin fevkalâde bir şahsiyet olmadığına işaret ederek bütün eserlerini okumamış bulunmaktan fazla bir hicap duymadığımı ilâve etmiştim. Bu yılki edebiyat mükâfatını kazanan Pearl Buck'un ise sadece adını duymuştum ve hiçbir eserini hâlâ okumuş değilim. Bundan dolayı da mahcup bulunmuyorum ve bulunmayışım, hicap kabiliyetimin fıkdanından çok ziyade dünyada bu derecede yüzlerce ve yüzlerce müellif olduğuna kanaatımdandır. Onun bu senenin Nobel mükâfatını kazanmasında edebî değerinden başka âmiller ileri sürüyorlar ki, bunları bilmek maddî ve nakdî kıymeti pek yüksek olan işbu mükâfatın kazanılış şartları hakkında da insanı bir haylı tenvir ediyor: Pearl Buck romanlarında Çin hayatını tasvir ve Çinliler'i meth ve sena ediyormuş. Ve liberâl memleketlerde, istiklâlini Japonlar'a karşı büyük fedakârlıklarla mudafaaya çalışan ve bunda ne dereceye kadar muvaffak olacağı da henüz kestirilemeyen bu millete karşı mevcut olan teveccüh, o milleti seven ve mudafaa eden bir kalemin mükâfatlandırılmasını istilzam etmiş. Diğer taraftan şimdiye kadar ancak iki Amerika'lı müellif, Sinclair Lewis ile Eugéne O'Neill bu mükâfatı kazanmış oldukları halde üç ingiliz ve üç italyan'la dört fransız ve dört alman mükâfatlandırılmışlarmış. Binaenaleyh, muvazene kaideleri, bu yıl bir amerikalı'nın Nobel edebiyat mükâfatını kazanmasını müstelzim imiş.

Bu noktaları böylece tesbit ettikten sonra ilâve edeyim ki, Pearl Buck bir kadındır. Irkan alman olan babası Çin'de misyonermiş. Kendisi de büyüyünce babasının mesleğine girerek ilk önce bir misyonerle evlenmiş. Sonra dul mu kalmış yahut bu aynı kocasından boşanmış mı, burasını bilmiyorum, fakat ikinci defa olarak Amerika'lı bir tâbile izdivaç edüp Çin'den ayrılarak Amerika'ya gitmiş ve o vakıta kadar romanlarında hep Çin'i ve Çinliler'i tasvir ettiği halde, Amerika'da yerleştikten sonra neşrettiği son romanında Amerika'yı tasvir ederek ayni muvaffakiyeti göstermiş. Bilhassa kadın kahramanlarını tasvirde muvaffak olurmuş. Eserlerinden fransızcaya tercüme edilen bir ikisini, meselâ *Ferre de Chine* i yahut *L'Ange Combattant* ı okumak gerekpek sena ediyorlar.

Bir gazetede Pearl Buck'ın mükâfatı kazandığını duyunca inanmadığını yazmakta kendi hakikî kıymeti hakkında bilâpervazane düşünmediğini, bu ispat ediyor. Çin, Japonya tarafından tecavüze uğrayınca romancı ilk defa olarak siyasete karışıp Japonya'ya karşı Çin'i hiyanet için pek şiddetli yazılar yazmış. Bu yazılardan Çinliler'in ne kazandıkları pek malûm değil amma, işte Pearl Buck işlediği hayırlı işin sevabını kazanmış bulunuyor.

Francis Jammes

Bu ayın ilk günlerinde ölen Francis Jammes'i Fransa'nın en büyük şairi sayanlar da vardı. Gayetle dindar bir şairdi ve mâ'sum ruhlarla meskûn fazîletli bir dünya terennüm etti. Adetçe mebzul olan eserleri basit ve mütevazî hayatların tasvirleriyle, tabiat manzaralarına karşı daimî bir hayranlık ve meftuniyetle doludur. Yetmiş yaşında ölen Francis Jammes hemen daima Paris'ten uzak, Pirene dağlarının eteklerinde dünyaya geldiği küçük kasabada yaşadı. Bir müddet Akademi'ye girmek arzusunu beslemiş olmakla beraber, hayatın gûnagûn ihtiraslarına karşi daima istiğna göstermiş, Allâh'ın halkedip ebedî hâkimi bulunduğu dünya huzurunda bir çocuk safveti duyarak tabiati *öten* bir kuş gibi mest cıvıltılarla terennüm etmiştir. Bu safvet ve sonsuz hayranlık kendisini az okuyunca insanı hakikaten sermest eder, çok okunulursa da itiraf etmeli ki biraz bıktırıcıdır. Ve insana şairin kusurlarla dolu nazmını sırf bu safvet ve besateti temin için bu halde bıraktığı şüphesi gelmez değildir. Kendisinin hikâye ve roman vâdisinde, mensur bir iki eseri de vardır, ve bunlar da hakikî hayat ve tetkiklerinden ziyade fazla narin ve hassas genç kızların bir hulya âleminde uçar gibi yaşayışları tasvir edilmektedir.

Francis Jammes'in eserlerindeki en bâriz vasıf, dindarlık ve Katolik dininin tebcil ve tekrimidir. Şair, o kadar koyu bir hiristiyandır ki, yıllarca uzak kaldığı Paris'i iki sene evvel ziyaretinde kendisi için yapılmış tezahürler esnasında, birisi, bunların hararet ve kuvvetini büyük ihtilâlin ilk alâmetlerinin belirdiği bir sırada ve pek uzun bir ayrılıktan sonra payitahta dönen Voltaire'i karşılayan çılgın alkışlarla mukayese edince, bu sözlerden dinsiz-

likle mâ'ruf olan Voltaire'e benzetildiği manasını çıkararak adamı şiddetle haşlamış. Halbuki halis ve hakikî bir katolik şiarı mütevazı ve mütehammil olmaktır. Taşkın hiddetlere kapılmak ve kendi şairliğinin hayranı olmak ise, Francis Jammes'in daimî hayali idi. *Del'Angélus de l'aube à l'angélus du soir* manzum eserlerinin iiki, en meşhuru ve en güzelidir. Bir hayli zamandanberi eski şeyleri tekrar ediyordu. Kitap halinde neşredilmiş hatıraları da vardır.

Bir kral ve bir kraliçe için

Fransız edebiyatında müverrihler daima büyük bir mevki işgal etmişlerdir. İstanbul'un Ehlisalip tarafından zaptı hakkında onüçüncü asırda yazdığı eseriyle Villehardouin'i bu edebiyatın hemen ilk mühim siması addedebileceğimiz gibi, o zamandan bu güne kadar onun her asrında ve devresinde birkaç büyük müverrih çehresi daha görüyoruz. Bugünkü fransız edebiyatının tarih sahasındaki üstadları içinde ve ihtiyar olmuşları yanında, şöhreti gittikçe artıp yükselerek bu ihtiyar üstadların yerlerine geçmeğe hazırlananlar var ki, birinci ve üçüncü Napoléon'larla meşgul olan Octave Aubry, Büyük İhtilâl hakkında çok muvaffakiyetli bir hulâsa vücude getiren ve bu defa Prusya kralı Frédéric için kalın bir cildi çıkan Gaxotte ve nihayet geçenlerde kral Louis-Philippe'e hakikaten mühim bir eser tahsis eden I. Lucas Dubreton bunlardandır. Aubry'nin sa'yini iki Napoléon'a hasretmesine mukabil, Dubreton bu iki Napoléon arasında fransız tahtını işgal eden Bourbon hanedanından son üç hükûmdarın yani onsekizinci Louis, biraderi onuncu Charles ve onun Temmuz ihtilâliyle ışkatını müteakip iclas edilen ikinci kolreisi Louis-Philippe'in devirlerini tetkike mesaisini tahsis eylemiş ve şimdiye kadar yirmi cilt neşretmiştir. Bu son eserinde de Louis-Philippe'in bütün hayatını sonsuz bir dikkat, vukuf ve sabırla inceleyerek; elinde şemsiyesi halk içinde dolaşması saltanatın heybet ve azametine bir hakaret sayılarak şahsî servetinin hesabını mahalle bakkalı itinasiyle tutuşu da hükûmdarlığa lâyık olmadığına bir delil addedilen ve sağlarca Bourbon'ların büyük kolunun yerini aldığı ve sollarca kral olduğu için kendisine karşı kin beslenen bu adamın 1830 dan 1848 e kadar devam eden saltanatının Fransa tarihi için en mesût ve hayırlı devri teşkil etmiş olduğu hükmüne varıyor. Düzgün ve temiz bir dille yazılmış ve tasnif ve teşrihi cidden mükemmel olan bu kitap, Fransa'da son zamanların tarih sahasındaki neşriyatı içinde en kıymetlilerinden birini teşkil etmektetir.

Serlevhanın haber verdiği kraliçe tarihi ise: Pek genç ölen bir fransız kralının zevcesi olarak kısa bir müddet o memleketin tahtını işgal ettiği gibi bilfiil İskoçya tahtında bulunmuş olan ve ikinci kocasının katiliyle izdivacı üzerine kopmuş ihtilâl neticesinde hem rakibesi hem veliahtı bulunduğu İngiltere kraliçesi Elisabeth'in nezdine ilticası üzerine de bu kadın tarafından hapsedilip uzun yıllar mahbus kaldıktan sonra, 1587 de, kellesi uçurulan Marie Stuort hakkındadır. Ve harikulâde güzelliği ve betbahtlığı hasebiyle hafiflikleri ve kabahatları unutularak insanlığın hafızasında ebedî yer alan bu kadının İskoçya ve Fransa tahtlarındaki zamanına birincisi ve mahbusiyetiyle mutî bir mahkeme hükmüne müsteniden idamının hikâyesine de ikincisi tahsis edilmek üzere, iki ciltten mürekkeptir.. Müellifi Paule-Henri Bordeau, akademi âzasından ve gayetle [velût romancı ve muharrir Henri Bordeau'nun kızıdır. Cihanharbi'ni müteakıp babasıyla yaptığı bir Suriye seyahatinin dönüşüşünde, meşhur ingiliz başvekili Pitt'in yeğeni sıfatiyle İngiltere'de bir zaman büyük bir nüfuz sahibi olduktan sonra Abdülmecit zamanında Surive içlerinde yerleşerek casuz mu, muhteris mi, mecnun mu, manynak mı ve zengin mi olduğu anlaşılmadan senelerce esrarengiz bir hayat geçiren Leydi Stanhope'e ait bir eserle yazı hayatına girmişti. Marie Stuart'ın her dilde hesapsız tiyatro piyesine ve tarihî romanlara mevzu teşkil ettiği gibi müverrihleree uzun uzun tetkik edilmiş olan ve geçen asrın meşhur fransız tarihcilerinden Mignet tarafından adeta klâsık olmuş bir eserle hikâye edilen hayatını yeniden yazmak için, Paule-Hanri Bordeau cidden çalışmış bu büyük mevzu hakkındaki bütün bibliyografyayı tetkik ettiği gibi İskoçya'nın romantik kraliçesinin bilfiil hükûmdar, veya firarî ve mahpus halinde yaşadığı yerleri ve kasırları da bizzat gidip görerek kitabı ondan sonra yazmış. Lisanı güzel, anlatışı canlı: Kadınlar içinde büyük edibeler ve şairler gelmekle beraber henüz büyük tarihçi yetişmemişti. Bordeau'nun daha genç olan kızı bilmiyorum günün birinde büyük bir tarihçi olmak mı isteyor.

Son asır tarihimize ait menbalardan biri

Temps gazetesi bütün memleketlerin matbuatı hakkında etüt silsilesi neşrediyor ve her memleketinin matbuatının bugünkü vaziyetiyle tarihini, o matbuatın ehemmiyetine göre bir veya iki makalede tetkik eyliyor. Bu fikrimi yazarken henüz Türkiye matbuatına ait bir makale çıkmamış bulunduğunu söyledikten sonra ilâve edeyim ki, geçen gün bu gazetede Georges Meyer imzasiyle çıkmış bir yazı Mısır matbuatını mevzuubahis ediyordu. Mısır'dan *Temps*'e daima mektuplar yazdığını bildiğim işbu muharrir, Mısır basınının mazisini de -tabiî kısaca- anlatırken, Nil sahillerinde ilk gazetelerin Mehmet Ali Paşa'dan çok evvel Napoléon Bonaparte zamanında çıkarttırılan arapça *Al Tanbih* ile iki fransızca gazete olduğunu söylüyor ve Mehmet Ali'nin birçok kitaplar bastırarak memleketin irfanına hizmet etmiş olduğunu hikâye etmekle beraber, zamanında mevkut matbuatın vaziyetine temas etmeyerek gazeteciliğin Mısır'daki inkişafına mebde' olarak İsmail Paşa zamanını gösteriyor. Fakat bu sözleri Mehmet Ali ve İbrahim Paşa'lar zamanında Mısır'da gazete çıkmadığı tarzında kabul etsek bile Abbas ve Sait Paşa'lar zamanında Mısır elbetteki gazetesiz değildi. Ve nihayet Mısır'ın bizden mukadderatını temamen ayırışı Cihanharbi'nin bir neticesi bulunduğuna ve Cihanharbi esnasında Türk askerleri kanala kadar dayanarak zaferi nihaî ruyasının en güzel günlerinde Sadrazam ve Mehmet Ali Paşa hafîdi Sait Halim Paşa, Nil boylarına Hidivliğe gitmeyi tahayyül etmiş olduğuna göre, Mısır matbuatından Türk tarihiyle alâkadar vesikalar aranacak devre düne kadar dayanmış demektir. Bonaparte zamanının gazeteleri İstanbul'un adını anıyorlar mıydı? Mısır'da Mehmet Ali Paşa ve nesli vali ünvaniyle hüküm sürerken gazeteler devleti metbûa'dan nasıl bahsederlerdi? Hidivliği koparan İsmail Paşanın zamanında lisan ve edâda tahavvüller olmuş muydu? İngiliz işgali bu lisanda, bizde meşrutiyetin ilânından evvel ve önce ne gibi tahavvülleri mucip oldu? Meselâ Cihanharbi'nden iki yıl kadar evvel İngiltere Kral ve Kraliçesi Hindistanı ziyarete giderken Mısır sahillerinden geçecek olunca Babıâlî o devirdeki Padişah'ın yani beşinci Mehmedin büyük oğlunu mülk sahibi yani padişah namına kralı selâmlamak üzere Mısı'ra yolluyor ve şehzade'nin refakatında kralı selâmlayan Hidiv, İstanbul'a keyfiyeti bildirirken şehzade'nin maiyetinde kralı ziyaretini söy-

lüyordu. Ve zaten, Mısır hidivi, İstanbul merasiminde Sadrazam'ın gerisinde kalıyordu. Lâkin teşrifatın bu şekline rağmen Nil boyunun matbuatı nasıl konuşuyordu ? Ve nihayet Cihanharbı'nda memleketi işgal eden İngiliz orduları İstanbul'la Kahire arasında hiçbir münasebet olmadığını söyler ve biz İngilizler'i Mısır topraklarından tamamen atmağa çalışırken, dört yıl,Mısır matbuatı bizden nasıl bahsetmişti ? Son asır tarihimizin bihakkın tedvini için yapılması lâzımgelen müteferrık ve muhtelif çalışmalar arasında Mısır matbuatının tetkikiyle muhtelif cereyanların tesbitinin ihmal edilemeyecek bir çalışma sahası olduğunda şüphe yoktur.

Şunu da söylemeli ki, Mısır matbuatından başka, bizden ayrılmış bütün memleketlerde de, bunlar birer eyalet veya vilâyetimizken, çıkmış matbuatın birer çalışma malzemesi arzettiği muhakkaktır. Mısır gibi ve Mısır'dan başka Romanya, Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan Arnavutluk ve Irak birer krallık olmak yahut bir sömürge halinde kalmak üzere, bizden ayrıldıklarına ve bütün bu yerlerde o yerlerle mukadderatımız sımsıkı bağlı iken gazete çıkmış olduğuna göre, tarihimizin ve taliimizin akislerini bu gazetelerde de tetkik etmek, bütün bu muhtelif matbuatı taram k lâzımdır. Yani, kaç mütetebbi'den bütün bir ömür isteyen umman.

BİBLİYOGRAFYA

KİTAPLAR VE MECMUALAR

Allesio Bombacı, *La "Regola del parlare Turcho„ di Filippo Angenti*, R. Instituto Superiore Orientale, Publicazioni del Centro di Stude di Turcologia, N. I, Napoli, 1938, s. 75.

Avrupa kütüphanelerinde mahfuz Şark'a ait yazmalar içerisinde, şüphesiz türk dilinin dününe ait birçok eserler de bulunmaktadır. Bu kabil yazmaların ekserisi bilhassa eski Osmanlı şivesine aittir. Bahusus, XVI ıncı asırdan sonraki Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa içlerine kadar dallanması, Osmanlı şivesini âdeta şark-garp diplomatik lisanı mahiyetine kadar çıkarmıştır. Ve garpça bu şivenin araştırılmağa başlanmasına da sebebi bu siyasî vaziyet teşkil eylemiştir. Bir farkla ki, Osmanlı şivesinin tetkikine, Avrupa devletlerince başka başka zamanlarda başlanmış ve devlete göre bu şivenin pratik tedrisatı, ehemmiyetine göre muhtelif merhaleler geçirmiştir. Bundan dolayı da Osmanlı şivesine ait garp devletleri tarafından yazılmış ve tertip edilmiş olan pratik gramerlerin mahiyeti farklı olmuştur. XVI ıncı asırdan itibaren bu suretle garb devletlerince mevzuubahs olmaya başlayan Osmanlı şivesi, umum türk şivelerine dair o zamanlarda yazılan bazı eserler hariç olmak şartıyle, garp Türkoloji Mektebi'nin kurulmasında temel taşı rolünü oynamıştır. Aynı eski mektebin daha mütekâmil birer şubeleri olan bugünkü Avrupa Türkoloji Mektepleri, son zamanlarda bu sahaya karşı şark ve garp milletlerinin gösterdikleri ciddî alâka dolayısiyle, daha verimli olmağa başlamışlardır. Bir taraftan Türk dili tarihini tasvir edebilecek olan Türkiye kütüphanelerindeki yazmaları, büyük bir ihtimamla neşreden Avrupa türkologları, diğer taraftan da kendi memleketleri kütüphanelerindeki aynı mahiyetteki eserlerin neşrine koyulmuşlardır. Avrupa devletleri içerisinde Türkoloji tetkikatında belki de en geride kalanı İtalya'dır. Fakat şükranla yadetmek lâzım gelir ki, son yıllarda bu Avrupa devletinin de ilim adamları layıkiyle türkoloji'ye ehemmiyet vermeğe başlamışlardır, ve bu yüzden türk dili araştırması günden güne fazla genişlemeğe imkân bulmuştur. İşte Allesio Bombacı'nın neşrettiği *"Regola del parlare turcho et vocabulario de nomi et verbi„* adlı eseri de bu sahanın tarih itibariyle belki de ilk mübeşşirlerindendir.

Eser Floransa küıüphanesi yazmaları arasında mahfuz olup, vaktiyle İstanbul'da bulunan Bailo di Firenze'nin kâtibi Filippo Argenti tarafından yazılmıştır. Ve Rodolfo Lotti nam bir zata ithaf edilmiştir. İthaf tarihi 1533 yılına tesadüf etmektedir. Bu kayıt bize eserin tarihini göstermekle beraber Osmanlı şivesine ait Avrupa'da galiba ilk yazılmış eserlerden biri olduğuna delâlet etmektedir.

Yazma üç ciltten ibaret olup, pratik bir şekilde türkçenin öğrenilmesi için muhtelif bahislere ayrılmıştır. Birinci cilde : has isimler, cümleler, atasözleri, tasnif şekilleri, adverbler, konyugasyonlar, isimler bahsi alınmıştır. İkinci cild : hafta adlarına, adetlere, isim ve fiillere tahsis edilmiştir. Üçüncü ciltte ise muhtelif cüm-

lelerle birinci ve ikinci ciltlerde bahsedilen mevadı buluyoruz. Müellif maatteessüf arap ve fars dillerini bilmediği gibi, arap harfleriyle dahi aşina olmamıştır. Bnndan dolayıdır ki müellif türkçe metinleri italyan harfleri sistemi ile tesbit etmiş ve bu yüzden teskstler şivece öz bekâretini gaybetmiştir. Meselâ *ghielurmisen, ghiuccj, uiucchum, iccin, saghluchila, ficchirumdé, beni chor baccharsin,* gibi kelimelerin tesbit şekilleri bile bu fikri tamamiyle takviye etmektedir.

Şive itibariyle eser edebî türkçeye temas etmemiş, yalnız ve yalnız o zamanki İstanbul konuşma türkçesini tabiri diğerle halk ağzını tesbite çalışmıştır. Fakat ne yazık ki bu şive türk ağzından olmayıp, türkiye'de yaşayan ecnebî unsurların telâffuzları üzerine tesbit edilmiştir. Yoksa eser, Türk halkağzına ait ilk mahsul mahiyetini arzetmiş olacaktı ve Türkoloji de çok nadir bir esere malik olmuş bulunacaktı.

Eserin nâşiri, yazmayı uzun uzadıya tarif ve tavsif ettikten sonra dile ait malzemeyi tanzim ve neşretmiştir. Bunun haricinde ayrıca yazmanın şive karakterini ilmî bir metodla işleyerek, fonetik, morfoloji, sintaks bakımlarından lâzım gelen malûmatı vermeğe çalışmıştır. En sona ise türkçe ve italyanca, bir lûgat ilâve eylemiştir. Zaten yazmanın kendisinde dahi böyle bir lûgat mevcuttu. Maatteessüf lûgat bahsi pek kısadır. Halbuki, A. Bombacı, kendine biraz daha fazla zahmet vermiş olsaydı, çok istifadeli ve şivece çok karakteristik bir lûgate malik olmuş olurduk. Çünkü, eser müellifi halk ağzını tesbit ederken, şivenin hususiyetini yanlış da olsa dikkat nazarına almış ve aynı zamanda yabancı unsurların da türk ağzındaki telaffuzlarını almıştır. Bombacı, bir gün gelir de bu işi yaparsa, mesele halledilmiş olur.

A. CAFEROĞLU

Reşat Nuri Güntekin, *Eski hastalık* (roman); İs. Kanaat kitapevi, 1938, s: 280, 100 kuruş.

Edebî hayata, *Çalıkuşu* adlı romaniyle girmiş ve şöhret yapmış olan Reşat Nuri Güntekin'in makaleleri, küçük hikâyeleri, son zamanlarda tecrübe ettiği *Anadolu notları* gibi seyahat edebiyatı örneklerine ait yazıları da mühim bir yekûn tutmakla beraber, bu sahada kazandığı ehemmiyet bilhassa romancılığı bakımındandır.

İlk romanlarında oldukça romantik kalan muharririn, son seneler zarfındaki eserlerinde bir müşahede kuveti, bir realizm göze çarpmaktadır; bu hususiyeti en bâriz taşıyan romanı olarak son neşrettiği *Eski hastalığ*' ı alabiliriz.

Roman, bir hastanede, iki haftaya yakın bir zamandanberi yatan, bitip tükenmez uykularından ayılamayan yaralı bir kadını tanıtmakla başlıyor. Bunun, kocası Yusuf'un geldiğine dair duyduğu fısıltılar esnasındaki endişelerinden, mehtabın, ortalığı bir fecir aydınlığıyle sardığı bir zamanda. Alemdağı - Çamlıca yolunda, kendisini, süratle giden açık bir otomobil içinde sevgilisiyle beraber giderken, bir su arabasiyle çarpışmalarını tahayyülünden, bir sediye içinde gözlerini açup kapadığını hatırlayışlarından, kaza neticesinde ve kocasından habersiz olarak hastaneye getirilen Zeliha olduğu anlaşılıyor ve eyileşmek üzeredir...

Kocası « *İçel vilâyetinin Gölyüzü adlı bir çiftliğinde eski derebeyi oğullarından* » biridir; onu, ta uzaklardan gelip araması tuhaf geliyor ve Yusuf'a ne söylemeli diye düşünüyor:

— *Esasen anlaşamamış ve bunun imkânsızlığını anlayarak ayrılmaya teşebbüs etmiş değilmiydik? Gerçe mahkemeden boşanma ilâmımızı almadan, araya böyle bir vak'anın karışması istenmezdi. Fakat* . . . . cümlesini tasarlamaktadır.

Yusuf geliyor. Aralarında birşey yok gibi konuşuyorlar; bu meseleye hiç temas etmiyorlar. Doktorun söylediğine göre, Yusuf, birkaç güne kadar Gölyüzü'ne dönebileceklerini haber veriyor.

Yusuf'un, akrabalarından birisinin, mütarekede beyaz Ruslar'dan satın aldığı bir yük vapuru vardır: Taşucu. İstanbul - Silifke yolculuğu bu vapurla yapılacak ve bazı yerlere uğratılacak, yolculuk, onbeş gün sürecektir. Zeliha, Gölyüzü'ne, kocasının akrabalarının, kaynanasının, görümcelerinin yanına geç dönmeyi bir saadet saydığından bundan memnun olur.

Biz, bu işe hayret ediyoruz, nasıl böyle aralarında birşey yok gibi hareket edebiliyorlar, bu vaziyeti gayri tabiî buluyoruz. Fakat, muharririn zekâsı, bizi susturuyor, çünkü, şaştığımızın farkındadır, biriki satır aşağıda bize, Zeliha'nın da " kapalı bir muhitte mutaassıp bir ailenin an'aneleri içinde yetişmiş bu dışarlık çocuğunu bu vaziyette daha haşin ve vahşî görmeyi„ beklediğini okuyor ve susuyoruz..

Vapur hususî olarak işlemektedir, Tahtabacaklı kaptan, bir doktor, Halil ismindeki çocuk ikinci derecedeki şahsiyetleri teşkil ediyorlar.

Vapurda, Zeliha ile Yusuf çokaz konuşuyorlar, genç kadın çoğu yalnızdır; düşünüyur, hep geçen günleri tahayyül ediyor; vak'ayı bu sonsuz hülyalardan çıkaracağımız için, bunlar bizim tecessüsümüzü çekiyor:

Vaktiyle İstanbul'da kollejde leylî okuyan bir talebe imiş . . Babasını tanımaya vakıt bulamamış. Fakat « *birkaç senede bir İstanbul'a uğrayan ve her def asında biraz daha ağarmış ve çökmüş görünen bu yorgun ve sinirli askeri*» seviyor da.. Erenköyü'nde bir dayısı vardır. Hafta başlarında onlara çıkar, burası misafirler, çoluk çocukla dolu ve eylenceli bir yerdir. Dayısı, babasını pek sevmiyor, işgal sıralarıdır. Memleketin kurtulacağına kani değil.. Bu çalışmaları, yorgunlukları yersiz buluyor.

Nihayet zaferler kazanılıyor: Ortada kuvâ-yı millîye zabitleri dolaşmaya başlayor.. Bunlar, gerçe yabancı milletlerin zabitleri gibi şık değildir amma, « *Zeliha onlara bakarken kalbinin garip ve yeni bir gururla çarptığını*» duyuyor.

Düşmanın, son zırhlıları da Marmara'ya açılınca «*Dayısının Erenköyü'ndeki bahçesinde, ilk Anadolu tabur·unun Bağdat caddesi'nden şehre girişini seyr*» ediyor.

Eskiden adını anmaya utandığı babasının dönüşünü aylardır sabırsızlıkla bekleyen Zeliha, onun Balkan muharebesi sıralarındaki bir resmini, boynunda taşıyor. Dayısı Şevket beyin bile *"Allahın bize bugünleri göstereceğini umar mıydık? diye gözleri yaşarıyor„*.

Bu sırada Zeliha'nın teyzesi hastalanır, ağırlaşmıştır. babası Ali Osman bey, ailesini İstanbul'da bırakarak, Konya'ya yalnızca döner.. Annesi Münevver hanımda kız kardeşi ölünce Konya'ya döner, Ziliha, tahsiline devam etmektedir.

Tatilleri, babasının bulunduğu Anadolu şehirlerine gidiyor; bir kumandan kızı oluşundan dolayı gördüğü iltifatlar, gururunu okşayor, bu tadil seyahatları, biraz da Amerikalılar'dan aldığı, seyahatın medenî bir ihtiyaç olduğu hakkındaki fikirlerle ve kendi vatanı olan Anadoluyu tanımak arzusiyle de seviyordu. Taşucu yoluna devam ediyor, kocası belediye reisi Yusuf ile ancak herkesin yanında konuşuyorlar.. Ara sıra Zeliha'ya, tarihî bazı yerleri göstermek için hitap ediyor. O, yine her zamanki gibi yalnızdır, Silifke'ye nasıl yerleştiklerini düşünüyor. Bir yaz tadili Babası onun İstanbul'a, fakülte tahsilini yapmağa dönmesine müsaade etmiyor, annesinin çok yalnız olduğu ve Zeliha'nın onları artık yalnız bırakmaması lâzım geldiğini söyleniliyor. Bunun

sebebi malum... Miralay, kızını İstanbuldan dayısının muhitinden uzaklaştırmak isteyordu. Biz bunu anlayor; romanı yeni vak'alar bulmak gayesile takibe başlayoruz. Yalnız, kafamızdaki düşünceleri sahifelerde de görüyoruz; Zeliha, babasiyle münakaşaya başlıyor ve mes'ele bizim anladığımız gibi neticeleniyor; kaymakam kızına:

— *Sen şimdi, şahsiyetinin teşekkülü devresinde bulunan bir çocuksun Zeliha . . Hiç olmazsa birkaç sene o havanın dışında kalmalısın* . . diyor.

Biz de böyle "anlamış olduğumuz, için bu bir tekrardan ibaret oluyor, yazmağa lüzum yoktu „ diyoruz; amma, yine susmamız lâzım. . Çünkü bu işi Zeliha anlamış değildir; bu, bizim onun hakkında, kavrayışlı bir kız olmadığına dair hükümlerimizi vermeye, ve ileride, bununla ilgili bazı vak'aları anlamamıza yarayacaktır.

"Zeliha şimdi bu vapor güvertesinde, vücudunu sımsıkı sardığı battaniyeyn rağmen yıldız rüzgârının titrediği, yüzü ve elleri dalga serpintileriyle ıslandığı halde elan derilerinin o ateşle yandığını duyuyordu„. Ogünlerde nekadar sıkılıyor, sinir buhranları geçiriyordu. Dayısına yazdığı mektuplar gözünün önünde canlanıyor:

Hastalığı sırasında onu ziyarete gelen, doktorundan başka bir de belediye reisi vardır. Bu, ruh itibariyle basit biraz da can sıkıcıdır: "*İriyarı, hatta güzelce denilecek bir adamdır*„. Ona büketler getiriyor. Gölyüzü'nde bir de çiftliği vardır.

Zeliha, muhitine pek intıbak edemiyor, annesinin misafirlerine çıkmıyor veya görünüp çekiliyor; fakat, bu muhitten tamamen ayrılamayor, bir gece, yarı alafıranga, yarı alaturka bir düğün oluyor, oraya davetlidirler, bu düğün bize, Anadolu halkının yeni - eski tarz arasında nasıl bucaladığını da gösteriyor. Düğün, sözde bir program dahilindeki eğlencelerle yapılmaktadır: Cazbant vardır, ama kimse dans etmez, veya dans başlar, fakat aile kadınları iştirak etmez.. Dışardan, duvardan içeriye atlayanlar olur..

Programda eğlenceli bir eşya piyangosu da vardır: "*Saçsız bir adama tarak*„, "*Yüzü yanık bir kadına bir el aynası gibi şeyler*„ çıkartılmaktadır.

Reşat Nuri, bunları bize müstehzî bir dille anlatıyor, zaif taraflarımız, tashih etmemiz lâzım.. Bu eğlence yerinden ayrılırken Zeliha "*çocukken bir Amerikan mecmuasında dallarına konan kuşları kapup yiyen, yanlarından geçen insanlar üzerine birdenbire kalın damarlı yapraklarını kapatarak kanlarını ve etlerini hazmetmeden bırakmayan bir nevi ağaçların resmini*„ gördüğünü hatırlar. Halâ da, bu nebata benzeyen o muhit, Zelihayı kendine doğru çekmiyor muydu? Şimdi, neden Yusuf'un peşinden gidiyor? Bu suvalimize cevap bulamayacağız... Kendisi de bilmiyormuş. Günlerdir beraber oldukları halde, Yusuf ona hiçbir yakınlık göstermeyor, Zeliha'nın, Yusuf'un eline dokunacağını, alnını öpeceğini beklediği zamanlar da oluyor, amma, Yusuf oralı değildir. Bütün bunlardan, artık bir karı koca hayatı yaşayamayacakları anlaşılıyor.. Bir kararsızlık var.. sonu ne olacak.. bunu anlamak için, yine Zeliha'nın hatıraları arkasından sürüklenmemiz lâzım:

Belediye reisi'nin müsrifliğinden, idaresizliğinden bahseden şehirde, dedikodu artıyor ve Yusuf, belediye reisliğinden uzaklaştırılıyor. Yusuf, Ali Osman beyi, -eski kumandanını-, ziyarete gidiyor; idare hakkında uzun uzun konuşuyorlar. Bu konuşmalar bizi içinde bulunduğumuz vakadan uzaklaştırır gibi olduğundan hoşumuza gitmiyor, lüzumsuz buluyoruz. Amma şaşacağımız bir nokta da var.. Etrafiyle çokaz alâkadar olarak gösterilen Zeliha'nın hatırında bunlar nasıl yerleşmiş?

Burada bizim işimize yarayan, Zeliha'nın, Yusuf'un bu meselede

müteessir olmayışının hoşuna gittiğidir.

Birgün, Yusuf'a, -Gölyüzü'ne-, giderler... Zeliha, uzakta göller görür, fakat bu bir seraptır. *Bu su değil, sade bir sis tabakasıdır*. Ovanın "*her tarafından ufak ufak sular akar... Yaz ve sonbahar aylarında ekseri akşam üstleri ovayı mavimtrak bir sis kaplar ve tepelerden bakıldığı vakıt, bu sis durgun bir göl yüzü gibi görünür. Buraya Gölyüzü denmiş olması*„nın bu yüzden olduğunu Yusuf söylemektedir.

Zeliha, çiftliği sever. Burada günlerce kalırlar. Bazı akşamlar babasıyla dolaşır, aralarında çok samimî bir bağlılık başlar. O, artık babasıyla dosttur, anlaşmışlardır, Gölyüzü'nün ılık akşamları baba kız arasındaki zahirî soğukluğu eritiyor...

Zeliha'da Yusuf'a karşı bir sempati uyanmağa başladığını hissediyoruz, Yusuf'u, Gölyüzü çiftliği hakkındaki projeleri için anasının münakaşalarına, Ali Osman'ın *iktisadî maceraların tehlikesi hakkında söylediği* nasihatlere rağmen "-alnının ortasında kabaran o sert damarla- hırsında gösterdiği inat ve sebatı, bir erkek için güzel bulmaktan kendisini alamıyordu„.

Bir gece, babasile, Yusuf'un müze yakınındaki odasını geziyorlar. Burada harbe ait birçok şeyler vardır, bu Ali Osman'ın tabirince, istiklâl harbine ait ufak bir müze gibidir, düşmandan alınan *bir gözü kurşunla parçalanmış bir zabit dûrbini*, kayış parçaları... vesaire vardır.

Sonra Yusuf'un albomu.. Fransa'da iken çektirdiği bir resim Zeliha'yı çok alâkadar eder, Yusuf acaba neden bundan hiç bahsetmemiştir? Zeliha "*Avrupa'da iki buçuk senelik bir tahsil değil, onbeş günlük bir tetkik seyahati yapanların -yeri gelmeden de- bundan nasıl bahsettiklerini bildiği için, hayretten kendini*„ alamıyor, çünki kendisi de böyledir, onu Yusuf'la evlenmeye biraz da bu mesele sürüklemiştir.

"*Albomdan çıkan ikinci resim, elinde bir bısıklelle bir yol kenarında duran hasır şapkalı bir genç kızın fotoğrafı„ dır*. İkinci bir sebep: demek Yusuf kadınlar arasında bir ehemmiyeti haiz...

Bir sene sonra.. Zeliha'nın annesi ölüyor.. Yusuf'un annesi Enise hanım onu hiç yalnız bırakmaz... Babası, Zeliha'yı bu ölümün üzerine İstanbul'a yollamak ister.. Fakat, miralay hastadır. Nekadar sezdirmese de, kızı bunun farkındadır. Bu eskiden aldığı ve bir türlü kapanmayan yaranın işlemesidir. Miralay'ın hastalığı gün günden artar.. Zeliha, onun tedavisini düşünerek İstanbul'a gitmelerini söylerse de, miralay razı olmaz.

Bir aralık baba kızı, tekrar Gölyüzü çiftliğinde misafir buluyoruz. Miralay, ona Yusuf'un kendisiyle evlenmek isteyişinden bahsediyor, kızının müsbet bir karar vereceğine kat'iyyen kani değilken, Zeliha, üstelik bu hususta muvafakati Yusuf'a ve Enise hanıma kendisi söyler..

Onca, Yusuf'a itimat etmesi, onu erkekce güzel bulması kâfidir. "*Zaten aşk denen şeyin, bu asırda manası kalmamıştı. O, eski romanesk zamanlara ait bir efsâne cüzzam gibi mikrobu ihtiyarlamış bir eski hastalık idi*„.

Bu maddî aşk gün günden harareti kayıp etmeye başlar, onları birbirine bağlayan yegâne bağ, Zelihanın hasta babasına karşı duydukları sevgidir. İhtiyar miralay ölünce bile, bu müşterek sevgi, onları birbirlerine yakınlaştırmakta bir rol oynar. Yusuf'la Zeliha bu acının tesiriyle İstanbul'a giderler. Bir müddet Boğaz'da, oradan usanınca Büyükada'da otururlar.. sık sık aile toplantıları olur.

Onların da herkes gibi bir hayatları vardır: «*Aşk gibi kendilerini aynı duygu etrafında birleştirecek müşte-*

rek bir korku veya ıztıapları da olmadığı için, birbirlerine lâkayt yaşıyorlar ve dışardan bakanlara anlaşmış bir çift gibi görünüyorlardı„. Yalnız, bu toplantılarda Yusuf'un belediye işlerinden bahsetmesi Zeliha'nın hoşuna gitmiyor, o bir şehrin süprüntüleriyle, büdcesile uğraşmayı kibarca bulmuyor ve Yusuf'la bu yüzden daima istihza etmektedir. İlk zamanlarda buna tahammül eden, Yusuf, sertce mukabeleye başlayınca aralarındaki mesafe gittikce açılır.. o yazın sonunda Zeliha, Yusufa bir Avrupa seyahati teklif eder, bu teklifin kabul edilmeyişi de bir kırgınlık vesilesi olur ve ortada hiçbir şey yok iken, Zeliha, ayrılmak arzuları gösterir ve Yusufda razı olur.

Yusuf'dan ayrılmak onu, en ziyade duyduğu sükûn ve emniyeti gayıp etmesinden dolayı üzmüştü.. şimdi Taşucu vapurunda bu eski günleri anarken, tekrar Yusuf'un arkasından nasıl Silifke'ye gittiğini anlayamıyor, yalnız içinde duyduğu emniyet onu memnun ediyordu. Bu emniyet, Taşucu'nun onları Çanakkale'ye çıkarması, Yusuf'un arzusiyle, miralayın, Çanakkale hatıralarını canlandırmak için o harp sahalarında yalnızca dolaşmaları ile büsbütün kuvvetlenmiştir.

Taşucu yoluna devam ediyor, bir aralık, Yusuf'un ısrarı ile, İzmir'e uğruyorlar, bu biraz, hastalanan doktorun tedavisi, daha ziyade Zeliha'nın dayısı Şevket Beyi Yusuf'un görmek isteyişindendir.

Şevket Beyi, *"birkaç senedenberi bu vilâyetin iktisadî kalkınma işlerilye meşgul bir eski arkadaşının Karşıyaka'daki evinde misafir„* olarak bulurlar. *"İhtiyar diplomat, yeni zamanların modasına uyarak golf pantalon, çifte gözlük ve kasketle dostunun hususî otomobilinde tetkik seyahatleri yapmış, ayrıca Bergama ve Efez harabelerini de gezmiştir„*..

Reşat Nuri, yine bu müstehzî ifadesiyle, son zamanlarda bir moda halini alan tetkik seyahatlerinin girdiği gülünç şekle de temas etmiş bulunuyor.

Romanın, ana hatlarını gayıp etmemek için, Şevket Beyin misafir bulunduğu yere, Zeliha'yı, sırf Alem dağı - Çamlıca macerasının kahramanı olmasından doğan bir tecessüsle görmeye gelen halkı bir tarafa bırakalım..

Bu İzmir'e gelişin sebebini henüz pek iyi anlamış değiliz.. fakat muharrir bunu bilhassa yapıyor. Bize daima vakaları evvelâ mübhem bir tarzda anlatıyor; bizi merakta bırakmak için... bizi yeni bir vakanın yine mübhem hatları içine alırken, endişelerimizden kurtaracaktır, beklemek ve okumak lâzım!

Taşucu, İzmir'den ayrılıyor, yolda ihtiyar doktor ölüyor.. Yusuf, sabaha kadar doktoru bekleyor, ve *"gün ağarırken onu bir hasta çocuk gibi paltosuna sararak„* kucağına alıp bir sandal vasıtasiyle gömülmek üzere karaya çıkarıyor.. Zeliha için *"bu adamın tessüründeki vekara, vefa ve muhabbetindeki nümayişsizliğe hayran olmamak kabil değildi„ " Metin ve kuvvetli erkek denen insan besbelli bu neviden insanlar olacaktı„*. O, Yusuf'u anlamaya başlamaktadır.

Bu 15-20 günlük seyahatin sonunda nihayet Silifke'ye geliyorlar. Sonbahar'ı Gölyüzü'nde geçirdikten sonra kışa doğru, Silifke'deki evlerine dönüyorlar. Evde, kimse ona karşı menfi bir vaziyet almıyor. Yusufda misafirlerin yanında gayet naziktir, zaten başka zamanlarda da Zeliha onu görmüyor ki...

Bu işin sonu neye varacak; anlayamıyoruz.. seyahatleri esnasındaki bazı vakalar, bizi şaşırtmaktadır: Zeliha nın ellerine, bir aralık dolaştıkları çamlıkta zamk bulaşıyor, yıkıyor, tabiî büsbütün bulaşık bir hal alıyor, vakıt gecedir, buna rağmen Yusuf'u uyandırıyor ve Yusuf, onun ellerini avucuna alarak petrolla temizleyor..

Bir kere de otomobilde, uyuyarak başı Yusuf'un göksüne düşüyor, bu vaziyetten kurtulmak istemediğinden uyur gibi yapdığı zamanlar da oluyor..

Yolda, bazı sahillerdeki plâjlarda banyo yapdığı vakıt, Yusuf'un kendisini mayo ile görmesini istemiyor.. herkesin yanında birbirine çok yakın gibi görünen bu çift, birbirlerine karşı, ikisinin de kendilerini çok yakın hissettikleri zemanlarda bile arzularına iradeleriyle set çekiyorlar.

Hususî işleriyle çok meşgul görünen Yusuf, bir aralık daha uzun müddet ortadan kaybolur, yokluğunun beşinci gününde, *" işlerinin bitmediğine dair müphem bir telgraf gönderiyor „*.

O günün akşamında, Zeliha'nın odasının kapısı vurulur, bu gelen Yusuftur. Zeliha, Yusuf'un odaya gelişinin sebebini bir kaçamak zannetmektedir. Karşı karşıya oturuyor, gülümsüyorlar, öteden beriden bahsediyorlar. Biz onların anlaşacaklarını zan ediyoruz. Fakat muharrir bizi gene şaşırtacak. Bizi, karşılaşacağımızı tahmin ettiğimiz neticeden bambaşka bir noktaya götürecektir. Yusuf, Zeliha'ya:

— Ceyhan mahkemesinden ilâmın alındığını, mahkemenin verdiği mühletin evvelki gün bittiğini söylüyor.. Zeliha ayrılığı aklından çıkardığı için şaşkınlaşıyor.. Düşünmek için vakıt kazanmak lâzım. Yusuf'a dolabından bir pasta çıkarıp ikram ediyor. Yusuf'un da sözlerinde samimî olmadığını anlıyoruz. Bu def'a Zeliha, *" bu acı ayrılığın zarurî „* olduğunu söylüyor..

Yusuf, şikâyetçi Zeliha olduğundan icabeden tazminat meselesini anlatıyor ve Şevket bey'in de, ileride birşeyler çıkmasın diye bu mesele için İzmir'de arandığını Zeliha ozaman anlıyor.. Nihayet binbir acı içinde, hâlâ saklanan göz yaşlariyle Zeliha'nın evinden ayrılışı.. Yusuf'un Mersin istasyonuna kadar onu geçirmesi..

Yusuf, Zeliha'ya bir aralık, onun, *romantik edebiyatın eski hastalığı* tabir ettiği hastalığın nüksettiğini söylüyor; Zeliha'nın hayreti üzerine:

— Maalesef öyle, Marmara'da nöbetler yavaştan yavaşa başlamıştı. Nihayet Amur'daki plâjda doktorların pronostik grav dedikleri ağır vehamet mertebesine ulaştı... Belki gülersiniz siz... Fakat ne yapalım ki hakikat böyle... Gölyüzü'nde, Silifke'de hep bu marazla boğuştuk...

Bu sırada bir aileye tesadüfleri, konuşmalarına engel teşkil ediyor. Bir aralık da Zeliha *ben sizi aldatmadım Yusuf...* diyor. Aldığı cevap: *Bu hınzır hastalığa tutulan için şüphe dayanılmaz bir azaptır*, sözüdür.

Bundan sonra, ikisi de boğazları tıkanarak, gözleri yana yana ayrılıyorlar..

Bu romanda, herşeyden evvel içtimaî yaralarımızın sızladığını duyuyoruz.. Muharrir, gülünç, zayıf, hasta cephelerimizi, müstehzî bir ifade ile gözümüzün önüne seriyor.. Bunlar duyarak değil, görülerek yazılmış şeyler; bu hükmü; vakaların hakıkatla olan sıkı bağlılığına istinaden veriyoruz..

Burada, artık her roman için söylenen klâsik lafları tekrarlayacak değiliz.. Bir roman hakkında yapılan tenkıtlerde, roman tekniği hakkında bilinen şeyler esas alınarak, her vakayı bu ölçüye vurmak isteriz.. Filan tip hayatta vardır, yoktur, şöyle olsa daha iyi olurdu gibi düşünceleri bir yana bırakmayı doğru buluyoruz..

Bu romanda, yeni - eski arasında bucalayan bir cemiyetin, bazı fertler üzerinde vücude getirdiği muvazenesizlikler gözönüne alınmış.. Onun içindir ki, vakaların sırasında bile bir muvazene yok.. Hatıralarımız bizi nasıl vakadan vakaya gelişi güzel sürüklerse eser de, romanın kahramanı olan Zeliha'nın hatıralarına göre gelşigüzel vakaların biraraya gelmesiyle vücude getirilmiş bulunuyor. Bize lâzım olan bedîî bir zevk vermesi, bir ibret, bir tecrübe dersidir ki bunları *eski hastalık*'ta buluyoruz.. Muharrir fırsat düştükçe bunlara temas ediyor:

"Amerikalı muallimler, ona müphem bir ümit vermişlerdi. Kolleji iyi bitirirse, ailesi razı olmasa da, mektep hesabına Amerika'ya gönderileceğini zannediyor, ve Boğaz'ın viran evlerinde yaşamaya devam edecek olan zavallı türk kızlarına şimdiden acıyordu „..

*
* *

Gazeteler, ilk gün bazı insanlık ve ahlâk kaygularıyla onların adlarını yazmamış, sade vilâyetlerden birinin yüksek ailesine mensup genç bir kadın „ ve " memleket haricindeki tanınmış tüccarlarımızdan birinin sportmen oğlu„ gibi işaretlerle iktifa etmişlerdi. Fakat kaza yerinde alınmış fotografların zenginliği ve rekabet korkusu, bu insaniyetin yirmi dört saatten fazla dayanmasına mani olmuş ve ikinci sabah gazetelerde pafta pafta resimlerle beraber onların hakikî isimleri de ortaya atılmıştı „.

Sözlerimize son verirken Reşat Nuri'nin bu eserinin üzerinde, dil bakımından da birkaç şey söyleyebiliriz: Lisan temiz bir türkçee.. Öz türkçe adını takdığımız uydurma, alışamadığımız, yabancı gibi yadırgadığımız kelimelere hiç rastlamıyoruz. Bununla Reşat Nuri'nin dilin özlüğüne ehemmiyet vermediği anlaşılmasın; onun yazarken, temiz bir dille yazmaya çalıştığı anlaşılıyor. Son zamanlarda hemen hemen azçok lisan bilen bütün muharrirlerimizi saran fransızça kelimelere de-simulation, reaksiyon, ataktion, artivist gibi birkaç yerde tesadüf ettiklerimiz hariç- rastlamayışımızı da memnuniyetle karşılayoruz..

Buraya kadar söylediklerimizle, okuyucularımıza eser hakkında kâfi bir fikir verdiğimizi sanıyoruz; onlara, bu günün eniyi romancıları arasında sayabileceğimiz Reşat Nuri'nin, bu nevideki eserleri içinde eniyilerinden biri olan *Eski hastalık*'ı okumalarını da tereddütsüz tavsiye eder, muharririnden bu tarz yeni eserler bekleriz.

FEVZİYE ABDULLAH

İmtiyaz sahibi: Fevziye Abdullah, Umum neşriyatı idare eden: Hasan Âli Yücel
Ankara Ulus Basımevi'nde basılmıştır

YENİ BAŞVEKİLİMİZ B. REFİK SAYDAM